MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYIN NO : 537
ATATÜRK EĞİTİM FAKÜLTESİ YAYIN NO : 20

YUNUS EMRE'NİN ŞİİRİNE
ÇAĞDAŞ BİR YAKLAŞIM

Dr. Vahap Kabahasanoğlu

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYIN NO : 537
ATATÜRK EĞİTİM FAKÜLTESİ YAYIN NO : 20

YUNUS EMRE'NİN ŞİİRİNE
ÇAĞDAŞ BİR YAKLAŞIM

Dr. Vahap Kabahasanoğlu

İstanbul - 1993

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

ISBN 975 - 400 - 091 - 3

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TEKNİK EĞİTİM FAKÜLTESİ
DÖNER SERMAYE İŞLETMESİ
MATBAA BİRİMİNDE BASILMIŞTIR.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İÇİNDEKİLER

1 - Önsöz.....VII

2- Giriş.....1

3- Yunus'ta Birlik Temi.....13

4- Yunus'ta İlâhî Aşk ve İnsan Sevgisi.....31

5- Yunus'ta Gerçeklik.....64

6- Yunus'ta Dil Temi.....107

7- Yunus'un Şiirlerinden Seçmeler.....118

8- Bibliyografya.....145

9- Sözlük.....148

1883
MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Eşim Serpil Hanım'a,

HER DEM YENİ DOĞARIZ,
BİZDEN KİM USANASI.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ÖNSÖZ

Bu inceleme, Birleşmiş Milletler kuruluşu UNESCO tarafından dünyaya ilân edilen "1991 Yunus Emre Sevgi Yılı" için, Türk kültürüne önemli katkıları bulunan Türkiye İş Bankası'nın açtığı Yunus Emre eser yarışması münasebetiyle hazırlandı ve mansiyon aldı.

Yunus'un doğrudan doğruya şiirlerine dayalı olarak gerçekleştirilen bu araştırma, Yunus dönemi Anadolu'sunun, Yunus'u etkileyen sosyo-kültürel yapısını, savaşlar ve iç kargaşalarla bozulan, yozlaşan çehresini çizerek, sanatkârı eseriyle tanıtmayı hedef aldı.

Araştırmada, üzerinde durulan şiirler, Abdulbâkî Gölpınarlı'nın "Yunus Emre" divanından seçildi. Zira, Yunus Emre üzerinde yapılan çalışmaların, özellikle metin bakımından en sağlamı, bilindiği gibi Gölpınarlı'nın çalışmasıdır. Bu çalışma, Yunus'un eserini benzerleriyle mukayese ettiği için metin yönünden en güvenilir kaynak sayılmaktadır. Mukayeseler, Yunus'un üslûbunu açık seçik ortaya koymuş bulunduğundan, incelediğimiz şiirlerin Yunus'a ait olup olmadığı konusunda her hangi bir tereddüdümüz olmadı.

Yorumlar yapılırken, Yunus'un hayat görüşündeki gelişmeler dikkate alınarak metinlere, kronolojik bir perspektiften yaklaşıldı.

Şairin dünya görüşü, yaşadığı dönemle bağlantılı olarak günümüze taşındı. İnsan davranışları konusunda ortaya koyduğu esasların, günümüz insanıyla sürekli olarak kontağı kuruldu.

İncelemeye, Yunus'un bütün şiirleri tek tek gözden geçirilerek ağırlıklı temlerin tesbiti ile başlandı. Bu temler, "Yunus'ta Birlik Temi", "Yunus'ta İlâhî Aşk ve İnsan Sevgisi" temi, "Yunus'ta Gerçeklik" temi ve "Yunus'ta Dil Temi" şeklinde belirlendi. Sonra bu temlerle ilgili şiirleri, dinî ve insanî unsurlara yaklaşma biçimi, sosyal meselelere bakış açısı, maddî ve mânevî hayatın işleyişi karşısında almış olduğu tavır, ilâhî hakikate ve dünya gerçeğine eğilme yönünden dikkatle kritik edildi.

Kritikler, yorumlar yapılırken çağdaş inceleme metotlarının kullanılmasına özen gösterildi. Ana temleri belirleyen bölümlerde örnek olarak seçilen beyitlerin iç yapılarındaki esas görüşler, ana tem bakımından irtibatlandırılarak bir bütünlük kurulmağa çalışıldı. Ayrıca bu temlerle bütünleşen şiirlerdeki dinî ve tasavvufî görüşler büyük bir titizlikle ele alınarak Yunus dönemindeki taassup ve hür düşünce

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ile mukayeseleri yapıldı. Yunus'un din duygusu ve din düşüncesindeki açıklığı, netliği ve berraklığı gün ışığına çıkarıldı.

Yunus Emre, Türk edebiyatında Fuat Köprülü'den beri defalarca ele alınarak gerek hayatı ve gerekse eseri üzerinde yüzlerce araştırma ve inceleme yapılan büyük bir şairimizdir. Hayatı ve eseri konusunda ufak tefek eksiklikler, önemsiz boşluklar elbette vardır. Bazı beyitlerindeki temler, Gölpınarlı'nın da işaret ettiği gibi muhtelif yer ve zamanda işlenmiş, değişik şekil ve kalıplara elbette dökülmüştür. Ancak Yunus'un aynı temi işleyiş tarzı, üslûbu, dili kullanmaktaki üstünlüğü ve hepsinden öte verdiği çarpıcı mesaj tamamen başkadır. Zaten incelememize yaparken aidiyeti konusunda tereddüt etmediğimiz şiirler, yüzde yüz Yunus'un üslûbunu eksiksiz aksettiren şiirlerdir. Onun o kadar belirgin bir üslûbu var ki, tem ve muhteva ne olursa olsun, isterse her devirde, pek çok şair tarafından işlenmiş olsun, tanınmaması mümkün değildir.

Ali Nihat Tarlan, Tanpınar, "Sanatkâr, kelimelerinin arkasından gelir." derlerdi. İncelemelerimizi yaparken bu gerçeği her an gözümüzün önünde tuttuk. Yunus'u, kelimelerinin arkasında bulmağa, görmeğe ve yaklaşamağa çalıştık. Eserine eğildik, tâ derinliklerine inmeğe çaba sarfettik. Şiirinin arka planına geçip Yunus'un insanlığa vermek istediği mesajı almağa azmettik. Onun:

Her dem yeni doğarız,

Bizden kim usanası.

mısralarının sırrını, eserinde görmek, keşfetmek istedik. Kısaca, Yunus'u, asrın idrakine söyletebilmek başlıca amacımız oldu.

Bu incelemenin basılmasını kararlaştıran Üniversitemizin güzide Yayın Kurulu Üyeleri; başta Sayın Rektörümüzü Prof. Dr. Ömer Faruk Batırel, Sayın Prof. Dr.Beyazıt Çırakoğlu , Sayın Prof. Dr. Sait Sevenger, Sayın Prof. Dr. Çoşkun Alptekin'e ve basım işlerini büyük bir itina ile yürüten Teknik Eğitim Fakültemizini Matbaa Bölümü Başkanı Sayın Yrd. Doç. Dr. Aşkın Çelik'e, Araştırma görevlisi Sayın Semiha Yavuz'a, Dizgi Operatörleri Sayın Yıldız Çelik ve Sayın Ceriya Aydın ' a teşekkürlerimi sunarım.

Dr. Vahap Kabahasanoğlu

Erenköy - 1991

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

GİRİŞ

On üçüncü asrın Anadolu tablosu:

Gönüllerden silinen insan sevgisinin yerini alan ayakta kalma mücadelesi. Çileyi ve ezilmeyi kader haline getiren yoksulluk. Yunus'a susatan ruhsuzluk. Merhameti, sevgiyi, iyiliği ve adaleti unutturan gaddarlık. Bir lokma ekmeğe ve tertemiz namusa göz dikenlerin kılıçlarını her an enselerinde hisseden masum insanlar. Şöhreti, parayı, mevkii ve katı bencilliği benimsemiş eşkiyalık. Kıt kanaat geçim imkânlarını paylaşma kavgasında iken arkadan gelen Moğol istilâsı. Henüz yerleşik medeniyete geçip huzura erememiş insanları ansızın kundaklayan, terör ve vahşetin ortasına atan baskın...

Ancak üç beş ay elde tutulabilecek geçici bir zenginlik uğruna, her türlü hile ve entrikanın esiri çetelerin kol gezdiği bir diyar. Orta Asya'dan Anadolu'ya ulaşana kadar bütün insanî vasıflarını yitiren, tedirgin, huzursuz, hasta ruhlu Moğolların gittikçe bozduğu bir ortam. Yağmaların, dehşet ve vahşetin ölüm saçtığı bir ülke. Hile ile kapılan mevkilerin kelle karşılığı geri alındığı bir toplum. Sosyo-ekonomik yapısının derinden derine çöktüğü bir vatan. Millî birliğin yerini alan anarşi. Dertlerin ve problemlerin altında ezilmiş, güven duygusunu yitirmiş, devletten ümidini kesmiş, yarına korkulu gözlerle bakan yaşlılar, kadınlar, gençler ve çocuklar. Gözlerinin önünde eşleri katledilen, açlığa ve susuzluğa mahkûm, kazıktan ve kılıçtan kazara kurtulmuş insanlar. Tek nasipleri, Moğol ordularına kölelik yapmak. Günlük dillerinde en çok tekrarlanan iki küçük kelime: "para" ve "çıkar". Yine bu iki kelimenin ayakta tuttuğu hile, dalavere, yalan ve dolan ve on üçüncü asrın Anadolu tablosu...

Kötü hava şartlarını kıtlıklar, savaşlar, katliamlar, salgın hastalıklar ve âfetlerin aman vermediği bir ülkede yaşayanların tek umudu:

"Fukara kalbine her kim dokuna,

Dokuna sinesi Allah okuna."

Tarihin her devrinde olduğu gibi böyle dönemlerde milletler ya

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

çıkar bataklığında kaybolur gider veya ilâhî adalet ve şefkati sabırla bekler. Şüphesiz bu tavrın arkasından manevi değerlere dönüş başlar. Nitekim günümüzün psikologları, büyük buhranlar karşısında insanların dine ve tarihe sarıldığını söylüyorlar. Gerçekten de toplumların batış ve çıkışlarında entropik bir seyir göze çarpar. Yozlaşma ve uygarlaşma maksimumla minimum arasında iner ve çıkar. Yunus'u da ancak bu değişim noktasında yakalamak mümkündür. Çünkü, bu ortamlar Yunuslara susayan ortamlardır.

Araştırıldığında görülecektir ki, Anadolu'da moral ekollerin en çok ilgi gördüğü dönemler, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel dengelerin en çok sarsıldığı dönemlerdir. Bunalımlı ortamların kaçınılmaz meyli demek... İnsan hep daha daha diyor. Düşük dozlar yetmiyor. Tenbih mekanizması iyice yıpranıyor. Paranın, malın, eğlencenin her şeyin çoğunu, yüksek dozunu isteyor insan. Eski komiklikler de artık güldürmez oluyor. Sanat eserlerinde âdeta yüksek dozlu uyuşturucu etkisi aranıyor. Fazla batmayanı ilgi görmüyor. İnsanlar afyonlanmış gibi. Çevrelerindeki varlıklar onları sanki her gün biraz daha uyuşturuyor. Somnambül bir nesil çıkıyor ortaya. Yunusları bekleyen bir dönem başlıyor.

Musallat bir duygudan kurtulmak için âdeta dolu dizgin mekke Tüneli'ne doğru koşan insanlar. Şeytanı taşlayabilirse bir şeylerden, belki bir türlü arzu ettiği ölçüde kavuşamadığı para, mal ve mevki hırsından uzaklaşacak ve rahat edecek sanki. Yoksa altta kalanlara bakmaksızın ileriye, hep ileriye koşmağa mahkûm olacak.

İnsanlığı, birlik ve beraberliği geride, yol kenarında bırakarak ulaşacağı "ileri" de mutlu olabilecek mi, o da belli değil. Başka birilerinin yardımı, yol göstericiliği olmaksızın, çıkar transına girmiş insanların kendini aşması, bu gaflet ve dalâletten kurtulması mümkün mü? Böylebir toplumun Yunuslara ihtiyacı olmaz mı? Ayrıca bu Yunusların yetişeceği, en az otuz kırk sene çile çekerek insanlık idealini pişireceği bir Taptuk Emre Dergâhı gerekmez mi?

Yunus Emre, Hacı Bektaş "Vilâyet -nâmesi" ne göre, 1240-41 yılında, I. Murat zamanında Eskişehir'in Sarıköy'ünde doğmuş, Taptuk Emre'ye intisap etmiş, Anadolu'nun muhtelif yerlerini, Azerbaycan'ı gezmiş, Karaman'da Şeyh Hacı İsmail topluluğuna katılmış "Yerce" diye

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

anılan bir yöreden, resmi kayıtlara göre evlâtlarına bıraktığı bir arazi satın almış, Mevlânâ ile tanışmış, onun sohbetlerine katılmış, hatta Konya'da öğrenim görmüş ve ömrünün sonuna doğru tekrar Sarıköy'e dönmüş, orada ölmüş (1329-1334) ve oraya gömülmüştür.

Yunus, Taptuk Emre'nin yanında doldurduğu çileden sonra ulaştığı gerçeği, çevresine, milletine anlatmak için, eski Grek sofistleri gibi Ortadoğu illerini, köy köy, kasaba kasaba dolaşmış ve halkı birliğe, kaybedilen insanî değerleri yeniden kazanmaya dâvet etmiş, barbarlığın, soygunun, vurgunun, hilebazlığın, para ve mal hırsının, vahşetin ve dehşetin korkunçluğunu anlatmağa çalışmıştır. Bu çabasındaki gücünü her zaman ilâhi kaynaktan almış, gelenek ve moral değerlerden çok güzel yararlanmıştır.

Yunus, gezdiği yerlerde karşılaştığı insanları derinden etkilemiştir. Aktarmağa çalıştığı duygu ve düşünceleri bizzat yaşadığını hissettirmiş, çevresine gönülden, içten seslenmiştir. Onun bu derin tesir gücü muhakkak ki zengin kültüründen ve usta ifadesinden geliyordu. Devrinin dinî ve millî kültürünü çok iyi hazmetmiş ve tezini bu iki esas üzerine kurmuştur.

Yunus'un duygu ve düşünce derinliğinde Tanrı vardır. Tanrı'yı duyuşunda ise çoşkun bir vecd ve aşk hakimdir. O devrin en güçlü ilmi, felsefedir. Bu felsefe, islâmi çevrelerde "İlâhiyat" şeklinde gelişir. Daha sonraları Ahmet Yesevi'den Anadolu'ya uzanan "tasavvuf" yeni terkiplere yönelir. Yunus, bu felsefeye, "Bilmek, insanın kendisini bilmesidir." şeklinde yeni ve derin bir boyut kazandırır. Ona göre, her şeyden önce, dünya, tabiat kitabını okumalıdır. "Hz. Muhammet'le Kur'an'da, dört kitabın ruhu, esası açıkça verildi. Siz onu unutuyorsunuz. Kendinize göre çeşitli yorumlar yapıyorsunuz..." diyerek, günün bilginlerine çatan Yunus, dinin özüne giderek, inançlı, inançsız, iyi, kötü her insanla diyaloğ kurmağa çalışır. İnsan davranışına hakim olan temel eğilimleri keşfe koyulur. Zamanın çarpık taraflarını ironik bir üslupla eleştirir. Bilhassa, "Risaletü Nushiye'sinde, insan karakteri üzerinde durur. Mal hırsının kurbanı olan Karun'un batışını anlatır.

Yunus, büyük bir dirayet, büyük bir cesaret göstererek çağının ilmini yetersiz bulur, karşılaşılan sosyo-ekonomik meselelerin bu ilimlerle

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

çözülemiyeceğine işaret eder ve temel prensipleri yakalamak için tasavvufa yönelir. İnsanların gönlüne ve zihnine seslenerek toplumun sürüklendiği badireden kurtulmasını ister.

Yunus Emre, hiç bir zaman büyük bir iddia ve dâva adamı olduğunu söylememiş, böyle iddiaların kendisini küçülteceğini aklından çıkarmamış, büyük bir alçak gönüllülükle insanlara yaklaşmayı başarmıştır. Onlara, hayatın göz açıp kapayana kadar geçip gideceğini, bu kadar kısa bir ömür için bunca hile, yalan, dolan ve zulmün asla huzur getirmeyeceğini anlatmağa çalışmış, öte dünyaya inanma, Tanrı'ya kavuşma düşüncesinin getireceği sonsuz mutluluğu duyurmağa gayret etmiştir. Gerçekten maddeye, çıkara, dünyalığa âdeta yapışmış insanların bu iptiladan kurtulması için günümüzün demokrasisi bile yetmemektedir. Yunus haklı olsa gerektir. Zira, o, bu dünya ve öte dünya dengesini hiç ihmal etmemiştir. Divanındaki şiirlerinde işlediği temlerden öte dünya teminin daha geniş bir yer tutmasının sebebi, o günkü insanların dünya nimetleri uğruna biribirlerine her türlü fenalığı yapmaktan çekinmeyen bir davranışa sürüklenmelerini önlemek içindir. Ancak Yunus'ta Allah aşkı ve inancının üstünlüğünü de unutmamak gerekir.

Yunus, insanların içinde bulundukları ortamın yanıltıcı tesirlerinden, kazandıkları zararlı alışkanlık ve davranışlardan, zihinlerindeki yanlış, çarpık düşüncelerden kurtulmaları için beyinlerinin yıkanması gerektiğine inanır. Bunun tek çaresi de, manevi bir varlığa, iyi duygularla, içten bağlanmaktır. Bu varlık Tanrı olabilir. O halde, köleleştiren insan otoritesinin yerine, "Allah" fikir ve inancını yerleştirmek en sağlam yoldur. Bu yöneliş her şeyden evvel insanları dünyaya ait her türlü çıkar hırsından uzaklaştırır. Durup düşünmesini sağlar.

Yunus Emre, artık insanlığın yepyeni bir cevhere, değerini kolay kolay kaybetmeyecek bir ölçüye ihtiyacı olduğunu keşfetmiştir. Ancak bu cevher henüz denizin dibindedir.

Erenler bir denizdir. Aşık gerek dalası,

Bahrı gerek denizden girip cevher alası.

Evet, bu cevheri denizden çıkaracak cesur bir denizciye ihtiyaç vardır. Bu denizcinin Yunus olduğunu artık biliyoruz.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İnsanın kutsal duygulara gömülmesi, dış uyaranlardan kurtulmasına bağlıdır. Böyle bir uzaklaşma, kurtulma ilâhi vecdî (trans) hali gerektirir. Yunus, bu hali derinliğine yaşayabilen bir şairdir. Çevresine de bu hali anlatabilmek için tıryak (uyuşturucu) almış olanların yaşadığı hali gözler önünde canlandırmaktadır. Sarhoşluk hali ile vecd biribirine benzer. Ancak sarhoş, yapay bir madde ile, iç dünyasını saran duygularla, kendini âdeta zorlayarak vecde ulaşır. Zamanla zorlamaya da hiç gerek kalmaz, kendiliğinden ilâhî ve insanî duygularla çoşar, çevresini âdeta büyüleyen sözler söyler, insanlığı kurtaracak hakikatlere yaklaşır. Dertlerini unutur, kendini aşar, toplumun bir parçası olur. Bozulan ahengin yeniden kurulması gerektiğini düşünür.

Yunus'un bütün emeli, bu dünya ile öte dünya arasında daimi bir denge kurarak insanları devrin vahşetinden kurtarmaktır. Bunun için evvelâ toplumun dertlerini kendine dert etmek gerekir. Nitekim Yunus, bu duyguyla:

Kesti benim rencimi[1], derman oldu bu dert bana.

aşamasına kısa bir zamanda ulaşmıştır. Ona artık, toplumun derdiyle dertlenmek zevk vermektedir.

Aslında böyle bir duygu insanın tabiatında vardır. Tasavvufa göre insan yaradılmadan önce ilâhî varlıkla beraberdi ve çok mutlu idi. Yaratılma, o ilâhî varlıktan kopma anında, insanın içine düştüğü hasret duygusu, eski greklerin "idyosin krazya" dedikleri menfi bir enerji olarak ortaya çıkmış ve insanı doğum anından itibaren yıpratmağa başlamıştır. Çok tabiî bir duygu şeklini alan bu enerji, bilinç altı olarak sürekli bir biçimde maziye, ölüme doğru çekmekte ve o ilâhî varlıktan kopmadan önceki mutluluğun özlemini yaşatmaktadır. Psikologlar bu sürüklenişi anne rahmine kadar götürüp bırakmakta, mutasavvıflar ise Yunus'ta olduğu gibi Allah'a kadar gidebilmektedir. İlâhî varlıkla bu yaklaşmayı kolaylaştıran her şey insana gizli bir mutluluk, gizli bir zevk ve sevinç verir. Füzuli'nin Allah'tan hep belâ istemesinin sebebi budur. Onu, O ilahi varlıkta iken içinde yüzdüğü mutluluktan bu beden ayırmıştır. Bu bedeni ortadan kaldırabilirse tekrar o mutluluğa kavuşacaktır.

Şüphesiz yönelme, şuurlanma, düşüncenin odaklaştırılması, belli bir yere, belli bir şeye fikse edilmesi, fikse olunan duygu ve fikrin transı-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

na girilmesi, hedeflenen şeyin sürekli olarak dert edinilmesi suretiyle gerçekleştirilmesi mümkündür. Yunus'un bütün derdi, sıkıntısı, evvelâ ilâhî atmosfere girmektir. Bunu âdeta bir sıkıntı şeklinde hissetmektedir. O zaten bu ıstırabı duymasaydı Yunus olmazdı. Tanpınar, sanatkârı kastederek : "İnsan, ıstırapların çocuğudur." der.

İnsanın en büyük sıkıntısı tasavvufa göre, asıl büyük dramı, "Kalûbelâ" da başlar. Bizler bu ıstırabı, dayanılmaz hasretlik duygusunu tevarüs ede geliriz. Bu görüş, her ne kadar bizim dinî inançlarımıza dayanıyor görünüyorsa da A. Adler, C.G. Jung, Steckel, ve Otto Rank gibi büyük psikologlarla önemli bir yaklaşım söz konusudur. Onlar insanın dramının doğmakla başladığını ifade ederler. C.G. Jung ise, insan nesli bu büyük dramını bilinç altı olarak tevarüs ettiği, kalıtım yoluyla kuşaktan kuşağa taşıdığı kanaatindedir. Bu hal, hassas bir yapıya sahip olan sanatkârlarda daha açık bir şekilde görülür, düşüncesindedir.

Yunus'un iç dünyasına girildiği zaman Jung'a hak vermemek mümkün değildir. Demek ki, ilâhî duygularla vecd (trans) haline geçebilme yeteneğine sahip olanlar, bu duyguyu daha kuvvetle hissediyorlar. Bu bakımdan sanatkârları iki gruba ayırmak bile mümkündür. Bir kısmı, , dinî duygularla vecd haline geçenler, diğer bir kısmı da, estetik duygularla kendinden geçenler yani estetik transa girenler. Yunus Emre, birinci grubun prototipi olarak ilâhî duygularla vecde gelen, cezbeye kapılan bir mutasavvıftır. Ahmet Hamdi Tanpınar ise, estetik duygularla transa giren bir şairdir.

Vecd yahut trans halinin psişik yapısı aynıdır. İlâhî duyguların atmosferine girenlere velilik, bunların psişik hallerine "vecd", estetik duyguların atmosferine girenlere "trans" hali hakim olur.

Yunus, ilâhî duygularla vecd haline geçen bir şairin içinde bulunduğu atmosferi şu mısralarla anlatır:

Seni sevenlerin ola mı aklı,

Bir dem usluysa, hem dem delidir.

1- ağrı, sızı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yunus, Tanrı aşkını denize benzetir. Bu aşkın içinde kendisi de bir balıktır:

Senin aşkın deniz, ben bir balıcak,

Balık sudan çıksa hemen ölüdür.

Görülüyor ki "vecd" hali, Yunus'un tabiî bir hali olmuştur.

Bu beyitte, şairin iç dünyasıyla öte âlem kontağını kuran unsurlar çok enteresandır.

"aşk", "deniz", "ben" "balıcak (balıkçık)," "su", "balık" ve "ölüm".

Bu unsurlar arasında en orijinal unsur "su" unsurudur. "Su" unsuru, şuur altını canlandıran çok aktif bir unsurdur. Şuur altı yani "deniz" aynı zamanda vahdetin, ilâhî muhtevanın da karşılığıdır. Asıl ölüm, vahdetten, mutlak huzurun bulunduğu o ilâhî varlıktan ayrılmadır. Tıpkı balığın sudan çıkışı gibi.

Su unsuru, Yahya Kemal'in şiirlerinde de geniş bir yer tutar. onu her zaman maziye döndürür insanlığın tarihi macerasını yaşatır, oradan da öte âleme götürür. Faruk Nafiz'in bütün şiirleri âdeta suda yüzer. Su, Ahmet Haşim'de de bilinç altını dile getirir.

Yukarıdaki beyitte, "Bir dem usluyısa" ifadesiyle şair, içe dalışa girmeden önceki, akıl düzenindeki halini veriyor. Bir müddet sonra dıştan uzaklaşıyor. İlâhi duygularla içe dalarak vecde giriyor. Artık bu andan itibaren deli, yani dış dünyanın gerçeklerinden uzaklaşmış halde-dir. Aklın kanunlarının idrak edemiyeceği bir âleme geçmiştir.

Yunus; çevresinde her an karşı karşıya bulunduğu varlığın arkasından ilâhi varlığı görmektedir. Dolayısıyla varlığın her yönü, her hâli ve her çehresi onun için bir fenomen, bir estetik hadisedir. Onun, daimi bir trans içinde bulunuşu bundandır.

Yunus'un bu halini kendi mısralarında görelim:

Ayık olup oturman, ayaksızlar getirmen,

Severim aşk esriğin, ben ayık olmazam.

Yunus, duygu ve düşüncelerini sanatın girift kanallarına sokmaz. Bu bakımdan onun şiiri, samimi birer itiraftır. "Ayık olup oturman" deyişi, sürekli bir vecd içinde olduğunun delilidir. Arkasında ilâhi varlığı tasavvur ettiği dış dünya onda, gerçekten daimi bir esrilik (sarhoşluk) hasıl etmektedir.

Dış tenbihler, fenomenler karşısında bir çok insan hayranlık duyabilir, hattâ kendinden de geçebilir. Fakat, bu hayranlığı dile getirmek gerek. İşlek bir dil gerek. Bunun için her esrik sanatkâr olamaz.

Mutasavvıflarda, fikrin, düşüncenin, güzel söyleyişlerin, çarpıcı, büyüleyici, kulağı okşayıcı ifadelerin fışkırdığı kaynak gönüldür. Öyle bir kaynak ki, sıcak, aşk ateşiyle ısınmış, dostluk, Allah ve insan sevgisiyle dolu.

Yunus'un, insanlığı derinden ürperten, kulakları ve ruhu okşayan büyüleyici, sihirli ve tesirli sözleri bu sıcak gönülden gelir:

Taş gönülden ne biter, dilinde ağı düter,

Nice yumuşak söylese, sözü savaşa benzer.

"taş gönül", donmuş bir hissiyat. Böyle bir gönül ne imal edebilir? Düşünce, neş'e ile büyür. Sinirleri gergin kafa nasıl çalışabilir? Sinirleri gergin insanın ses tonu bile kulakları rahatsız eder. Böyle bir insanın rahatsız edici ses tanonun yanında, sözlerindeki anlamlar da çok kere batıcı, delici, sıkıcı ve ezicidir. Hoş görülü bakışa, iyimser davranışa, kendi içinde barışa henüz ulaşamayan insan yumuşak söylemeğe gayret etse bile, sinir gerginliğinin ses tonuna akseden asabiyeti yüzünden gene de okşayıcı ve günül çekici olamaz. Sözleri âdeta, sürtüşme, çatışma, savaş çığlığı izlemini verir.

Söz ola kese savaşı,

Söz ola bitire başı.

Söz ola ağulu aşı,

Balılan yağ ede bir söz.

Geniş gönlü diline akseden büyük şair, herkesi ve her şeyi sever. Onun asıl büyüklüğü, bu sevgiye, gözle görülür, elle tutulur hiç bir karşı-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lık görmeden ulaşmış olmasıdır. O, bitmek tükenmek bilmeyen bir arzuyla yaşayan, hoş görü dolu gönlüyle bütün insanlığı kaplayan sevgisine, ilâhi aşkla ulaşmış koca bir gönül adamıdır. Öyle bir gönül adam ki, sevgisi dünyayı ve insanı aşmış, zamanın sarkacına girmiştir. Tıpkı Tanpınar'ın:

Ne içindeyim zamanın,

Ne de büsbütün dışında.

Yekpâre geniş bir ânın,

Parçalanmaz akışında.

mısralarında yakaladığı ebediyet kavramına girişi gibi.

Lamartine de "Göl" şiirinde ulaştığı hazda edebiyen kalmak istemişti.

Aslında velilerde ve sanatkârlarda görülen cezbe, çekiliş haline, kâinatın bütününde de rastlamak mümkündür. Meselâ, gezegenlerin güneşe doğru çekiliş halinde olmaları. Atomdaki elektronların çekirdek tarafından çekilmeleri, çocukların anneleri etrafında dönmeleri, pervanelerin ışığın etrafında uçuşmaları, toplumların bir lider etrafında toplanmaları, ona uymaları, onun etrafında dönmeleri, arıların ana arı etrafında dönmeleri gibi...

Allah da insanları, kendi varlığında iken ayırıp dünyaya gönderdi. Fakat, inanışa göre bilinç altındaki kendine bağlılığı koparmadı demek.

Yunus'u, yakıp tutuşturan o zorlu çekiliş duygusu gerçekten incelenmeğe değer. O duygu ki, insanı çıkar bataklığından çekip çıkarmaya yetmiştir. Para ve mal hırsının yerine geçebilmiştir. Böylece toplumların yönetimi, birlik ve beraberliğinin sağlanması kolaylaşmıştır. Tabiî, bu arada dünya ile kontağı koparmamağa hayli özen gösterilmiştir. Yaşama sevincinin yitirilmemesine, daha iyi bir hayat sürme hırsının başkalarına rağmen kanatlanmasına, önüne geçilmez bir hal almasına, toplumun düzeninin aksamamasına dikkat edilmiştir. Yoksa altta kalanlar ezilirdi. Onların yoksulluğu pahasına süren bir düzenin sonu iyi olmayabilirdi. Nitekim bu hususlara önem vermeyen Anadolu yönetimi Moğol talanı ile karşılaşınca büsbütün perişan olmuştur.

Yunus, bir şeyler üretmekten ziyade üretilmişi yağmaya koyulan bu insanları, Allah'a, öte yünyaya döndürerek durdurmuştur. Artık bundan sonra aşırı ihtirasları, öte dünya freni ile kontrol altına almak mümkündü. Şüphesiz, aşırı ihtiraslar, çıkar düşkünlükleri, yıkıcılık iç güdüsü, cinsi sapıklıklar ancak ahlâki değerlerde belirlenebilirdi. Muhakkak ki ahlâki değerlerin çoğu dini değerlerdir. Yunus, toplumların dini değerlerini, medeniyet yolunda insanlara, bilim adamlarına ket vurmayacak şekilde kullanmalarına çok güzel bir örnek olmuştur.

Büyük fikir adamları, sanatkârlar, zeki hassas, çevrenin sürekli olarak etkisini derinden hisseden insanlardır. Dolayısıyla onlar, her zaman toplumun dertleriyle iç içe yaşarlar. Ziya Paşa, sanat ve fikir adamlarının bu yapısını çok güzel ifade etmiş,

"Rahat yaşamış var mı, güruh-ı ukalâdan?" demiştir.

Gerçekten akıllı, hayatın akışındaki çarpıklığı gören insanların rahat yaşaması mümkün değildir. Sosyalleşmiş, toplumun dertleriyle dolmuş, onları dile getirmeyi kendine görev sayarak, buna kendini konsantre etmiş kimselere, daha çok toplum düzeninin bozulduğu dönemlerde, ruh kökü sağlam kalmış, milletin hasletlerini yitirmemiş ailelerde rastlanmaktadır. Yunus gibi onlar toplumlaranın adeta çivisi olurlar.

Yunus'un bu yapısı, onu evvelâ, dejenere olmuş çevresiyle uyumsuz hale getirdiği için işlediği alternatifleri gayet kolay bulmuştur. Yakaladığı çelişki, çok keskin olduğu için ve güçlü bir ifade yeteneğine sahip olduğu için kısa zamanda dikkatleri üzerine çekti. Çok isabetli olarak da tezini, doğruluk, adalet, dini değerlere yaklaşma, medeni tavır, vahşete karşı sevgi esasları üzerine bina etti. Bu davranış ona yavaş yavaş bütün Anadolu'yu bağladı. Nitekim bugün Anadolu'nun her yerinde Yunus'un mezarı olduğu iddia edilir.

O, "Sevelim, sevilelim" derken, sevgiyi hiç bir zaman başkalarından beklememiş, en çok kendisi sevmeye çalışmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

BEN GELMEDİM DAVİ İÇİN,
BENİM İŞİM SEVİ İÇİN,
GÖNÜLLER DOST EVİ İÇİN,
GÖNÜLLER YAPMAĞA GELDİM.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

YUNUS'TA BİRLİK TEMİ

Kendini aşamayan insanların toplum şuuruna ermesi zordur. "ben" yerine "biz"i koymak gerek. Anadolu'da Yunus, bunu başardı. Kaybedilmiş birlik ruhunu evvelâ Tanrı'da buldu. Ulaştığı tasavvufi olgunluk benliğini çoktan aşmıştı. Ayrıca Hz. Ömer, sırtına un çuvalını alarak, çocukları aç kadına yardıma koşmak suretiyle benliği aşma konusunda en güzel örneği vermiş bulunuyordu.

Yunus,

Bizi, biz koyalım, onlar biz olalım,

Birliği duyanlar, ikilik koyarlar.

diyerek

Anadolu halkına yeni bir start verdi. Anlıyordu ki, birliğin tadını duyanlar ikiliği bırakacaklardır. Nitekim asırlar sonra Ziya Gökalp da : "Ben sen yokuz, biz varız." demek zorunda kalmıştır. Onların "biz" olması, birliğin tadını duyması, toplumda huzur ve refahın başlaması demektir.

Yunus'un bütün sıkıntısı bir an önce birlik ruhuna ermek, insanlar arasında diyaloğu başlatmaktı. Bu fikri evvelâ kendi nefsinde gerçekleştirmeli idi. Başardı da:

Yunus bu tevhide gark oldu gitti,

Geri gelmekliğe aklı derilmez.

Birlik kavramının en saf şekli "tevhid" denilen Tanrı'da birliktir. Yunus işe oradan başladı. Mutasavvıflara göre "tevhid" kâinatın her zerresine sinmiş olan ilâhi özü, kendi ruhunda, hattâ maddi mânevi bütün varlığında hissetmek, "birlik" şuurunun doruk noktası demektir. İnsanın ebediyeti hissetmesi aynı zamanda ölüm fikriyle, yok olma duygusuyla yüz yüze gelmesidir. Bu noktada ebediyet düşüncesi gündeme gelir. O yüce varlıkla bütünleşmek ölümsüzlüğe kavuşmaktır. Sanat burada insanın imdadına yetiştir. Tanpınar da kendini : "Yekpâre, geniş bir ânın akışında" hissettiği zaman rahatlar. Buradaki "geniş ân" estetik özün ya-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kalandığı andır. Sanatkâr, kozmik zamanın periyodik akışına, bu anda yüz yüze geldiği estetik özü sanat eseri haline getirmek suretiyle girer ve ölüme meydan okur.

Yunus Emre, maddenin geçiciliğine, insan ömrünün bunca maddi ihtirasa yetmeyecek kadar kısa oluşuna dikkat çektinten sonra dostluğa büyük önem verir. Allah'a inanmak kadar dostluğa da inanılmasını ister. Çünkü, insanın sosyal bir bütünlüğe erişebilmesi için diğer insanları da sevmesi gerek. Ancak o zaman şahsi çıkar düşkünlüklerini, toplumda birlikte yaşamanın zevkini tadabilir. O halde her şeyden evvel aşk ateşini alevlendirmek lâzımdır.

Yunus bu konudaki duygu ve düşüncelerini, yerleşmiş kavramlardan, özellikle dinden ve doğadan yararlanarak anlatır. Böylece zihinlerle kolay kontak kurar, etkili ve güven verici olur. Dini kavramları, dostluk temini işlerken gayet güzel kullanır.

Aşk imamdır bize, gönül cemaat,
Dost yüzü kıbledir, dâimdir salât.
Dost yüzün göricek şirk yağmalandı,
Anınçün kapıda kaldı şeriat.
Kimse dinine biz hilâf demeziz.
Din tamam olıcak doğar muhabbet.

Görüldüğü gibi şair aşkı imam, gönülü cemaat, dost yüzünü de kıble yapmıştır. Aslında namazdan maksat gerçek dost Allah'a yönelmek, onun yüzüne dönmektir. Dünyadaki dostluklar da tıpkı böyledir. Dostun yüzüne bakmak, onu sevmek, ibadet etmek, ilâhi bir davranışta bulunmaktır. İnsan sevgisini, dostluk aşkını yaşayanlar sürekli olarak namaz kılıyor gibidir. Zira, "Dost yüzü kıbledir, daimdir salât.".

Dostluk aşkı gerçekleştikten sonra artık insanın o aşka ulaşmak için konulan kurallara ihtiyacı kalmaz. Hele Allah için dostluğa erişen insan, benliğini de aşmış olur. Diğer insanları da en az kendisi kadar sevebilen insan için, hak ve hukukun çiğnenmesi söz konusu değildir. Bütün mesele Allah'a, dostluğa ulaşmaktır. Bu gerçekleştikten sonra kaideye, kurala gerek yoktur. Dinî hayatın kuralları olan "şeriat" artık "kapıda kalmağa" mahkûmdur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yunus, en güçlü birliğin ilâhi sevgi ile kurulabileceğine inanır. Çünkü, ilâhi sevgide çıkar düşüncesi yoktur. İçinde cennete kavuşma düşüncesi olan kulluk bile kulluk değildir. Köklü dostluklar saf sevgilerle kurulur. Yunus'un haklılığını günümüzün psikologları da onaylıyor. Mutsuz insanlara karşılık beklemeden sevmelerini, hep kendilerinden bir şeyler vermelerini tavsiye ediyorlar. Saadet verilirken alınır, diyorlar. Gerçekten öyle anlar olur ki, bir "nasılsınız" sözü milyonlara bedel olur. İnsanlarla dost olan, onları seven kendi içi ile barışık demektir. İçi rahat kimse ruhen sağlıklı olduğu için kötü duygu ve düşüncelerden uzaklaşır.

Doğruluk bekleyen dost kapısında,
Gümansız [1] ol bulur ilâhi devlet.

Kişi için en büyük güvence devlet güvencesidir. Hele doğrulukla yönetilirse...

Yunus'un diğer dinler karşısındaki tavrı da olumludur. Aslında o her şeyiyle Anadolu'nun dünya çapında prototipidir.

Yunus, "Kimse dinine biz hilâf demeziz." der. Ona göre din hakikate ulaşma yoludur. Aynı hakikate ulaşan, hangi dinden olursa olsun dosttur. Aynı kaynağa varan gönül ve kalb biribiriyle de kaynaşabilir. Bu konuda Mevlânâ ile aynı görüşü paylaşır, Y. Emre. Dini kurallar ilâhi aşka, insan sevgisine yaklaşmada kolaylık için vardır. Yoksa:

Din ü devlet sorarısan âşıklara din ne hâcet,
Âşık kişi harab olur, âşık bilmez din-diyanet.

Görüldüğü gibi aşık tanrı ile gönülden kontak kurar. Din, bu kontağı doğrudan kuramayanlara gerek. Maksat, ilahi duygu ile temasa gelmek değil mi? Tanrı'yı idrak ettikten sonra mesele kalmaz. Bütün dinlerde namaza benzer ibadet şekilleri, insanları Allah şuuruna ulaştırmak için birer vesiledir. Tanrı transına girmek için dış tenbihlerden uzaklaşmak lâzım. İbadetler de insanı yavaş yavaş bu tenbihlerden, uyarıcılardan uzaklaştırarak transı hazırlar. Gerçek vahdet, hakiki bütünlük bu transta yaşanır, bu aşamada gerçekleşir. O halde birlik ve beraberlik için Tanrı, Tanrı için birlik ve beraberlik aynı sonuca varır.

(1) güman, şüphe

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Senin ben demekliğin manide usul değil,

Bir kapı kullarına şaşı bakmak yol değil.

Yunus, bütün insanları aynı kapının kulları olarak görüyor. İlahi gerçek de bunu gerektirir. Dört semavi din, tek Tanrı fikrinde buluştuğuna göre, "senlik" - "benlik" kavgasına gerek yok. Neden biribirimize şaşı bakıyoruz, biribirimizi hor görüyoruz? Bırakınız dört dinin mensubunu, aynı dinî inaçları paylaşanlar olarak parçalanmış durumdayız. Aynı tarihe, aynı geleneklere, aynı kültüre bağlı olanlar neden uzlaşamıyoruz, diyor Yunus. Dokunun bir yerinde bir zayıflık vardır. Belki de kültürümüz "ben" leri "biz" de eritememiştir. Yunus bu problemi çözmek istiyordu. Bunun için de, Anadolu'nun parçalanmış, biribirinden kopmuş, biribirine düşman olmuş, biribirini soyan, sömüren, gammazlayan, şahsi çıkarları uğruna her türlü fenalığı göze alan insanları biribirine yaklaştırmak, bencil, egoist tavırlarından uzaklaştırmak zorunda idi. Kendini bunu yapmağa mahkûm sayıyordu. İfade gücünü, bu iş için seferber etmeliydi. Ona göre:

İkilik ile gelen, doğru yol bulmuş değil.

Üstadı Mevlânâ ile iyi anlaşmıştı. O da:

"Testi kırılınca, sular bir olur gider." diyordu, zira .

Bölgeler, toplumlar, inançlar, hatta değişik kültürlerdeki milletler âdeta insanlarını ayrı ayrı testilere, kalıplara sokmuşlar ama o kalıpları aştığımız zaman, testilerini kırabildiğiniz zaman sular, yani tek tek insanlar birleşir, bir olur gider.... Çünkü, ruhlar aynı özdendir. Aynı ilâhi kaynaktan beslenirler. Bunun doğruluğuna inanan Yunus, dâvasına büyük bir ciddiyetle sarılır. Tabiî çevre faktörlerini, "ben" in ihtiraslarını aşmak kolay olmayacaktır. Unutulmamalıdır ki Yunus'un yaşadığı dönem ve diyarda "sen ben" kavgası kıran kırana devam etmektedir. Sosyal dayanışma ruhu kaybolmuştur. Tek tek şahıslar veya gruplar menfaatleri uğruna başkalarını gammazlamakta ve boğazlamaktadır. Oysa, biribirine böylesene acımasız hale gelen bu insanların özleri ise aynıdır. Hayat şartları, içinde bulundukları çevre onları bu hale getirmiştir. Öze dönmek, yeniden bir araya gelmek lâzımdır. Onlara tesir edecek sözleri bulmak gerekir. Yunus, edebiyatın taşıyamayacağı duygu ve düşüncenin

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bulunmadığını biliyordu. Edebiyatın özellikle şiirin, fikirlerin yayılmasındaki tesirini keşfetmişti. Parçalanmış, bölünmüş ve yozlaşmış insanları yeniden bir araya getirebilirdi.

Sosyal ve kültürel bunalımlar geçicidir. Yeter ki bunalımın en kritik anında devreye girebilin. Buhranların en kârlı insanları bile kurtarıcıyı beklemeğe başlar. Şüphesiz biribirine bu derece düşman olabilen insanlar aynı ölçüde dost da olabilirler. Zira:

Bir çeşmeden akan su, acı tatlı olmaya.

Yunus, insanların bir çeşmeden akan su gibi o ilâhi kaynaktan kopup geldiğine içtenlikle inanıyordu. Onları bir araya getirmek mümkündü. Hâlâ aynı çeşmeden akmaya devam ediyorlardı. Aynı çeşmeden akan su hem acı hem de tatlı olmazdı. Ya acı idi, ya tatlı. Yani aynı özelliği taşıyordu. O halde onları birleştirmek kolay olacaktı. İşe girişmek kâfi idi. muhakkak ki kısa zamanda aralarında bir sempati doğacaktı. Birlik ve beraberliğin tadını duymaya başlayacaklardı. Birleşen güçleri sayesinde daha huzurlu, daha güvenli ve daha müreffeh bir hayata kavuşacaklarını sezeceklerdi.

Yunus, insanların, toplumların azmasını, sapmasını ve yozlaşmasını, onları yönlendirenlere bağlar. "Balık, baştan kokar." ata sözüne onun bu görüşü çok uygun düşer. Demokrasilerde aşırı vaatlerden sonra seçmenlerini unutanlar çok geçmeden toplumu saptırırlar. Aşırı vaatlerini, gayrimeşru yoldan yerine getirenler de aynı şeyi yapar. Dengeyi bozar, çıkar gruplarının ortaya çıkmasına sebep olur

Yunus Emre:

Kılavuzum er olsa ben neyiçin azarım. der.

Demokrasilerde görülmüştür ki, kılavuzlar doğru dürüst, mert ve yiğit olduğu zaman toplumlar azmamıştır. Yunus farkındadır. toplumların önünde gidenler kötü örnek olduğu zaman, insanların bilinç altındaki şer duyguları tahrik oluyor. Bu tahrik kısa sürede aileden devlete kadar uzanıyor. Küçükleri de büyükler azdırıyor. Küçükleri yönlendiremeyenlerin, bozulan gidişten şikâyet etmeğe hakkı yoktur. Toplumları yönlendirenler onları sevmek zorundadır.

Yunus, insanları sevmeyi prensip edinen bir insandır. Hangi davranışla karşılaşırsa karşılaşsın, seven için fark etmez. İnsanların iyisini de, kötüsünü de Allah yaratmadı mı? O ilâhi varlığı canından çok sevmiyor mu? O halde mesele kalmıyor. O sevgilinin elinden çıkan her şey güzeldir. Onları bozanlar, toplumu yönetenlerdir. Artık ruhlarının pasını silmek zamanı gelmiştir. Onlara sevgi ile yaklaşılmalıdır. Sevginin önünde bütün düşmanlıklar erir.

Ben gelmedim dâvi için,

Benim işim sevi için.

Gönüller dost evi için,

Gönüller yapmağa geldim.

Yunus'un büyük kararı... Anadolu'nun bütün kötülüklerini sevgi denizinde eritmeğe azmetmek. Ne kadar güzel bir duygu. Ne tatlı bir düşünce... Dünyaya, insanları sevmeğe gelmiş olmak düşüncesi...

Yunus, bu şiirinin başında, dünyaya kalmak için değil, gitmek için geldiğini, malı çok bir tüccar olduğunu ve bu malı alanlara satmağa geldiğini anlatmaktadır. Konfüçyüs de, "Bilgiyi, isteyene veriniz!" der.

Muhakkak ki, dünyadan gitmeyi rahatlıkla kabullenmiş olmak, dünya malına düşkünlüğü azaltır. Madde için insanların biribirini dolandırmasına engel olur.

Fuzuli, "Bende ne temettû bulunur, sadadan gayrı." diyordu. Yunus'un malı, Yunus'un temettusu da öyle. Ses, düşünce ve iyilik duygusu. Bir de onları tatlaştırıp satmak arzusu. Aslında Yunus, fikirlerinin olgunlaştığını fark etmiştir. Onları satmak için zorluğu düşünmemektedir. Neden düşünsün ki, insanlığın yararına koşmuyor mu? Üstelik bu düşüncelerini, dilin bütün inceliklerinden yararlanarak kulakta hoş bir sada bırakacak şekilde vermiyor mu?

Ben gelmedim dâvi için, benim işim sevi için.

Ne kadar tatlı. Ben dünyaya, insanlarla kavga etmek için değil, insanları sevmek için geldim,

Yunus için gönüller birer dost evidir. Gönül yapmak, gönül kazan-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

mak onun baş kaygusudur. Yunus'tan asırlarca sonra Daile Carnegie, "Dost kazanmak ve İş Başarmak Sanatı" adı altında aynı görüşü işleyen bir kitap yazmıştır. Bedbin, karamsar, vurgun yemiş insanları sevgiden başka ne kurtarabilir?

Şeyh Galip:

"Zevrak-ı derunum kırılup kenare düştü,

Dayanır mı şişedir, reh-i senksare düştü."

mısralarında, "zevrak-ı derun" ve "şişe" den "gönül" kelimesini kasteder. O ne kadar hassas bir şeydir. Şişe gibi hemen kırılır.

Yunus, Şeyh Galib'in bu ifadesini daha da netleştirip derinleştirerek aynen şöyle der:

Sakıngil yarin gönlün sırçadır sımayasın,

Sırça sındıktan gerü bütün olası değil.

Sevgilinin yani Allah'ın ve de insanların gönlü, çok çabuk kırılabilen kıymetli eşyalardan sırça gibidir, aman dikkatli olunuz, kırabilirsiniz. Zira, sırça kırıldıktan sonra eski haline asla gelmez. Görülüyor ki Yunus, dost, düşman, yerli yabancı, büyük küçük bütün insanlara aynı incelik ve aynı dikkatle yaklaşmıştır. Katılaşan gönüller için bu hassasiyet çok farklı bir şeydir. Bu kadar insancıl bir yaklaşımdan kimse kurtulamazdı. Nitekim Anadolu birliği çabuk kuruldu.

Yunus'a göre, "gönül kazanmak", namaz kılmaktan önemlidir.

Bir kez gönül yıktın ise bu kıldığın namaz değil,

Yetmiş iki millet dahi elin yüzün yumaz değil.

Bir kimse gönül kırmışsa ve arkasından da namaz kılıyorsa o kimse sadece elini yüzünü yıkamış olur, namazı sayılmaz. Her halde bunca millet sadece elini yüzünü yıkamıyor, gönül kırmadan namaz kılıyor. Zira, gönül kıranın namazı olmaz, kabul edilmez.

Yunus, çok önemli iki kavramı yanyana getirip mukayese ediyor. "gönül ve namaz". Namaz kılmak Allah'ın gönlünü kazanmak içindir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Allah'ın gönlünü kazanmakla insanların gönlünü kazanmak arasında fark yoktur. Nasıl ki namaz içten gelerek, önem verilerek, istenerek yapılan bir eylemdir, gönül almak da o kadar hassas bir eylemdir. Yoksa Müslümanlar sırf elleri yüzleri temizlensin diye abdest almıyorlar. Niyetleri namaz kılmaktır, el yüz yıkamak değil. Daha açıkçası Tanrı'nın buyruğunu yerine getirmektir. Gönül almak da Tanrı'nın buyruğunu yerine getirmektir. O halde gönül kırmak, en azından namaz kılmamak kadar bir kusurdur. Hatta bir kere gönül kırmak, kılınmış bütün namazların geçersiz sayılmasına sebep olabilir.

Eski edebiyatta "gönül", duygu dünyasının temel mazmunudur. Yunus'ta ise bu kelime bütün bir insan psikolojisinin adıdır. İnsan zihnine bu kapıdan girilir. İnsana tesir etmek gönlüne seslenmekle mümkündür.

Yunus'un gönüle verdiği önem, Ahmet Yesevi'nin Anadolu'da devam eden insancıl tavrının Yunus'ta doruğa ulaştığını gösterir.

Divan Edebiyatı'nda gönül kelimesi daha çok sevgililer konusunda kullanılıyordu. Yunus'ta bu kelime Allah'ın yarattığı bütün varlıklar içindir. Zira her varlık sevilmeğe lâyıktır. Her varlık sevgilidir onun için. İnsanlar arası münasebetlerde gönülden haraket edilince aradan her türlü riya ve çıkar düşüncesi çekilir. Gönül kırmaktan kormak veya gönül kazanmak çabası insanlığın en güzel barış antlaşmasıdır. İçten yaklaşmaya hiç bir güç karşı koyamaz. Anadolu'da birliği kuran bu yaklaşımdır. Hatta Kanuni'nin askerlerine, Viyana'ya giderken üzümünü yedikleri bağın asmalarına para bağlatan duygu bu duygudur. Yunus'un mezarını Türkiye'nin pek çok yerinde yaşatan duygu da bu duygudur.

Victor Hugo, "Sefiller" de, her türlü melaneti işlemiş hırsız Jean Valjean'ı, rahibin sofrasına oturtur ve rahibe, Jean Valjean'a hitaben: "Seni artık şeytanın elinden kurtardım, Allah'a teslim ettim." dedirtir.

Görülüyor ki Yunus, derinlikler psikolojisini en az Jung kadar tanıyan büyük bir şairdi. İnsanın bütün bir iç dünyasını kaplayan "gönül" kelimesine bu kadar önem vermesinin bir sebebi olsa gerek. Divanında en çok tekrar eden kelimelerden biri "gönül" kelimesidir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yol odur ki doğru vara, göz odur ki Hakk'ı göre,

Er odur alçakta dura, yüceden bakan göz değil.

Mutasavvıflara göre tabiatta her şeyin arkasında Allah vardır. Göz, bu her şeyin arkasındaki ilâhi varlığı görüyorsa gözdür. Yol Allah'a varıyorsa doğru yoldur. Mert ve yiğit kişi de alçak gönüllü olan kişidir. Tepeden bakan göz, göz değildir. Reşat N. Güntekin de: "kimimiz tepeden bakar. Oysa hepimiz aynı boydayız." der. Gerçekten gönül, olgun, kültürlü bir insanda olduğu zaman asla alçakta kalmaz. Buna mukabil, kendini beğenmiş, insanlara tepeden bakan bir göz de hiç bir zaman gerçeği göremez. Böyle bir göz ve gönül, hak etmediği yeri ancak sultası ile koruyabilir. Kaba gücünü kaybettiği an itibarının da yok olduğunu görür. Alçakta duran gönül her an yükselmeğe hazırdır. Tevazu göstermek küçülmek demek değildir. Yükselmek isteyen herkes en alt kademeye razı olmak üzere işe başlar. Alçak gönüllülük, tevazu yükselmek içindir. Çevresi, böyle bir insana saygı duyar. Saygı duyulan insan da yükselir.

Öyle anlaşılıyor ki Yunus, Mevlana-Şems dostluğundan da oldukça etkelinmiştir.

Dost esriği deliliğim, aşıklar bilir neliğim,

Denşiriben ikiliğim birliğe yetmeğe geldim.

mısralarında, Şems'in gelişi ile Mevlânâ'da hasıl olan coşkunluk gibi bir coşkunluğu sezmemek mümkün değildir. Yunus'taki esrilik yani sarhoşluk, dost sevgisinden doğan bir sarhoşluktur. Bu sarhoşluk ve delilik, ilahi aşk ve ona bağlı olarak insan sevgisinin değişik bir görünüşüdür. Dostun gönlünü kazanmak, Yunus'un en büyük zevki. Bütün mesele, ikiliği birliğe değiştirmek. Birliğin hazzına ulaşmak. Zaten onun inandığı felsefe de "vahdet" yani "birlik" felsefesidir. Kopup gelinen ilahi varlıkla birleşmek yani testileri kırarak aynı luleden akmak ve Allah'a ulaşmak.. Şüphesiz bir mutasavvıf için Allah'a ulaşmak için ölmek gerekmez. İnsanların biribirini sevmesi, tatlı bir düzen kurup huzur içinde yaşaması da Allah'a ulaşmak demektir. Çünkü, Allah dinleri, insanlar arasındaki ahengin sağlanması için göndermiştir. Daha evvel de gördüğümüz gibi Yunus, insanlığa hizmet için gelmiştir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Beni bunda veribiyen bilir ben ne işe geldim,

Kararım yok bu dünyada, giderim, yumuşa geldim.

Bu mısralarda bunu açıkta söylüyor. Ben dünyaya "hizmete", yumuşa geldim, diyor. Kendisi için çalışırsa elde edeceği dünyalık kendisi ile ölecek. Ama insanlığa hizmet ederse zamanı aşacak, ebedi olacak. Kalıcı hizmetin, insanlığa hizmet olduğu gerçeğini bizzat Yunus'un şahsında da görmüyor muyuz?

Yunus, dünyanın kalıcılığı, hayatın, yaşamanın tatlılığı karşısında ansızın bir gün yok olup gitmenin verdiği bedbinliği böylece yenmiştir. İlahi ebediliğin yanında tenasuha (enkarnasyona) da perdeyi aralamıştır.

Dünyaya çok gelip gittim, erenler eteğin öptüm,

Kudret ününü işittim, kaynayıban coşa geldim.

Keşke her nesille bir Yunus gelip gitse. Kendini insanlıkla özdeşleştirenler bunu duyuyor demek ki.

Yunus, birliğin sağlayacağı dirlik ve düzen içinde çok mutlu olacağını düşünür.

Dost ile birliğe yeten, buyruğu neyise tutan,

Mülk bezeyüp dünya düzen, o bahçıvan hemen benim.

Birlik ve beraberlik içinde, mal mülk edinen, onu işleyip süsleyen, hayatını düzenleyen insanlara imrenmemek mümkün mü? Bir hayatın güzelliği tabiî ve pürüzsüz akışı, insanın iç dünyasındaki yaşama sevincinin bir sonucudur. Başkalarını seven insanın, sevildiğini düşünmesi ve bundan emin olması kadar tatlı bir şey olamaz. Varlığın tabii seyrine uyum sağlayan, mutlak huzuru kolay yakalar. Bu ahenk içinde insanın duygu ve düşünceleri de hiç bir engele takılmadan akar, gider. Hayatı, yaşamayı daimi bir coşkuya dönüştüren insanların dilleri de çözülür. Tatlı sözleriyle stres attıkları gibi neş'e de saçarlar. Söyleyiş rahatlığı şüphesiz yaşamaktan alınan zevkten gelir. Yunus bu sırra ermiş bir kimsedir. O insanlar arasındaki birlik ve beraberliği ilâhi güce bağlayarak çıkar düşüncesinden uzaklaştırır. Kendini sürekli olarak Tanrı'nın yanında hissettiği için dünyadaki bazı felâket ve korkuları aşar. Tabiat ka-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

nunlarını kendi kanunları, insanları azdırdığı hayal edilen cin, peri ve dev gibi varlıkları kendi varlıkları, insana yarayan, onu besleyen her ne varsa onları, "benim rızkımdurur" diyerek kendi, yanı bütün insanların rızkı olarak düşünür.

Düşünebildiği bütün hakları, insanlığın hakları olarak kabul eder. Allah'ın yarattığı her şey onun için ortaktır. Mal, mülk, rızk, her şey Allah'ındır. O halde ölümlü, fani olan insan bütün imkânlara ortaktır, onlardan eşit olarak yararlanma hakkına sahiptir.

Yunus aydır hiç şek değil, ol benvenen ben olvenen,

Ben ne derisem dost tutar, dost dediğin ben tutarım.

Görüldüğü gibi Yunus, bütün kâinatı içine alan sihirli formülünü bu mısralarda açıkça ortaya koymuştur. O benim, ben O'yum... Bütün imkânlar hepimiz için.Bütün gayretler Tanrı için, insanlar için.

Anadolu'da yaşanan ikilikten Yunus nefret etmiştir. Her alanda azgınlaşan saldırganlık, zamanla insanî duygularını yitirmiş, haşin, soğukkanlı, kendini kurtarmaktan başka bir şey düşünemeyen, ayakta kalabilmek için tek başına mücadele etmek zorunda kalan taş yürekli, merhametsiz bir toplum oluşturmuştur. Böyle bir toplum karşısında Yunus, zaman zaman:

Be benlik-senlik şarını terkini varam, yürüyem.

demekten başka çare bulamamıştır. Anadolu'yu sebepsiz dolaşmamıştır. Güçlü dili sayesinde gönüllere seslenerek çevresiyle olumlu münasebetler kurduktan sonra rahat etmiştir.

Yunus, büyük bir dâvaya adım attığını biliyordu. Ayrıca o devirde, gidişi tam tersine çevirecek dirayete sahip bir kimsenin dikkat ve haset çekmemesi mümkün değildi. Gönüllere hitap edebilen bir ozan için bu büyük bir riziko değildi belki ama, gönüller de öyle kolay fethedilemezdi. İnsani hasletlerini yitirmiş bir toplumun yeniden biribirini sevmeğe başlaması, kanun ve gelenekleri, iman ve ahlâkı bir tarafa itip sağlanan haksız kazançlardan öyle kolay vaz geçmesi düşünülemezdi. Kara para peşinde olanlar, her devirde önlerine çıkan engelleri aşmıştır. Böyle bir ortamda, doğruluk, dürüslük, birlik ve beraberlik fikrini uyandırmağa çalışmak tehlikeli idi. Yunus'un bu korkuyu yenmesi gerekti. Ne var ki

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

gönlü ilâhi duygularla dolu Yunus için bu gayet kolay olacaktır.

Ben kimseden korkmazam, ya bir zerre kayırmazam,

Ben şimdi kimden korkayım, korktuğum ile bir oldum.

İnsan, korktuğu şeyle yan yana, iç içe gelirse korkusu azalır, hatta hiç kalmaz. "Bendedir korkusu, biten şeylerin." diyen Tanpınar da korku hissi ile, içiçe olmayı başardıktan sonra rahatlamıştır. İnançları güçlü Yunus'un bu korkuyu yenmesi elbette daha kolay olmuştur.

Ayrıca Yunus'un insan olarak, "Beri gel barışalım.." şeklinde çok olumlu bir tavrı var. Hiç bir ayırım yapmaksızın bütün insanlara, dâvetiye çıkarır. Ön yargısız yaklaşır. Günümüz demokrasisinin aradığı ideal, kültürlü insan tipi. Hele milletler arası hudutların kalktığı böyle bir çağda, Yunusvari yaklaşıma o kadar ihtiyaç var ki.

Beri gel barışalım, yad isen bilişelim.

Yunus'un bu çağrısı gönüldendir. O içten, tatlı bir sesle ta gönüllere inmesini çok iyi başarmıştır. Onun bu efsanevi sesi, günümüzün yozlaşan demokrasisini yeniden aslına döndürebilecek sestir. Hakiki diyaloğu ancak böyle içten bir ses başlatabilir. Uzlaşma isteği ta içten, derinden gelmeli. Yoksa:

Senlik-benlik alıcak, iş ikilikte kalır,

İkilik tutan kişi, nite birike birle.

Pek tabiî her iş bu tavırla yüzüstü kalır. Toplumun müşterek işleri, devlet işleri, hepsi... Demokrasilerde iktidar muhalefet ikiliği, her yerde yaşanan acı bir gerçek. Muhalefet ürettiği alternatifleri açık açık söylemiyor. Zira, iktidar onları alır kullanır, muhalefet propaganda gücünü kaybeder. Fakat büyük problemlerin çözümünde Yunus ölçüsünde bu birliğe mutlak ihtiyaç vardır. Aksi halde mutlu azınlık çıkarları için ikiliği teşvik eder. Dayanışmayı zayıflatır. Bütün mesele benlikte düğümleniyor. İktidarlar, devlet planlarını uygulayabildiği kadar övünmeğe alışsa demokrasiler de kurtulacak. Modern çözüm yolları artık bellidir. Dünyada her alanın standartları oluştu. Çekişmeye artık gerek yok. İlmi araştırmaların sonuçlarını al kullan. Ne kadarını kullanabiliyorsan o kadar övün.

Yunus Emre, günümüzde bazı siyasilerin, halkı oyalamak, biribirleriyle uğraşmalarını, iktidarı unutmalarını sağlamak için baş vurdukları taktikleri gözden kaçırmaz. "Tavşana kaç, tazıya tut: " taktiğini, daha açık bir dille dile getirir:

Bir nicesine kaç der, bir nicesine tut der,

Kaçanla bile kaçar, bile durur duranda.

Kötü niyetli, günümüzün yaygın tabiri ile "çıkar düşkünü" kimseler, çevrelerini yanıltmak için açık vermemeğe son derece gayret gösterirler. "kaçanla bile kaçar", "duranla bile durur". Sahtekârlığın anlaşılmaması için sarfedilen dikkat, doğruluğun gerçekleşmesi için sarfedilse, beşeriyet medeniyeti bugün ikiye katlamış olurdu.

İnsan davranışlarındaki temel mekanizmayı zekice sezmiş olan Yunus'un görüşlerini, çağımızın en medeni toplumları bile reddedemez.

Sen sana ne sanırsan, her ayrığa anı san,

Dört kitabın mâ'nisi budur, eğer varısa.

Çok büyük bir iddia. Ama Yunus seviyesinde meseleye yaklaşılırsa hata oldukça azalır. Dört kitap malûm: Kur'an, İncil, Tevrat ve Zebur. Yunus, açıkça, bu dört kitapta eğer birşeyler varsa onlar muhakkak ki, "Sen, senin için neler istiyorsan, başkaları için de aynı şeyleri istemek zorundasın. "şeklinde olmalıdır, demektedir. Görüldüğü gibi şair, bu dört kitap, eğer bu görüşün etrafında örülmemişse onlarda bir şey yok, diyebilecek kadar ileri gitmektedir. Yunus'u kınayamayız. Zira, dinler, insanlar arasındaki ahengi kurmak, ahlâkı yerleştirmek ve geliştirmek için gönderilmiştir.

Yaradılışın esprisine bakınız: İnsanlar hem biribirleriyle uyumlu olmak istemişler, hem de fırsat buldukça arkadan biribirlerinin kuyusunu kazmışlardır. Demek ki bir hayır-şer, bir şuur ve şuur altı gerçeği vardır. Konfüçyüs de asırlar önce, "Kendine yapılmasını istemediğin şeyi, başkasına da yapma: "demek ihtiyacını duymuştur.

Bugün Yunus'a ulaşmak için, üniversite gençliğimizin ruhunu sosyal adalet, iman ve medeniyet potasında eritmemiz, M. Kaplan'ın Namık Kemal'de keşfettiği birer "cemiyet mistiği" haline getirmemiz gerekmek-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tedir. Hiç şüphesiz bu misyona ulaşan bir genç, memleket sınırlarını aşar ve bütün insanlığa seslenebilir.

En az kendisi kadar başkalarını da düşünebilen, Hz. Muhammed'in dediği gibi, "komşusu açken kendisi de yiyemiyen" insan tipini hangi toplum teper? O halde Yunus'ta, hiç bir eğitim sisteminin ve hiç bir kültürün terkedemeyeceği bir gerçek, çok çarpıcı bir biçimde konuşuyor. Öyle anlaşılıyor ki yozlaşan demokrasilerin rönesansı ancak bu yaklaşımla gerçekleşebilecektir. Kendisi için istediklerini, başkaları için de isteyebilmek... Sahip olmak istediklerimize, başkalarının da sahip olmalarını hazmedebilmek. Ne büyük fazilet...

Aslında bu davranış normal bir davranış olsa gerek. Eğer bu gün bu davranışa büyük fazilet diyorsak, esastan hayli saptık demektir. Ta Yunus'tan beri bunu gerçekleştirememişsek, meseleye çok ciddi olarak eğilmek zorundayız. Teknolojinin getirdiği refahı müşterek paylaşamıyorsak, sahip olduğumuz konfora çevremizdeki insanların da sahip olmasını candan arzu edemiyorsak, üniversitelerimizde sosyal ilimlere, güzel sanatlara gereken önemi veremiyoruz demektir.

Unutulmamalıdır ki büyük bir mücadele azmi olan Yunus da nihayet bir insandır. Bütün çabalarına rağmen açık seçik bir sonuç alamadığı zaman geri çekilir:

Gördün yarin eğridir, nen varsa ver kurtul.

demek zorunda kalır. Fakat hiç bir zaman azmini kaybetmez. Tevekkülün gerçek mânası da bu değil midir? Bir müddet sonra bakıyorsun ki dostun sevgine mukabele etmek istiyor, derhal sen onu geçmeye giriş.

Yarın sana, mukabil tapısında, secde kıl,

Çıkar ciğerin yedir, eğer çâren varısa.

Sevgine karşılık veren dosta, elinden gelirse ciğerini çıkarıp yedir, diyen Yunus, içinde yaşadığı dönemin insanlıktan, sevgiden ve dostluktan ne kadar uzaklaşmış bulunduğunu da ifade etmiş oluyor.

Günümüzün modern psikolojik metotlarına vakıf olmayan eski dahiler, diğer insanların iç dünyalarına, kendi dünyalarında keşfettikleri kuralları kullanarak gayet kolay inmişlerdir. Konfüçyüs, başkalarına,

kendinden hareket ederek ulaşmıştır. Onun kurduğu sistem, oluşturduğu kültür dokusu Çin'de asırlarca yaşamıştır. Mao'nun "öğretisi" ise ancak altmış, yetmiş yıl dayanabilmiştir.

Yunus, Konfüçyüs'ü aşabilir. Zira, "O, dostu bende gördüm", diyor ve ilâve ediyor:

Bende baktım, bende gördüm, benim ile ben olanı,

.....

Ben isteyip buldum onu, ol ben isem ya ben hani?

Şâir, "ben" ini araken ilâhi varlıkla karşılaşıyor ve o varlıkta eriyor, "ben"ini kaybediyor. O, kendisi, kendisi, o oluyor. Ve soruyor: "O, ben ise, ben nerdeyim? diyor.

İnsanlar, bir takım basit duygu ve düşüncelerden sıyrılabilirlerse bazı kavramlara yükselebilirler. Büyük estetlerde bu yükselmeye sık sık rastlanır. Bu yükselme anlarında insan Tanrı kavramı ile, ebediyetle karşı karşıya gelir. Yaradılışın sırlarını araştıranlar vahdete ulaşmak suretiyle insanlığa faydalı olmuşlardır. Nitekim tasavvuf felsefesi kan kokan Anadolu'yu birleştirmiş, birlikte yaşamanın tadını duyurmuştur.

Yunus döneminin fikir akımları ve inançları iki ana kaynaktan beslenmiştir. "Şeriat ve tarikat." Şeriat daha çok medrese çevresinde işlenmiş, tarikat ise, halk içinden yetişen ve veli seviyesine yükselen sanat adamları çevresinde kendini göstermiştir.

Medreseler dine dayalı öğretim yaptığı için, İslâmiyetin bütün inceliklerini araştırıyor, gerekli yorumları yapıyor ve kesin sonuçlara varmağa çılışıyordu. Ancak medrese dışında kalan ve halk kültürü içinde yetişen yetenekli, sanatkâr yaradılışlı kimseler de İslâmiyeti kendilerine göre anlamağa çalışıyor ve bazı çıkış yolları arıyordu. İlâhi varlığı duymak, hissetmek istiyorlardı. Öte yandan medresenin tavizsiz tutumu hür düşünceyi tahrik ediyordu. İlâhi duygularla coşan sanatkârlar, bu duyguyu başkalarına da tattırmak isteyenler ibadet şekillerine bazı ilâveler yapmak istiyacını duyuyordu. Böylece daha fazla coşmak, istiğraka dalmak, cezbeye dalmak ve vecd haline gelmek, yaşayarak transa girmek ve Allah'ı idrak etmek için çırpınıyorlardı. Medresenin katı şer'i kuralları

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

içinde sıkılmış, dini heyecanlarını kaybetmeğe başlamış insanlara yeni bir heyecan vermek, tabiat ve insan çeşnisi ile inançlara yeni bir renk katmanın zamanı gelmişti. Maksat, ilâhi duygularla coşmak, Tanrı'yı idrak etmek olduktan sonra metot farklı olsun ne çıkardı.

Şeriat, tarikat, yoldur varana,

Hakikat, marifet, andan içeri.

değil miydi?

Allah'a varmak, o ilâhi duyguyu idrak etmek isteyen için şeriat, tarikat aynı yere varan iki ayrı yoldu. O devirde bu iki ayrı yolu, biribirinden çok farklı iki görüşmüş gibi göstererek insanları iki ayrı kampta toplamak ve bu ikilikten istifade etmek isteyenler oldu. Yunus'un ikilikten nefret etmesinin bir sebebi de budur. Her devirde olduğu gibi fikir ayrılıklarını demagoji yaparak kullanmak isteyenler olmuştur. Ancak Yunus'un gücü bu riyakârlığı aşmaya yetmiştir.

İnsanlar, alternatiflerden hoşlanırlar. Uzun zaman bağlı kalınan inanç ve davranışlar gittikçe klasikleşir ve bezilir. Onları sürekli olarak işlemek, yenilemek gerek. Yeni bakışlar, yeni üsluplar taraftarlara yeni bir heyecan getirir. Aynı gayeye hizmet edilse de, ufak tefek bakış ayrılıkları, ufak tefek zıtlaşmalar, menfaat çatışmaları, liderlik arzusu, bilhassa fikir ve inanç âleminde çok kolay klikler oluşturur. Bu tavır insan yapısının bir gereğidir. Taraflar, taraftarlarını harekete getirebilmek için çeşitli kontrasları kullanarak onları tahrik ederler. Yunus'un hedef aldığı ölçüde taraftarlar, liderlerinin ihtiras ve zaaflarını görebilecek kadar kültüre sahip olurlarsa hedefe en az fire ile varılabilir. Aynı hedefe varmak için çırpınan insanların biribirini katletmesi kadar mantıksız bir şey olabilir mi?

Gelin tanış olalım,

İşi kolay kılalım.

Sevelim, sevilelim,

Dünya kimseye kalmaz.

Yunus'un ebedileşen mısraları, insanlığa açık mesajları, gönülleri kucaklayan uzlaşma arzuları, dileriz ki her liderin rehberi olsun.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

YARADILANI HOŞ GÖR
YARADANDAN ÖTÜRÜ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883
MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

YUNUS'TA İLAHİ AŞK VE İNSAN SEVGİSİ

Yunus, ilâhi aşkı, insan sevgisiyle birleştiren ender dehalardan biridir. Onda ilâhi aşka yükselen sevgi, bütün insanlığı, bütün varlığı kaplamıştır. Bütün varlık Allah'tan kopup geldiğine göre bundan daha tabiî bir şey olamazdı. Şüphesiz insan aşkın gücünü, gençlik yıllarındaki seksüel aşkla tanır. Ancak bazılarında bu aşk realiteyi aşar ve ideal değerlere yükselir. Büyük sanatkârlarda ve velilerde olduğu gibi. Heyecanlı tipler, çevresindeki çarpıklıkları, hayatın akışındaki sapmaları gördükçe fevkalâde müteessir olurlar ve toplumu kurtaracak bir güç ararlar. Yunus'u tasavvufa ve tasavvufi aşka götüren de budur. Cemiyeti bu badireden kurtaracak güç her türlü sevgi ve saygıya lâyıktır.

Fuzuli'de, bir "ah"la kâinatı yakacak güce ulaşan aşk, cinsel aşktan ilâhi aşka yönelen aşktır. Yunus da zaman zaman aşkının reel, beşeri aşkla karıştırılmasından endişe eder.

Bu aşk bize rahmanidir, hem canımızın canıdır,

Anın için Şeytan'ıla her dem bu savaşım benim.

demek zorunda kalır. Görüldüğü gibi Yunus, ilâhi aşka ulaşıncaya kadar, gençliğin "sevgili" aşkını aşıncaya kadar Şeytan'la, nefisle, seksüel aşkla amansız bir mücadele vermiştir. Gençliğin aşk objesini, irade gücünü kullanarak derinlere itmiş ve onun yerine ilâhi kavramı koymayı başarmıştır.

Yunus, Allah'ın kâinatı aşkı uğruna yarattığı görüşünden hareket eder.

Yedi gök yaratıldı, aşk ile bünyad oldu,

Toprağa nazar kıldı, aksırıp dura geldim... der.

Allah, kâinatın temelini aşkla atmıştır. Her şey aşkla başlar, aşkla devam ederse biter. Sevginin karışmadığı hiç bir başarı yoktur. Fuzuli'ye göre de, âlemde ne varsa aşktır. İlim bile aşksız olmuyor. Benliğin meydan okuması, bir takım sırların insanda konuşması ilimle, aşkla ortaya çıkıyor.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yunus, ilâhi aşkla bütün kısır döngüleri aşıyor. Madem ki insan dünyaya gelmeden önce o ilahi varlıkla bir bütündü, madem ki bütün insanlar o ilk hamurda uyum içinde idi, neden dünyaya geldikten sonra anlaşamasınlar?

Ezelden bile idim, Elest'e belâ dedim,

Ol kadimi denizden sel olup girip geldim.

Yunus, bu beytinde bütün insanlık adına konuşuyor. Allah insanı kendi varlığından yarattı ve sordu: "Ben sizin rabbiniz değilmiyim?" İnsan da cevap verdi: "Evet: "Yunus, bu dini inanışa dayanarak bütün insanların aynı hamurdan olduğunu ve biribirleriyle mutlaka anlaşabileceklerini düşünür. Gerçekten de değişik din ve ırklara mensup insanlar arasındaki sosyal münasebetlerde biribirine çok yakın ilkeler, uzlaşmalarda esas alınır. Bütün mesele bu görüşü benimseyip işe girişebilmek.

Y. Emre, ilâhi varlığı, bir "umman", ucsuz bucaksız deniz olarak idrak eder.

Mülke bünyad urulmadan, mülkü yaradandayıdım.

demekle bir aşk denizinde yüzdüğünü ifade eder.

"deniz" yahut "su" motifleri, sanatkârları, bilinç altı olarak maziye doğru götürür. Bu regresyonik davranış, bulunulan andan itibaren çocukluğa, oradan anne karnına, anneden primitiv devre, oradan da ilk varlığa, diğer bir ifadeyle yaradılıştan önceki döneme ulaştırır. Tabiî ölüm hadisesi ilk devreye geçişi çabuklaştırır. Jung bu çağrışıma, şuur altı tortularına dönüş, adını verir.

Yahya Kemal'de de her zaman "su", bu çağrışımlar zincirini kurar. Büyük sanatkârlarda ortaya çıkan bu geriye dönüşlerin psikolojik bir gerçeğe dayandığı muhakkak.

Yunus, bir şiirinde insanı anne rahminden ele alır, ölümüne kadar süren macerasını anlatır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yürür idim anda pinhan[1], Hak buyruğu vermez aman,

Vatanımdan ayırdılar, bu dünyaya düştü gönül.

Mutasavvıfa göre doğmak, dünyaya gelmek, gurbete düşmektir. Bütün doğuşlarda ilk doğuşun izleri hissedilir. "kün" veya "big bang" hadisesi, kollektif şuur altından devralınır. Her canlı için bütünden kopma hadisesi "doğum" olayı ile yaşanır. Bütünden kopma, gurbete atılmadır. İnsanı bu gurbetten ancak ölüm kurtarır. Dolayısıyla şair, dünya varlığının insanı mutlak saadete erdirmesinin mümkün olmadığını, sonu olmayan ihtirasların başkalarına zarar verdiğini, para, mal ve mevki düşkünlüğünün adalet ölçülerini aşmaması gerektiğini savunur. Sosyal adalet ilkelerine uyulursa ferdi yetenekler de işletilebilir. Ancak ekstra çalışmaların ekstra bir servete hakkı olmalıdır. Tabiî ölümü unutmamak şartıyla.

Yunus'u, şiire başlatan ilâhi duygulardır. Böyle olunca da vecd hali çok çabuk idrak edilir.

Aldı benim gönlümü, nolduğum bilmezem,

Yavı[2] kıldım ben beni, isteyip bulamazam.

"yavı kıldım ben beni", ifadesi, onun trans halini anlatan bir ifadedir. Sanatkâr, bu hallerde bilinç altı ile kontak kurar. Unuttuğu, bilinç altına ittiği ve tarihi tortulara kadar uzanan bu izler değişik kılıklarda ortaya çıkar. Şair, gerçek hayattan farklı bir iç dünya ile karşı karşıya gelir.

Mutasavvıflarda bu farklı dünya, bulunulan andan ilâhi âleme kadar uzanan âlemdir. Vecd ve trans yeteneği olan sanatkârları bu iç âlem, âdeta cezbeder. Batılı psikologlar bu regresyonik davranışı, anneye, anne rahmine kadar getirip bırakır. Mutasavvıflar ise Yunus'ta olduğu gibi ta ezele kadar, ilâhî âleme kadar dönerler. Tasavvufta en mutlu an, Tanrı ile bir bütünlük içinde bulunulan andır. Yunus'un en güçlü tarafı, vecd halinde iken yoğun bir Tanrı idraki içinde bulunmasıdır.

1- Pinhan, gizli,

2- Yavı kılmak, kaybetmek

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu benim gönlümü alan, doludur cümle cihan,

Nereye bakarısam, onsuz yer göremezem.

Yunusu'un gözünde kâinat sanki ilâhi bir örtüye bürünmüştür. Nereye baksa Allah'ı görür. Veya ona her zerre Allah'ı hatırlatır. Çünkü, Allah her şeyi kendi özünden, kendi varlığından, kendi hamurundan yaratmıştır. Başka bir şeyi görmesi mümkün değildir.

Kâinata, varlığa ve insana bu bakış her şeyden önce birlik, bütünlük ve beraberlik ruhunu canlı tutmaktadır. Yunus'taki insan sevgisi de bu görüşten kaynaklanır. Bu sevgi tatlı ve tabii olduğu gibi ebedidir de. Bir bakıma Tanrı sevgisidir. Böyle bir sevgi içinde dünyaya ait çıkar, yarar ve ihtiras barınamaz. İnsanlar arasındaki dayanışmayı bu sevgiye dayandırırsanız uzun ömürlü ve riyasız olur.

Yunus Emre, bütün şiirlerinde tam bir vecd ve istiğrak içindedir. Onun bu trans hali aynı zamanda uzun sürer.

Ayık olup oturman, ayaksızlar getirmen,

Severim aşk esriğin, ben ayık olamazam.

Onun bunca olup biten içinde ayık oturması gerçekten zordur. O ancak, "Aşk esrikliği", aşk sarhoşluğu içinde rahat eder. Zira çok hassastır. Hayatın bütün çarpıklıkları ona batar. Şair tabii bu halde iken yüksek bir idrakin içindedir. Yeni, değişik, alışılmışın dışındaki düşünce ve imajlarla yüz yüzedir. Onları dile getirerek sanatını ortaya koyar. Böylece insanlığın dili ile konuşur.

Batılı psikologlar, mitolojinin müşterekliğini ispat etmişledir. Bu trans hallerinde mitolojik unsurlar da ortaya çıkar. Bunun içindir ki Yunus Emre, diğer büyük sanatkârlar gibi insanlığın gönlüne seslenme fırsatını yakalar.

Yunus, içinde Allah'ı bulduğu tabiatı çok sever. Dolayısiyle her zaman neş'eli bir havası vardır. Oysa tanıdığımız diğer bir çok sanatkar ve dindar, koyu bir bedbinlik içinde yaşar.

Gel, varalım bizim ile kim, giresin bahçelere,

Daim öter bülbülleri, gülistanım solmaz benim.

mısralarında olduğu gibi onun bülbülleri her zaman öter, bahçesi hiç solmaz. Bu tavırla çevresinde bıraktığı intiba, ona kötülüklerin yönelmesini önler. Tabiî buna mukabil, hoşgörülü olmayı, iyi niyeti, güler yüzlülüğü asla ihmal etmez.

Günde bin kez yanarısam, dosttan yüzüm dönmez benim.

demeye devam eder.

Onun insana güveni tamdır. İnsanın evvelâ mutlak iyi olduğunu düşünür. İçten gelen, saf bir sevgi ve bağlılığı vardır. Hangimiz böyle içten bir sevgiye ve bağlılığa ilgisiz kalabiliriz? İnsanın en hamı, en eğitilmemişi, en zalimi bile böyle bir tavır karşısında yumuşar, erir ve halisleşir.

Yunus'un zaman zaman yalnızlık duygusuna kapıldığına daha evvel de rastlamıştık. Aşağıda vereceğimiz şiiri de bu örneklerden biridir.

Acep şu yerde varm'la şöyle garip bencileyin,

Bağrı başlı, gözü yaşlı şöyle garip bencileyin.

Gezerim Rum'la Şam'ı, Yukarı illeri kamu,

Çok istedim bulamadım şöyle garip bencileyin.

Gönlünde insan sevgisini doruğa ulaştıran bir şairin kendini garip ve yalnız hissetmesi çok enteresandır. Yunus'u, gönlü ve kalbi kırık, üzgün ve gözü yaşlı olarak düşünmek hayli zor. Rum'u, Şam'ı ve bütün yukarı illeri ve kasabaları dolaşıyor, kendisi kadar garip, kırgın, üzgün bir kimseye rastlamıyor. Demek ki, çevresine saçtığı sevgiler henüz kendisine dönmeğe başlamamış. Taşlaşmış kalbler henüz yumuşamamış. Bu donmuş ruhlar Yunus'a kolay ulaşamayacaktır. Onun sevgisinin gerçekliğine inanmaları zaman alacaktır. Bu "taş bağırlı" insanları ısıtmak kolay olmayacaktır. Şair, bu konuda fevkalade duyarlıdır. Çektiği garipliği, başkalarının çekmesine gönlü razı olmamaktadır.

Kimseler garip olmasın, hasret oduna yanmasın,

Hocam kimseler olmasın, şöyle garip bencileyin.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Gurbetin yalnızlığından, çevresince anlaşılamamaktan, bir an evvel insanlarla diyaloğ kuramamaktan yakınmakta, ilâhi bir sığınak aramaktadır.

Söyler dilim, ağlar gözüm, gariplere göynür[1] özüm.

diyerek, teselli bulur.

İşlediği temler bakımından Yunus'a benzeyen Mehmet Akif'de, "Seyfi Baba'nın, perişan halini gördüğü zaman isyan eder: "Allah'ım, bana ya merhamet duygusu vermeseydin, ya da bu garibe verecek para verseydin." der.

Aslında Yunus, garipliğe mahkûmdur. Çünkü, onu mutlu edecek varlığa kavuşması, Mevlânâ'nın "şeb'i arus" [II] una ulaşması gerek. Ancak Yunus, ölüm temine saplanarak dünyayı terk etmemiştir. İnsanların dünyada mutlu olmaları için bütün enerjisini seferber etmiştir. Allah, insanı, kendi varlığında iken yaşadığı mutluluktan ayırarak mücadele etmek üzere dünyaya göndermesine ve tekrar o'na dönmek, o mutluluğa yeniden kavuşmak için büyük bir özlem duymasına rağmen Yunus, insanın bu dünyada da aynı mutluluğa sahip olması için büyük gayret göstermiştir.

Mutasavvıflara göre, insan gurbete, Tanrı'dan kopup gelmekle düşmüştür. Ölünceye kadar bu düşünce, onu bilinç altından yönetmeğe çalışacaktır. Ondan kurtulması mümkün değildir. Kemalettin Kamu:

Ben gurbette değilim / Gurbet benim içimde.

diyerek bu duyguyu çok güzel ifade etmiştir.

Nitekim Yunus da bu dertten ancak ölümle kurtulacağına inanır. Zira Allah, "Kalûinnâlillâhi ve innâileyhi raciun" buyurmuş, tekrar bana döneceksiniz, demiştir. İnsanlığın ebedi dönüş kaderi, tarihi regresyonu, hükmünü böyle icra etmektedir.

Nice bu dert ile yanam, ecel ere bir gün ölem,

Meğer ki sinimde[1] bulam, şöyle garip bencileyin.

1- göynür, yanar
II şeb-i arus düğün gecesi (mecazi ölüm gecesi)
sin, mezar

Y. Emre, çevreden beklediği yakınlığı ilgiyi henüz göremediği bu garip günlerinde insanların vefasızlığından yakınır.

Bir garip ölmüş diyeler, üçgünden sonra duyalar,

Soğuk su ile yuyalar, şöyle garip bencileyin.

Yazarların, şairlerin, sanatkârların, insanlık ideali peşine koşanların değişmeyen kaderi, unutulmak... Hayatta iken şöhretlerinin aksine tevazu içinnde yaşarlar.

Sanatın motor gücü, ebedilik duygusudur. Sanatkârı ebedileştirecek sanat eseridir. Unutulmak, sanatçının en trajik kaygısıdır. Yunus da zaman zaman bu kaygıya kapılır. "bir garip öldü diyeler" şeklinde ifade ettiği bu kaygı aslında onu ölümsüzlüğe götürmüştür. Sanatın analizini yapan psikologlar da, "kaygı"ya geniş yer vermektedirler.

Bugün durum hayli değişmiştir. Topluma mal olan sanatkârların ölüm haberleri, modern iletişim araçlarıyla anında bütün dünyaya duyurulabilmektedir. Eserleri ve kişilikleri hakkında bilgi verilebilmektedir. Yunus'u, bu gün bütün dünya anmaktadır. "Marifet iltifata tabidir." görüşü bugün daha iyi değerlendirilmektedir.

Ancak Yunus, insana çok önem vermekte ve herkesle ilgilenilmesini istemektedir. Büyük şehrin kalabalıkları içinde göçüp gidenler için, "bir garip öldü diyeler" görüşü çok yerindedir. Defin törenleri bile standart hale geldi. "soğuk su ile yuyalar"dan kastedilen ilgisizlik bugün daha artmıştır. Her şey fabrikasyon olup bitmektedir. Her millete has geleneklerin yerine, iletişim araçlarının dünyaya yaydığı, belli durumlar için belli davranışlar, o kadar çabuk gelip yerleşiyor ki kimse farkına bile varmıyor. Bir yakınınızı kaybediyorsunuz, üst kattaki komşunuz dünyadan göçüyor, hastaneden eve gelmiyor, ilân okuma alışkanlığınız yoksa haberiniz olmuyor. Hele bir de "garip" ise zaten ilânı da çıkmıyor. Soğuyan, donan ruhları, "Yunus Emre Sevgi Yılları" nın ısıtmasını beklemekten başka çaremiz yok galiba. Bir yerlere yetişmek telâşı, köşeyi dönmek hırsı, konforlu yaşama yarışı insanımızı, Anadolu'yu talan eden Moğol'dan farksız hale getirdi. Saygı ve sevgi ateşini yeniden ateşlemek gerekecek. Büyük bir azimle işe gişilmelidir. Kırsal kesimlerden büyük şehirlere akın, problemi gittikçe zorlaştırıyor. Gelişen illerin kenar köşe-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lerine yerleşen kalabalıkların karınlarını doyurmak için verdikleri soğuk savaş ne nezaket bırakıyor ne efendilik ne de insan sevgisi. Bir tek avantajımız var, iletişim araçları hayli gelişmiş durumda. Onları gereği gibi kullanabilirsek meseleyi kısa zamanda çözebiliriz.

Mutasavvıflar için gurbet duygusu, her ne kadar mutlak huzurun tasavvur edildiği ilâhi âlemden kopup gelmenin yarattığı bir özlem ise de Anadolu'da hüküm süren talandan kaçmanın tek yolu da başka yerlere göçmek ve izini bir süre olsun kaybettirmek suretiyle yaşanan gerçek vatan hasretini de içeriyordu. Yunus:

Vatan oldu tiken, gurbet gülistan,

derken biraz da bu gerçeği dile getiriyordu. Hatta daha ileri giderek:

Ağu içmek yeğoldu, ney-şekerden

mısraı ile, şeker kamışından zehir içmenin her şeyden iyi olacağını düşünüyordu. Regresyonik davranışlar, intiharı da sık sık gündeme getirir. Gurbetten kaçmak, bilinç altı olarak mutlak huzurun tasavvur edildiği varlığa dönmekle eş değerdir. Gurbetten gurbete dolaşmak Yunus için bir ihtiyaçtı da. Karşılaşacağı insanları, biribirini sevmeğe, biribirine iyilik etmeğe dâvet edecekti. Bu iş bir mücadeleyi gerektirdiği için rizikolu idi de.

Yunus, göğsün açıp dosta giderken,

Çalabım saklasın anı hatardan[1]

Görüldüğü gibi buradaki "dost", hem ilâhi varlık, hem de iyilik götürmek istediği insanlar anlamındadır. Onlar henüz Yunus'un gerçek dostları olduğunun farkında değillerdir. O dönemde Anadolu'da düşünce ve kanaatleri yüzünden idam edilenler vardır. Yunus, kendisini, Tanrı'nın tehlikelerden korumasını dilemek zorundadır. O her türlü tehlikeyi göze alarak Anadolu'yu dolaşmış ve mücadelesini sürdürmüştür. Nerde kırık ve perişan bir gönül varsa ona teselli, umut ve huzur götürmek istemiştir.

1- hatar, tehlike

Kanda bulam isteyiben ey gönül seni, kandasın?

Kanda virane varısa vallahi gönül andasın.

Onun gönlü gerçekten daima virane gönüllerle beraber olmuştur. Onları arayıp bulmuş, onlara değişik bakışlar götürmeğe çalışmıştır. Hayata değişik açılardan bakmalarını sağlamıştır. Bu amaca ulaşmak için de her türlü yüzsüzlüğü bile göze almıştır.

Ey gönül, sana uyaldan kalmadı yüzümün suyu,

Kolay değil, yurdundan, yuvasından uzaklaşmış, hiç tanımadığı yörelere gitmiş, oralarda hiç tanımadığı insanlarla karşılaşmış, onlara yaklaşmağa çalışmış, konuşma, anlaşma vesilesi aramıştır. Sadece yaklaşmak yetmezdi. Konuşma vesilesi bulmuş, görüşlerini onlara telkin etmiştir. İnsandan ürkmüş Anadolu insanının hele o devirde bir yabancıya kapısını ve gönlünü açması o kadar kolay olmasa gerekti. Yunus, bu kabulu hazırlarken elbette biraz yüzsüzlüğü göze almak zorunda idi.

Rahmet gele ta ki sana kandayısan divanesin.

Fikir mücadelesi veren adamın sabretmesi şarttır. İyiliğin tutmasını beklemek gerek. İdeallerine delicesine düşkünlük onu bir gün başarıya götürebilir. Yılmadan, usanmadan, bıkmadan insanlarla diyaloğ içinde olmak, onlara çeşitli yollarla yaklaşmak gerek,

Ol dost bize gelmez ise ben dosta girü varayın,

Çeküben cevr ü cefayı dostumun yüzün göreyin.

Gösterdiği ilgiye karşılık görmezse bile ümitsizliğe kapılmadı Yunus. Onun bu azmi Namık Kemal'e kadar ulaştı.

İnsanları birliğe, doğruluğa, güzelliğe ve mutluluğa yöneltmek, onları eski alışkanlıklarından vaz geçirmek, yeni yönelişlere sevketmek cidden çok zordur. Çağımızda modern eğitim araçlarıyla donatılmış okullarda bile çocuklara ve gençlere ancak on, on beş sene içinde bazı alışkanlıklar kazandırılabiliyor. Yunus, bu yolun bütün güçlüklerini iyi biliyordu. Ve şöyle diyordu:

Bir lâhza olursun rûşen, bir dem yürürsün perişan.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Evet, bu yolda bir an gelir aydınlanırsın, bir an gelir perişan olursun. Hatta öyle anlar gelir ki:

Bir dem âbit, bir dem zâhit, bir dem âsi, bir dem mûti.

Olduğun gibi, öyle anlar da olur ki, hiç istemediğin durumlarla karşı karşıya kalır, isyan edersin:

Bir dem gelir ki ey gönül, ne dindesin ne imandasın.

Hani bazı ideallerimizin toplumda yerleşmediğini görünce yakınırız ve : "Bu millet insanı deli eder." der, âdeta isyan içinde bir an için inançlarımızı kaybettiğimizi düşünürüz.

Daha evvel de belirtildiği gibi Yunus, ebedi dostluk sevgisini Tanrı'dan başlatır. Böylece dostça davranışa kalıcılık ve saflık kazandırır. İlâhi dostlukta gurur, kibir, bencillik ve karşılık bekleme olmaz. Böyle bir davranışla insanlara yaklaşırsanız ne kadar candan bir kabul görürsünüz. Yunus, mutluluğa, almakla değil, vermekle ulaşılabileceğini en önce keşfedenlerdendir.

Dostluğu seven, o duyguyu içten yaşayan insan evvelâ her şeyden evvel kendini tatmin eder. Mutluluğu verirken alır. Dosttan beklemez. Dosta hep kendi gider. Bu uğurda çekilen zahmetler, dostun yüzüyle karşılaşılınca unutulur.

Çağımızda hele şehir insanı çok meşguldur. Dostluğu canlı tutabilecek zamanı çok kere bulamaz. Ancak fırsat buldukça dostluğu yaşatmak gerekir. Hatta bu konuda geçmişe oranla biraz daha fazla gayret etmek zorundayız. Aksi halde hısımlar, akrabalar bile biribirinden kopacaktır. Özellikle çocuklar bu duyguyu hiç tadamayacak ve tanımayacaklar. İnsanlar, toplumlar yalnızlığa itilecek, aralarında mesafeler oluşacaktır. Yabancılaşma arttıkça çıkarcılık mekanizması çok kolay işleyecektir.

Yunus, insan sevgisi uğruna bütün varlığını zevkle harcayabilen bir karaktere sahiptir. Onun için en büyük pazar yeri, bu sevgi alışverişinin yapıldığı pazardır.

Sermaye bir avuç toprak, onu dahi aldı bu aşk,

Ne sermaye var ne dükkân, bazara neye varasın?

Dünyada aşktan başka alınıp satılacak ne var ki? Her şeyi neden isteriz ki? Tabii mutlu olmak için. Mutluluk verilirken alındığına göre, vermekten, kendinizden bir şeyler vermekten bıkmamalısınız. Sevgi alışverişi yapan insanlar iyi münasebetler kurarlar. Dolayısıyla bu iyi münasebetlerin bir takım maddi sonuçları da olabilir. Nitekim Yunus, Konya'da çiftlik sahibi olmuştur. Ziya Paşa'yı hatırlamamak mümkün mü?

"Doğruların yardımcısıdır, Hz. Allah."

Yunus, dostta kusur aramaz. Çünkü, o her şeyden evvel Allah'ın yarattığı bir varlıktır. "Yaradılanı, yaradandan ötürü, sevmesinin sebebi de budur. Hatayı, kusuru düşünmeksizin insana yaklaşan bir göz her türlü davranışı hoş karşılayabilir. Her davranışın mutlaka makul bir nedeni vardır. Kültürlü, nikbin, iyimser bir yaklaşım, durumu her yönden, değişik açılardan ele alır, kritik eder ve mutlaka doğru bir sonuca varır. Kötü maksat veya inatçılığın bile bir sebebi olmalıdır.

Yunus'a göre kim olursa olsun, madem ki Allah'ın kuludur, o halde:

Hak nazar ettiği cana, bir göz ile bakmak gerek,

Ana ki Hak nazar kıldı, ben anı nice yereyim.

Allah'ın, "kulum" diye baktığı bir kimseye ben nasıl tenkitçi, yerici, eleştirici, kötüleyici bir gözle bakabilirim, diyor şair.

Yunus'un sevgisi, öyle içten, öyle güçlü bir sevgi ki, bu sevgiyi dile getiren bir "ah" çektiği zaman, yedi cehennem bile bu "ah"ın ateşine dayanamaz:

Yedi Tamu dedikleri, bu ahıma katlanmaya,

Aşkın beni yağmaladı,ya ben nice katlanayım.

Sevgisini ifade için Yunus'un mübalâğaları bile güzeldir:

Yedi deniz geçerisem, yetmiş ırmak içerisem,

Susuzluğum kanmaz benim, dost şerbetiyle kanayım.

Yunus'a göre sofranın tadını kaçıran ikiliktir. İnsanlar arasındaki

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

hırgür, her şeye kan doğrar.

İkilikten usandım, birlik, hânına[1] kandım.

diyen şair, birlik sofrasında doğduğunu ifade ediyor. Geçimsizlik ve huzursuzluk hayatı zehir eder. İnsanlar isterlerse zehir yerine bal ve şeker yiyebilirler. Kaliteli yemek bir imkân meselesi olabilir. Fakat, huzuru, mutluluğu insanın kendisi yaratabilir. Ayrıca huzurlu, neş'eli insan hayatta başarılı da olabilir. Başarı aynı zamanda maddi imkân demektir. Bedbin, kötümser, neşesiz insanın sosyal ilişkileri zayıf olur. Birimizin başarısı, bir başkasının elindedir. O bir başkası ile iyi münasebetler kurabilirsek işlerimiz kolaylaşır.

Yunus, insan sevgisine dayanan gerçek dostluğu bulduğu için memnundur.

Yunus, ne hoş demişsin, bal u şeker yemişsin,

Ballar balını buldum, kovanım yağma olsun.

Muhakkak ki sevginin en safi, hiç bir çıkarı hedef almayan ilâhi sevgidir. Bu sevgi gönüle bir kere girmeye görsün bütün sevgiler saflaşır, netleşir ve ballanır. Büyük şairin, "ballar balı" dediği tat, ilâhi aşk, ilâhi sevgideki tat, gerçek saadet duygusu, gerçek sevgidir.

Yunus, sevginin özü olarak ele aldığı Tanrı sevgisini, her sevginin üstünde tuttuğunu ifade etmek için, servet ve kadın sevgisiyle yan yana getirir.

Bunda dahi verdin bize ol huriyi çift ü helâl,

Andan dahi geçti arzum, azmim sana kaçmağ için.

Bu mısralarda görüldüğü gibi Yunus, Cennet'te olduğuna inanılan kızlardan bu dünyada da benzerlerinden birine sahip olunabileceği fakat bu kızların hiç birinin ilâhi aşk zevkini veremeyeceğini ifade eder. Onun bu mısralarda olduğu gibi bir çok mısraında cinsi duygularını ideal sevgilere sübline ettiğini görmek mümkündür. Sevgi idealine iyice bağlandıktan sonra para ve servet ihtirasını da tamamen aşar. Zaten onun eserlerinde çıkar düşüncesine hiç rastlanmaz:

(1) - han, sofra

Sofulara ver sen anı, bana seni gerek seni,

Benim hiç hevesim yoktur, şol bir ev ü çardağ için.

Dini konulara sıkıca bağlı olan sofuları Yunus, henüz maddi düşkünlükten kurtulmuş, çıkar endişesini aşmış saymıyor. Aslında dünyaya düşkünlük, ölüm korkusunun değişik bir biçimde ortaya çıkışıdır. Sofu kişiler öte dünya düşüncesiyle sık sık karşı karşıya gelirler. Ölüm korkusunu derinden yaşarlar. Bilinç altı olarak da bu korkudan kaçmak isterler. Pek tabiî olarak kaçış, dünyaya, mala ve paraya doğru olur. Bunun için Yunus, malı, varlığı, Allah'tan sofulara vermesini diler. Mal, servet düşkünlüğü insanı hayata sıkıca bağlar ve öte âlemi unutturur. Öte âlemi kazanmak gerçekten zordur. Bunca dünya nimetini bir tarafa atacaksınız, bütün arzularınıza gem vuracaksınız, kolay değil.

Ol ilin zavadası[1] cefa tuta-gidesi,

Şeker ayrığa sunup, sen ağı yuda mısın?

Öte dünya yoluna giren her şeyden evvel cefa yüklenmiş olacaktır. Çünkü, hayatın bunca cazip zevklerinden kendini alakoyacaktır. Elindeki şekeri başkasına sunacak, kendisi zehir yutacak. Eline geçen bütün imkânları başkaları için kullanacaktır. Eski prensiplerden, "Sana taş atana, sen ekmek atacaksın!", prensibini uygulayacaktır. Ama bugün bu prensibi uygulamayı düşünen insanın bazı psikolojik yorumlar yapması gerek. Size taş atana, siz ekmek atarsanız sonuç ne olur? Belki de taş atanlar çoğalır. Yunus, taşların çoğalmasını göze alabilmişti. Şekeri başkasına, zehiri kendisine ayırabilmişti. M.Gandi de, öğrencilerinde bir hata gördüğü zaman, oruç tutarak kendini cezalandırırmış. Gençlerin yetişmelerinden, hatalarından kendini mesul tutmak duygusu, müthiş bir duygu.

Yunus, insan sevgisini, ilâhi varlıktan kaynaklandırıp büyük bir aşk haline getirmiştir. Onun karşılıksız sevgisi döneminin en gaddar, en sert insanlarını bile yumuşatmıştır. O bu gücünü, dünyanın geçici oluşundan almıştır. Bu fikri her an hatırlamıştır.

1- zavada, yol bineği, at v.s.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu dünya bir evrendir, âdemleri yuducu,

Bize dahi geliben yuta, doyuna bir gün

Yunus'un lügatinde "derviş" sözü, ilâhi kavramlardan kaynaklanan doğruluk, dürüstlük, âdillik, insan sevgisine hiç bir karşılık beklemeksizin bağlılık, para ve mal hırsından uzak durma ve dünyaya ait olanın dünyada kalacağına inanma gibi anlamlar taşır.

Dervişlerin yoluna sıdk ile gelen gelsin,

Hak'tan özge nesneyi, gönülden süren gelsin.

Tabii buradaki "Hak" kelimesini önce Allah anlamına, sonra da hak, doğruluk, adalet ve gerçeklik anlamlarına almak gerekir.

Yunus'a göre "dervişlik", insanlık uğruna sarfedilmekle bitmeyen bir hazinedir. Yerden ve gökten büyük bir lokmadır. Yemekle bitmez. Aynı zamanda gözü açık olmadır. Dünü ve bugünü iyi değerlendirmedir. Nefsini, ihtiraslarını, çıkar düşkünlüğünü öldürmesidir. Yunus, bu alanda "desinler" için davranışına şiddetle karşıdır. Oysa insan psikolojisi "desinler" için harekete çok meyyaldir. Ancak Yunus bunu asla kabul etmez. O kesin iradeye bağlıdır.

Başıma tac urundum, halka sufi göründüm,

Dışıma hırka giydim, içim bir kuru kovan.

İşte bu olmaz... Yunus'un gönlünde böyle bir ikilik yaşayamaz. O, olduğu gibi görünmeğe azmetmiş bir insandır.

Bu dilim zikir söyler, gönlüm fesat fikreyler,

Git, böyle mi zikreyler, Hakk'ı aşk ile seven.

Yunus, iç dünyasını faş etmekten hiç korkmaz. O, gönlü diline, dili gönlüne bağlı bir derviştir. Riyakârlığa ihtiyacı yoktur. Riyakâr insan başkaları hakkında kötülük düşünen insandır. Bu tavrından ötürü korktuğu için riyâya baş vurur.

Yunus, mutasavvıflarda ilâhi aşkın başlattığı trans, vecd halini çok güzel verir. Şüphesiz bu hali en iyi ifade edecek insan onu bizzat yaşayan insandır. Yunus, bu hali aşağıdaki tabloda çok basit, çok net bir bi-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

çimde anlatmaktadır.

Ağzına şeker alıp gözü sana tuş[1] olan,

Unuda şekerini, çiğneyüben yutmaya.

Ağzındaki şekeri çiğnemeyi unutma... Konsantre olmayı ifade eden güzel bir buluş. "gözü sana tuş olmak", gözü sana takılmak, eylemi, tabiî Yunus'ta, tabiattaki her hangi bir varlığa dikkat etme ve arkasından ilâhi varlığı tedai ettirme eylemidir. Bu varlığa takılma, fikse olma anı, vecd halinin başlangıcıdır. Bu dalıştan sonra, koca bir şiiri ortaya çıkaracak iç dünya konuşmaya başlayacaktır. Bu halin uyandırdığı zevk, cinsi zevki bile aşar:

Sekiz uçmak hurisi, bezenip gelir ise,

Senin sevginden artık, gönlüm kabul etmeye.

Böyle bir vecd, yahut trans halinde, Cennet'in hurileri dahi allanıp, süslenip gelse görecek gözü yoktur. Şüphesiz insan ancak böyle bir halde nefsini, kendini, çıkarlarını aşabilir. Ancak böyle bir aşkla insanlığa hizmet edebilir.

Yunus, insan sevgisini, dost sevgisini en güzel, ilâhi aşkı işlerken verir. Çünkü, o güzeli vecd halinde iken bulur.

Aklım başıma gelmedi, aşk şarabın tatmayınca,

Sanatkârın eserini yapan akıl, mantık, estetik özü yakaladıktan sonra ortaya çıkan aşkla çalışmaya başlar. O aşk ateşi: "gönüllerde yanmayınca", "bir keleci[2] gelmez dile", diyor Yunus.

Yunus dosta uçup gitmek için kanat arar. O aşktır ki, Ferhad'a, dağları deldirmiştir.

Yüz bin Ferhad külüg[3] almış kazar dağlar bünyadını,

Kayalar kesip yol eyler, ab-ı hayat akıtmağa.

1- tuş, denk düşme, karşılaşma
2- güzel söz
3- şan, şöhret kazanma

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yunus, ilâhi cezbeye kapıldığı zaman şairlere, sanatkârlara has trans halini, çok saf bir şekilde ortaya koyar. Sanat eserinin psikanalizini yapacaklara onun bu tabloları çok sağlam ip uçları verir.

Bir kadeh sundu cânâ, cân içti kana kana,

Dolu geldi peymâne[1], canım sarhoş eyledi.

Esrik[2] oldu cânımız, dür[3] döker lisanımız,

Ol Çalab'ımın[4] aşkı, beni derviş eyledi.

Daha evvel de belirttiğimiz gibi gerçek içkiyle transa giren sanatkâra mukabil Yunus, ilâhi aşkla vecde gelir. Yukarıdaki "kadeh", sırf ilâhi aşkın coşkunluğunu anlatabilmek için seçilmiş bir kelime, bir mecazdır. "peymane"nin dolu gelişi, ilâhi aşkı coşturan uyaranın çok etkili olduğunu gösterir. Şair birden şoke olmuştur. Estetik öz, şairi birden çarpmıştır. Bu fevkalâde duygulanmanın ardından dış tenbihlerden, çevreden uzaklaşma başlar. Sanatçı bir nevi sarhoşluğa gark olur. İşte bu andan itibaren dile gelerek kâğıda dökülen her şey, gün görmemiş, deniz altından çıkmış bir inci gibidir. Bu cezbeyi uyandıran estetik öz, Allah'ı tedai ettirdiği gibi bir tabiat manzarası veya insana ait bir davranış da olabilir. Hangi unsur bu coşkunluğu doğurmuşsa sanat eseri de o alanın eseri olur.

Yunus, teşbihlerini, benzetmelerini, her hangi bir yanlış anlamaya meydan vermemek için zaman zaman açıklamak ihtiyacını duyar:

Sohbetimiz ilâhidir, sücümüz[5] Kevser âbıdır.

Şahımız şahlar şahı, çalgımız ol dost firakı.

Görüldüğü gibi Yunus, sohbetinin ilâhi sohbet olduğunu, sücünün kevser suyu olduğunu, çalgılarının da şarkılarının da Allah'tan, o dosttan, ezelde başlayan ayrılığın bir inleyişi olduğunu özellikle belirtmek istiyor.

1- kadeh
2- sarhoş
3- inci
4- Tanrı
5- şarap

Yunus'un duyguları, inançları, sevgileri, küskünlükleri, dostlukları, fikirleri, dünya görüşleri, ilâhi aşkları ve bütün morallerinin mekânı, gönlüdür. Gönül onun için en kutsal yerdir. Kalbe yakın, sıcak ve hassastır. Aynı zamanda çok engindir. Bir hatıra deposudur. En kutsi varlığını saklayan bir hazinedir. Bunun için Yunus'ta "gönül" kelimesinin psikoanalizi, bizim insanımızın açıklanmasında büyük kolaylık sağlar.

Sorun bana aklı eren, gönül mü yiğ, Kâbe mi yiğ?

Ben aydırım[1], gönül yiğdir, gönüldedir Hak durakı.

Yunus Emre, büyük düşünen bir şairdir. "Dertli Dolap" şiirinde kendini insanlığın sembolü olarak ele alır. Tanrı'nın insanlara çizdiği kaderi dile getirir. Şiirdeki "derdim vardır, inilerim" tekrarı bu kaderin belli başlı özelliğidir. Yunus, bu inlemeyi özellikle isteyen bir şairdir. Füzuli gibi mazohist bir karakter gösterir. Bir an evvel Tanrı'ya ulaşmak için eziyeti tercih eder. Tasavvufun maddeyi aradan çıkarma prensibini benimsemiştir. Bunun için de eziyete, çileye ihtiyaç vardır.

Yunus'a göre insan Tanrı'nın dertli dolabıdır. Dolabı döndürmeğe suyu çekip yukarılara akıtmağa mahkûmdur. Dünyaya bunun için gelmiştir. Kaderini değiştiremez. Onu Allah çizmiştir. O aslında bu kaderi değiştirmek için eğer hangi bir çabaya da girmez. Zira, kısa ömür için buna değmez. Asıl değişmesi gereken dolap, dünyada Tanrı'nın koyduğu kuralların aksine kurulan dolaptır.

Yunus dolap haline getirilen ağacı insana benzetir. Bu insanın yerine de kendisini koyar. Taptaze, tertemiz ağaç dolap olmadan önce hiç bir şeyden haberi olmayan bir yaradılmış varlıktır. Ne acıdır ne de tatlı. Yalnız Allah'ı bilmektedir. Bütün yaradılmışlar gibi dua etmektedir. Tasavvufa göre her şey Allah'ı anar, onu sürekli olarak ölünceye kadar kutsar.

Dolapçılar bir gün Yunus'u temsil eden ağacı dağda bulurlar. Su dolabı yapmak üzere keserler ve dallarını yolarlar. Oysa sevimli küçük ağaç süslenip büyümeğe devam ediyordu. Mevsimler geliyor çiçeklenip yapraklanıyor etrafına neşeler saçıyordu.

1- aydırım, söylerim

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Güneşin sıcağında insanlara gölgeler yapıp onları serinletiyordu. Çeşitli kuşlar dallarına konuyor, çiçek açtığında arılar onu ziyaret ediyor hoşça bir hayat sürüyordu.

Tabiî bütün bu güzellikler, ağacın (mecazi olarak Yunus'un) ilâhi varlıkla bütünlük halinde iken mevcuttu. Tanrı onu kendinden ayırıp dünyaya gönderdi ve "dertli dolap" olup su çekmeğe mahkûm oldu. Tek tesellisi çektiği maddi varlığını ortadan kaldırarak onu tekrar ilk haline döndürecek bir vesile olarak görmesidir. Ayrıca bu çileyi bıkmadan usanmadan anlatması ve yazması da ona rahatlık vermektedir. Bunu onun, "Ben bir usanmaz ozanım." sözünden anlamak mümkündür.

Yunus, "dertli dolap" haline getirilen ağacın macerasını konu ederek insanlara, özellikle sıradan insanlara, halka tasavvufun görüşünü gayet kolay anlatmıştır.

Dağda, tabiatın içinde, hiç bir günahı yokken, Tanrı'ya en yakınken, dolap yapılmak üzere onu kestiler, biçtiler, çeşitli parçalara ayırdılar. Sonra onları birleştirerek "dertli dolap" haline getirdiler. Şimdi artık tabiî bir şekilde dönmeğe ve çile çekmeğe devam ediyor. Çileyi doldurduktan sonra mutlak huzura kavuşacağına inandığı için pek şikâyetçi değildir. Suyu aşağıdan çekip yukarıya dökmesi ona çektiği çilenin karşılığı olarak ilâhi varlığa ulaşma hakkını verdiğini düşündürür. Tıpkı dolapta suyun yükselmesi gibi insanlar da yaptıkları her işle Allah'a yükselirler. Çalışmak ibadettir. Tabiî dürüst çalışmak şartıyla.

Mutasavvıf için dünya âdeta bir çilehanedir. Bütün insanlar tıpkı bu dolap gibi çileye mahkûm edilmişlerdir. Her doğan çilesini doldurup gitmeğe mecburdur. Asıl huzur, Allah'a dönüşle başlar. Huzurdan kopup geldi, çileyi gördü, tekrar huzura kavuşacaktır insanoğlu. Bunu böyle bilmesi ölüm korkusunu hafifletmektedir.

Bir mutasavvıf için bu dünyada murada ermek imkânsızdır. Bir an evvel çileyi doldurup gitmek gerek.

Şeyhinin yanında yıllarca çile dolduran bir şairin dünyaya başka bir gözle bakması, hele dönme dolabı bundan başka bir gözle görmesi oldukça zordur. Çile çeken bir insan için bu dolap tipik bir örnektir. Gacır gucur sesler çıkararak, şarıl şarıl suları çekip yükseğe dökerek dönen bu

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

dolap bugün bile bir çok insanın kaderini hatırlatıyor.

Yeterli eğitimi alamayan, yetenekleri tam işletilemeyen insanlar da bugün çok kere belli bir sistemin, belli bir işleyişin âdeta mahkûmu gibidir. Demokratik yönetimlerin insanlara tanıdığı haklardan özgürce yararlanamayan ve çeşitli ülkelerde yaşan halkların dertli birer dolaptan farkı yoktur.

Yunus, çile dolabının yanında, o dolabın yaptığı işten yararlananları gördükçe ruhunda hasıl olan isyanı, "bu fanide kimse kalmaz" diyerek bastırmağa çalışır.

Her şey muhakkak ki alternatifi ile, kontrastı ile var olur, belli olur. Yunus'un insanı sembolize eden dertli dolabı, rehaf ve mutluluk içinde yüzen insanların yanında elbette çok batıcı, isyan ettirici bir görünüm arz eder. Yunus'un bu dikkati şüphesiz hemen alternatifini akla getirir. Hele o devirde dertli dolap misali ömrünü çileye mahkûm olarak geçiren insanlar pek çoktur. Bugün hür yönetimlerde insanlar pek çok imkâna sahip olmuştur. Sendikalizm, patronların dertli dolabı haline gelmiş işçileri hemen hemen kurtarmıştır. Şüphesiz bu gelişmeyi, Yunus gibi dertleri dile getirmekten usanmayan ozanlara, şairlere borçluyuz. Yunus bu şiirde: "Ben, bir usanmaz ozanım." der.

Milletleri şairler idare eder, derler. Gerçekten şiirin sihirli gücü, fikirleri çok çabuk yayar. Zihinleri ve gönülleri çok çabuk ateşler. İnsanları uyandıran, onlara bulundukları yeri ve seviyeyi gösteren, toplumda hak ettiklerin yerin kendilerine verilip verilmediğini belirten, yaşadıkları refah seviyesini gösteren, olmaları gereken insanca yaşama düzeylerini hatırlayan fikir ve sanat adamlarıdır.

Şeyhi (Kütahya'lı hekim Sinan), Hârnamesinde, yük altında ezilmiş, derisi yüzülmüş, vücudundan kan karışık yağlar akan eşeği otlağa çıkarır. Ona, geniş omuzlu, semiz, gözleri kanlı canlı, boynuzları ay gibi öküzleri gösterir. Zavallı eşek birden bire şoke olur. Gayri ihtiyarı bir mukayese yapar. Kendi kendine söylenmeğe başlar:

"Kim bunların boynuzunu böyle ay, benim belimi böyle yay etti?" der.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAKLNEVİ

Burada olduğu gibi şairler, toplumun işleyişindeki aksaklığı çok etkili bir biçimde ortaya koyarlar. Onların bu alternatiflerini işleyenler, demokrasilerde iş başına gelir, memleketi yönetir. Böylece şairler de görevini yapmış olur. Aradaki tezatları gösterir halkı uyandırır. Mehmet Emin Yurdakul'un:

Şairleri haykırmayan bir millet, sevenleri toprak olmuş öksüz çocuk gibidir." deyişi ile; Yunus'un:

"Ben bir usanmaz şairim. "deyişini burada rahatça yan yana getirebiliriz.

Yunus, inandığına, imanı iyice idrak ettiğine kanaat getirdiği zaman neşelenir, yüzü güler, mutlu olur. Oysa o dönemin din adamları, inananların ağlamasını, asla gülmemesini isterler. Onlara neşelenmeyi, gülmeyi ve eğlenmeyi yasak ederler. Her mutlu anlarında günah tehdidi ile karşılarına çıkarlar. Bu yüzden olacaktır, Yunus, Tanrı kavramını kendisine öğretilenlerin dışında bir bakış açısı ile ele alır. İlâhî varlığı kendine has bir ifade ile ortaya koymağa, anlamağa ve anlatmaya çalışır. O'nu değişik ortamlarda arar:

İster idim Allah'ı, buldum ise ne oldu?

Ağladım dün ü gün, güldüm ise ne oldu?

beytinde onun bu tavrı çok güzel açıklanmıştır. Tanrı'yı arıyor. Ancak bulamamanın sıkıntısını yaşıyor. Kendisine daha evvel telkin edilenler, onun istediği anlamda Tanrı'yı idrak etmesine engel oluyor. dolayısıyla her gün üzgündür ve hatta ağlamaktadır. Onun tasavvur ettiği Tanrı bu olamazdı. İnsanları, kendisini, kendi güzelliğini seyretsinler diye yaratmıştı. Onlara bu eziyeti reva görmezdi. Onların bu kadar güzel dünyaya bu kadar kötü gözle bakmasını asla istemezdi. Gerçek Tanrı kavramı kaybolmuştur, onu yeniden keşfetmeliyim, şeklinde büyük bir gayretin içine girmiştir, Yunus.

Yunus döneminin din adamları, hayat şartlarının bozukluğundan olsa gerek sürekli bedbin, karamsar, neşesiz ve elemli bir ömür sürmektedirler. En iyimser hallerinde bile ağlamaklı bir ifade vardır. "Bir dokun, bin dinle." davranışından bir türlü kurtulamamışlardır.

Yunus, dine, ilâhi konulara merak sardırmış, din adamlarıyla yakından ilgilenmiş bir şairdir. Dolayısıyla din adamlarının öte dünya konusunda takındıkları tavır az çok Yunus'a da sinmiştir. O da Tanrı anıldığı zaman ağlamaklı olur hatta ağlar. Fakat buna rağmen içnide bulunulan durumu objektif olarak görebilmektedir. Ağlatmayan bir Tanrı düşünmektedir. İslâmiyeti inceledikçe, mâna derinliğine vardıkça bu kanaati de kuvvetlenmektedir.

Yunus nihayet bir gün düşündüğünün gerçekleşeceğine kanaat getirir. Bunu özelliklę Taptuk Emre'ye hizmeti sırasında keşfeder. Artık o yeni bir Tanrı anlayışı ile dolu olarak pür neş'edir. Ama çevresiyle, bilhassa medrese çevresiyle henüz anlaşmış değildir. Medresenin, kaşlarını çatmış, durmadan sitem eden Tanrı'sına mukabil Yunus'un güler yüzlü, gönüllere içten seslenen, engin hoşgörü sahibi Tanrı'sı elbette kısa zamanda çok şeyi değiştirecektir. Nitekim öyle de oldu. Aradığı Tanrı'yı bulduktan sonra Yunus'un yüzü güldü.

Yunus'un bu çıkışından sonra medresenin rahatsız olması beklenmedik bir reaksiyon değildi. Çünkü, Yunus âlim değildir, hele ilâhiyatçı hiç değildir. Medreseye göre ilâhıyatçı olmayan bir şair, Tanrı'yı yeni bir anlayışla nasıl izah edebilirdi? Tanrı'yı duymak, hissetmek ve hissettiklerini yazmak, anlatmak sadece ilâhiyatçıların, medresenin işi idi. Bu bir patent meselesi idi. Yunus'un bu yaklaşımı karşısında din sektörü zarar görebilirdi. Saltanat ve kazanç hegemonyası sarsılabilirdi. Allah'ın adı anılınca sevinç duymak, neşelenmek, iyimser bir havaya girmek, yaşamaktan zevk alır hale gelmek kimin haddine? "Tanrı" ve "ağlamak" biribirinden ayrılamazdı. Her neşenin, her sevincin arkasında bir günah olmalı idi.

Yunus'un sızlanışı boşuna değildi:

Alimler, ulemalar medresede buldısa,

Ben harabat içinde buldumısa ne oldu?

Yunus, Tanrı konusunda bu tatlı ve rahatlatıcı aşamaya ulaştıktan sonra başarısını ve sevincini kutlamak için Baki'nin "Kanuni Mersiyesi'nde Kanuni'nin ölümünden duyduğu elem ve üzüntüyü dile getirmek için teşkil ettiği orkestraya benzer bir orkestra tahayyül eder. Kâinatta

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ses çıkarabilen ne kadar yaratılmış nesne varsa onlarla neşesini paylaşmayı düşünür. Hep birlikte ve hep bir ağızdan Allah'ın adını zikre başlar:

Dağlar ile taşlar, çağırayım Mevlâm seni.

Seherlerde kuşlar ile çağırayım Mevlâm seni.

Bu coşkunluğa bütün insanları dâvet eder. Hep birlikte coşmak, imanın o derin hazzını tatmak ister:

Yunus okur diller ile ol kumru bülbüller ile,

Hakk'ı seven kullar ile çağırayım Mevlâm seni.

Yunus'un asıl amacı, sosyal hayattaki çarpıklıkları, adaletsizlikleri, haksızlıkları, hainlikleri, din uğruna yapılan bağnazlıkları dile getirmekti. Ancak çevreden, zamanın ileri gelenlerinden çekindiği için, sözlerini mizahla karıştırarak yazıya geçirmeğe çalıştı. Özellikle şairliğinin ilk yıllarında, henüz tanınıp taraftar sahibi olmadığı dönemde, yönetimin dikkatini çekmekten kaçınıyordu. Hele din konusundaki sözleri yoruma çok açıktı. Hatta, mevcut inanışların çok değişik biçimde ele alındığı şiirlerinde onu suçlamak gayet kolaydı. Bu yüzden şiirlerindeki görüşlerini, sıradan insanların kolayca anlamaması için, mecazlaştırarak vermeği tercih etti. Bu tutum ayrıca Yunus'un şiirine kalite kattı. Yunus bu endişesini şu mısralarda açıkça dile getirmektedir:

Yunus bir söz söylemiş hiç bir söze benzemez.

Münafıklar elinden örter mâna yüzünü.

Görüldüğü gibi Yunus'u mizaha, mecaza sürükleyen, iğneleyerek anlatmaya sevkeden asıl motif bu tavırdan, bu kaçınmadan kaynaklanmaktadır. Bu davranış, onun tasavvufu mecazlarla anlatmasını bir bakıma kolaylaştırmıştır.

Yunus'un münafık dediği kimseler, özellikle ilâhiyat alanında din sultasını eline geçirip halkı bu yolla sömüren ve sindiren kimselerdir. Onların kendisini her an gammazlamasından çekinmektedir. Nitekim Yunus'tan sonra 1418'lerde öldürüldüğü bilinen tasavvuf şairi Nesimi, Tanrı'nın her yerde var oluşundan yola çıkarak, "Enel Hak" demiştir. Nesimi, Allah her yerde var olduğuna göre, her yerde hazır ve nazır olduğu-

na göre bende de vardır, öyleyse ben Allah'la birlikte, iç içeyim ve ben de Allah'ım, "Enel Hak" dediği için Halep'te derisi yüzülerek idam edilmiştir.

Yalnız Yunus, böyle bir tehlikeyle kolay kolay karşı karşıya kalmazdı. Zira, o insanları sevmekle işe başladı. Sonra tasavvufla ilgili sözlerini çok ustalıkla ve mecazi ifadelerle dile getirmiştir. Münafıkları, mısralarındaki çarpıcı görüşlerinin "yüzünü örterek", onların açık seçik anlaşılmasını önleyerek atlatmıştır. Can alıcı fikir ve görüşlerini iyice derine gömmüştür. Sıradan insanların onları anlaması zaten mümkün değildi. Yeni ve değişik mecazlar kullanmıştı.

Ne zaman ki Yunus'un doğruluğu ve büyüklüğü teslim edildi o zaman zaten üslubu hayli ilerlemişti. İstese de basite inemezdi. Şüphesiz bu arada onu sevenler, onu anlamağa çalışmışlardır.

Yunus'un geniş bir halk kitlesine seslendiğini, onlarla çok olumlu diyaloğlar kurduğunu biliyoruz. O, Tanrı sevgisini, kendine has Tanrı anlayışını uzun zaman içinde saklamıştır. Taptuk Emre'nin yanında zaten bu sevgi ve anlayışını ortaya koyma fırsatı yoktu. Çünkü, henüz yetişmekte olan bir mürit, bir öğrenci idi.

Dolayısıyla Yunus, bu sevgi ve anlayışını en az kırk sene pişirdi.

Severin ben seni candan içeri,

Yolum ütmez bu erkândan içeri.

Bu beyitte Yunus, henüz yolunun, sözlerinin itibarının, zamanın ileri gelenlerinden öteye geçemediğini ifade eder. Yoksa Allah'a olan sevgisinin daha ötelere uzandığını hissetmektedir. İfade gücü çoktan onları geçmiş bulunuyordu. Ancak o sözleri, belli bir seviyeye geldiğini çevresine kabul ettirene kadar içinde saklamak zorunda idi.

Aslında o Allah'a giden değişik bir yol bulmuştu. Bu yolu kabul ettirmesi gerekiyordu. Fakat medrese karşısında henüz bu güce erişememişti. Tabiî bir gün yüksek bir sesle, gür bir sesle bu yolunu ilan edecekti. Nitekim:

Tarikat, şeriat yoldur varana,

Hakikat, ma'rifet andan ilerü.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

diyerek bayrağı açmıştı.

Yunus Tanrı'yı içinde buluşunu ve bu buluşu esnasında yaşadığı psikolojiyi çok güçlü bir dille ifade eder:

Beni bende demen, bende değilem,

Bir ben var bende, benden de içerü.

Büyük şair Yunus, Tanrı'yı keşfetmeden kendini keşfetmiştir. İnsanın derinliklerinden ilhamlar, mesajlar veren, "iç ben" i bulmuştur. Bir ben var bende, benden de içerü.

Kendisinden asırlarca sonra, başta Freud olmak üzere psikanalistlerin "şuur altı", "bilinç ötesi", "bilinç altı" dedikleri şey Yunus'un söylediğinden farksızdı.

Yunus, bu iç benin nasıl ortaya çıktığını da açıkladı. İç ben, insan, sanatkâr kendinde olmadığı, transa girdiği yahut vecde geldiği zaman konuşuyor. Bu hali de:

Beni bende demen, ben bende değilem.

şeklinde dile getirdi.

Yunus'taki bu hal, vecd halidir. Zira, bu hal onda ilâhi duygularla, ilâhi fenomenlerle ortaya çıkmaktadır. Estetik unsurlarla ortaya çıkış haline de daha evvel belirttiğimiz gibi "trans" hali diyoruz. Sanatkâr hassas yaradılışlıdır. Çevresindeki her şey onu aşırı derecede etkiler. Bu yüzden sanatçı bilinç düzeninden çok kolay kurtulur. Bilinç düzeninden kurtulduğu zaman bilinç altı düzenine geçer. Sanatçının malzemesi bilinç altından bu anda çıkar. Estetik öz sanatkâra bu anda yakalanır. İlham dediğimiz sanat fenomeni bu anda sanatçının ruhunda gerekli etkiyi hasıl eder.

Sanatkârda prodüksiyon bu aşamadan sonra, estetik öz yakalandıktan sonra başlar. Eserin oluşması sırasında elbette akıl da işe karışır. Yoksa sanat eserinin estetik değeri, yapı kalitesi olamazdı.

Tanpınar, Valery'den mülhem olarak:

"Şiir, uyanık bir zekâ ile dilde rüya halini kurmaktır." der.

Yunus, sanatkârdaki bu mekanizmayı, "Beni bende demen..." beytinde o kadar güzel dile getirmiştir ki, psikanalistlere karşı menfi tavır takınanlara Yunus'u okumaları tavsiye edilmelidir. Belki biz de Yunus'u, psikanalistler sayesinde bu kadar kolay çözebiliyoruz.

Yunus, akıl düzeninden ayrıldığını; değişik, alışılmışın dışında, daha evvel hiç tanımadığımı dile getirmediği ifadeleri bulduğu zaman fark etmişti. Bilinçli yaşamdan uzaklaşınca boşlukta kalmadığını, değişik bir dünyanın atmosferine girdiğini, bir öte âlemle karşı karşıya kaldığını anlamıştır. O, bu öte âleme, ilâhi alem gözüyle bakar. Onun bilinç altında, Tanrı ile ilgili duygular konuşur. Eşyanın arkasında her an tasavvur ettiği ilâhi kavram, akıl düzeninde iken sürekli olarak bilinç altına itildi. Onun bilinç altı çoğunlukla bu duygularla doludur. Zaman zaman bu duygu ve düşüncelerini nereye saklayacağını düşünür:

Nereye bakarısam dop-dolusun,

Seni nereye koyam benden içerü.

mısralarından bunu anlamak gayet kolaydı. "Seni nereye koyam.." sorusu artık cevabını bulmuştur. Bilinç altı artık keşfedilmiştir. Anlaşılmıştır ki, bir takım duygu ve düşünceler zamanla bilinç altına itilmekte ve bir "ben" olmaktadırlar,"benden de içerü"...

Yunus artık insanları alışılmışın dışında konuşturan, söyleten, düşündüren duygulandıran ve kendinden geçiren kaynağı bulmuştur. Hz. Süleyman'ın da kuşlarla nasıl konuştuğunu izah etmektedir:

Süleyman kuş dilin bilir dediler,

Süleyman var Süleyman'dan içerü.

Yunus Emre, bu aşamadan sonra, çok zengin bir âlemle, insanın primitiv devirden beri tevarüs ede geldiği, kalıtım yoluyla devraldığı bir şuur altı âlemi ile temas, kontak halindedir. Oysa ilk çağlardan beri insanlar, kutsal güçleri, Tanrı'yı hep göklerde tahayyül etmiş, korktuğu boşluğu böylece doldurmağa çalışmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yunus ise, bu mânevi, kutsal ve ilâhi gücü içine, insanın iç dünyasına taşımıştır. Böylece o güçle, o duygu ile her an yukarılara bakmaksızın beraber olabilmiştir. Bu düşünceyi kendine bir çeşit dert edinmiştir. Yalnız öyle bir dert ki:

Senin aşakın beni benden aluptur,

Ne şirin dert bu, dermandan içerü.

beytinde olduğu gibi, "dermandan" da tatlı, şirin bir dert, şirin bir duygu, tatlı bir his...

Bu zevkli dert ona dini, diyaneti bile unutturmuştur:

Unuttum din diyanet kaldı benden,

Bu ne mezhepdürür dinden içerü.

Tabiî buruda kastedilen din diyanet, medresenin Müslümanlara empoze ettiği din diyanettir. Oysa Yunus, öyle bir inanış yolu, öyle bir mezhep buldu ki, o zamana kadarki dinden çok derin, çok daha içerde, Allah'a doğru çok daha ötede yer alan bir yol, bir mezhep.

Yunus, gerçekten kendi zamanına kadar gelen Tanrı anlayışını, sofuların saptırdığı noktadan alıp gerçek hedefine yöneltmiş, hatta çok daha ileriye götürmüştür. İçindeki "ben"i bulduktan ve bu "ben"le ilâhi varlığı idrak ettikten sonra daimi bir vecd hali içinde yaşamağa başlamıştır. Âdeta bir medyom haline geçmiştir. İnsanlarda mevcut çift şahsiyetten biri onda iyice billurlaşmış bir çeşit sommambül hali oluşmuştur. Öyle anlar yaşamağa başlar ki, bu çift şahsiyetten bazan biri, bazan öbürü hakim olur. Yunus, uzun süren araştırmalardan sonra birden bire aradığı o büyük varlıkla, o büyük kavramla karşı karşıya kalınca adeta şoke oldu.

Ben yürürüm yane yane aşk boyadı beni kane,

Ne akılem ne divane gel gör beni aşk neyledi.

Psikologlar, sanatkârları akıl ve irade ile his ve hayalin biribirinden ayrıldıkları noktada yaşayan insanlar olarak ele alırlar. Hudutta seyrederler, derler. Psikolojik ifadesiyle, nevrozla psikonevroz arasında gidip gelirler. Yunus, bu hali, "Ne akılem, ne divane..." sözleriyle anlat-

mıştır. Onun divaneliği, bütün benliğini kaplayan ilâhi aşktandır. Denilebilir ki o bir ilâhi aşk melankolisidir. Tabiî ki bu ifade, onun sevgide ulaştığı aşamayı anlatabilmek için kullanılmıştır. Platonik aşkları bu terimle karşılayanlar da vardır.

Nakledildiğine göre Yunus, Mevlânâ'nın "Mesnevi"sini görünce, "Çok uzun ben olsaydım - Ete, kemiğe büründüm, Yunus diye göründümderdim" demiş.

Mutasavvıfların bütün emeli, ilâhi varlığı dile getirmektir. Yunus da kendisini bu konuda sorumlu ve görevli sayar. Tanrı'nın tabiata daha doğrusu bütün kâinata tecelli ettiğini, aksettiğini, yansıdığını biliyoruz. Yalnız Tanrı'nın yansıması, daha doğrusu dile gelmesi konusunda muhakkak ki insanın yeri çok çok başkadır. Tanrı insanda bütün varlıklardan daha güçlü, daha etkili ve anlamlı dile gelir. Şeyh Galip, tasavvufi görüşle insanı tarif ederken:

"Merdüm-i dide-i ekvan olan Ademsin sen." der.

Ona göre insan, kâinatın gözünün bebeğidir. Kısaca kâinat, Tanrı'yı insanla görüyor, insanla idrak ediyor. Yunus, bu bakışa Şeyh Galip'ten asırlarca önce ulaşmış bir dahidir. O, çok evvel Allah'ın zatini en iyi yansıtacak varlık olarak insanın yaratıldığını görmüştür. Muhakkak ki kâinatta her şey insanla anlam kazanmıştır. İnsanın ifade gücü çok yüksektir. Yunus, bu güçten cesaret alarak:

"Ete, kemiğe büründüm, Yunus diye göründüm."

diyor. Tanrı adına konuşmaya, Tanrı'yı kendi varlığında konuşturmaya, o ulu varlığı ifadelendirmeğe kadar varıyor.

Yunus bu ifadesiyle şüphesiz büyük bir mesuliyeti yüklenmiş oluyordu. Allah, ete kemiğe bürünüyor ve Yunus'u seçiyor. O, Yunus, olarak görünmek ister diye düşünüyor. Onu tam ifade edebileceğinden emin bulunuyor.

Yunus Emre, bu mısraı ile büyük bir göreve talip oluyor. Allaha'ı ifade etmek, insanlara Allah'ın gücünü, kudretini, sevgisini ve merhametini en iyi biçimde anlatmak görevi... Yunus kendisinde bu gücü buluyordu, demek. Teslim etmelidir ki, Yunus da ilâhi varlığı çok farklı ve etkili

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bir üslupla, yeni bir bakışla, yepyeni bir dille islâm alemine hatta bütün dünyaya eksiksiz olarak sunmuştur.

Yunus'un şiirlerinde gerçekten Allah, "Ete, kemiğe bürünmüş" ve "Yunus diye görünmüş" tür. Onun bütün şiirleri ilâhi varlıkla iç içedir. Her mısraında ya doğrudan doğruya ya da dolayısıyla muhakkak Tanrı söz konusudur. Yunus, Tanrı ile o derece özdeşleşmiştir ki O'nunla ruhen ve zihnen o derece meşguldür ki, âdeta bir ikiz şahsiyet olmuşlardır. Tanrı sevgisi, Tanrı düşüncesi bütün benliğini sarmıştır. Allah sanki Yunus'un derisine bürünmüştür. Yunus'ta konuşan sanki Allah'tır. Şüphesiz ki Yunus, "Canlar canını", beninden içeride "iç bende", bilinç altında bulmuştur.

Yunus, Tanrı aşkını, dış unsurlarla, çevresinde gördüğü çeşitli varlıklarla çok çarpıcı bir biçimde vermiştir. Karşısında gördüğü dağları, sanki Tanrı ile arasına girmiş olan, yanıp tutuştuğundan haberi olmayan "taş bağırlı" insanlara benzetir. Âdeta yolunu keserler. "eşkıyalık", "yol kesme" sözleri o devir Anadolu'sunun günlük dilindeki kelimelerindendir.

Karlı dağların başında kalkım salkım duran bulutların, dağ eteklerine doğru sarkmasını, , çözülmüş saçlara benzetmesi, onun ilâhi duygulanmayı, çevresindekilerle anlatmasına çok güzel bir örnektir. Anadolu'da hâlâ genç kızlar uzun lepiska saçlar bırakırlar. Bu saçların taranmış hali, başın her tarafından bele kadar dökülmüş hali gerçekten yağmuru hatırlatır. Saç aynı zamanda Divan edebiyatında ve Tasavvufta bir alegoridir. Kâinatı, varlığı sembolize eder.Saçın çözülmesi, yağmurun yağışını, ilâhi varlığı, onun rahmetini, iyiliğini hatırlatır.

Bu mısralarda Yunus'un dile hakimiyetine de şahit oluyoruz. "yaşın yaşın" ağlar mısın. ". İnleye inleye, yerine girmiş gibi "yaşın yaşın", yaş dökerek ağlamayı anlatmak için yapılmış bir kelime tekrarı. Bu kelimelerle ifade edilen göz yaşlarıyla karlı dağların başında saçını çözüp ağlayan, yağmur olup yağan bulutlarla çok güzel bir özdeşleşme yapılmıştır. Şair dışla içi usta bir üslupla birleştirmiştir. O devrin günlük dildeki kelimeleriyle yeni ve kapsamlı bir anlatımı, vasat bir kültüre sahip kimselerin anlayabileceği biçimde hem de kaliteli olarak sağlam bir şiir dokusu içinde anlatmayı başarmıştır. Kelimelere kazandırdığı

yeni manaların yanında onları alışılmışın dışındaki anlamlara kaydırarak yepyeni kavramlar oluşturmuştur:

Bir şâha kul olmak gerek, hergiz ma'zul olmaz ola,

Bir eşik yastanmak gerek, kimse elden almaz ola.

Dikkat edilirse bu beyitte, hür düşünce ile, hele Yunus'un tavrı ile asla bağdaşmayan "kul" kelimesine değişik bir anlam kazandırılmıştır. Tanrı katında, "kölelik"ten söz edilemiyeceği ortadadır. Her varlığa hürriyet tanıyan Allah, kendisine sevgi besleyen insanı kul, köle yapması mümkün değildir. "kul" kelimesine Yunus burada sadece bağlılık, Allah'a bağlılık anlamı kazandırmıştır. Sonra bu bağlılık tamamen kendi isteği ile gerçekleşmiş bir bağlılıktır. İnsan, hürriyetleri kısan kayıtsız şartsız tabi kılan köleliği kabul edemez. Böyle bir bağlılık ancak zor, şiddet kullanılarak gerçekleştirilebilir. Bilinen kölelik, bir insanın diğer bir insanı, bir takım güçlerini, imkânlarını kullanarak kayıtsız şartsız kendine hizmet ettirmesidir.

Yunus ise bu kulluğu tavsiye ediyor. Hatta öyle bir şâha kul olunmalı ki, azat edilmek, işine son verilmek tehlikesi bulunmasın.

İnsanların bir yere bağlanma, kendini güven içinde hissetme konusunda bazı karakter özellikleri vardır. Bunların bir tanesi, güçlü bulduğu bir kişiye bağlanma, tabi olma özelliği, bir diğeri de kendine tabi kılma, bağlama, hükmetme, inisiye etme özelliğidir.

Üç kişi bir araya geldiğinde aralarından biri inisiyatifi ele geçirir. Diğerleri otomatik olarak ona tabi olur, ona yönelir.

Yunus'un tasviyesi tabiî ki geneldir. O, Allah'a kul olmayı tavsiye ediyor. Bir lidere bağlanma ihtiyacı olanlar Allah'ı seçmelidir, diyor. Lider köleleştirebilir ama Allah köleleştirmez, demek istiyor. İnsan liderlere bağlananların hali ortadadır. İnsan dayanağa ihtiyaç duyduğu zaman öyle bir destek bulmalıdır ki, öyle bir eşiğe yaslanmalıdır ki, o desteği, o eşiği, o dayanağı kolay kolay kaybetmemelidir.

Yunus için inanmak Allah'a kul olmak demek; bir kuş olup uçmak, bir şerbet içip bir daha ayrılmamak üzere ebediyet âlimene dalmak, bir denize dalarak sarrafların dahi hiç görmediği bir cevher çıkarmak, tatlı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ve neşeli geziler yapabilecek bir bahçeye girmek ve hiç solmayacak bir gülü sulamak, başka odunların artık asla yakamayacağı bir aşk ateşinde yanmak demektir.

Yunus'a göre inanmak çok tatlı bir şey. Oysa o zamana kadar iman etmiş, Allah'a kul olmuş insanlara ilk sunulan şey, karşısına ilk çıkarılan şey Cehennemdi. Din sultası kurmak isteyenler inananları hegemonyaları altına almak için onların karşısına derhal günahları ve cehennemi ve cehennem Zebanilerini çıkarıyorlardı.

Öyle anlaşılıyor ki, İslâmiyetin sevilip sayılmasına ve yayılmasına Yunus'un büyük hizmeti geçmiştir.

Yunus Emre "vuslat", sevgiliye kavuşma konusuna da değişik bakmaktadır. Ona göre:

Kişi âşık olmak gerek, maşukayı bulmak gerek.

Divan edebiyatında âşık sevgiliye kavuşmaktan âdeta korkar. Yahut şair, kahramanını sevgiliye kavuşturmaktan korkar. Bilir ki vuslat, kavuşma gerçekleşirse aşk bitecektir. Sanatı besleyen aşktır. Tabii bu aşk, her türlü objeye karşı olabileceği gibi çok kere karşı cinse karşı beslenen bir aşktır. Tasavvufun dışında kalan bütün edebiyat ve sanatlarda sevgiliye kavuşma her şeyi bitirir. Tabii aşkı da. O yüzden sanatkârlar, sevgilileri kolay kolay kavuşturmazlar. Kavuşma ne kadar gecikirse aşk o kadar artar.

Divan şairlerinden Şeyh Galip gibi, Fuzuli gibi büyük şairler bile tasavvufun terimlerini kullandıkları halde sevgilileri asla kavuşturmazlar.

Yunus Emre, tam tersine aşkın edebileşmesi için kavuşmayı şart görür. Ancak Yunus'un maşuku, Yunus'un sevgilisi Allah'tır. Allah ebedi olduğuna göre ve dünyada iken ona kavuşmak mümkün olmadığına göre sönmesi, sanat aşkının bitmesi söz konusu değildir.

Divan edebiyatı, beşeri aşkın, cinsel aşkın işleniş tarzından kendini kurtaramamıştır. Başka türlü de olamazdı. Zira, medrese ilâhi konuları edebiyatın dışında işlemekte idi. Tasavvuf üslubu divan şairlerinin hoşuna gitse bile beşeri duygulardan ayrılmayı düşünmemişlerdir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yunus'ta süblimasyon çok kolay gerçekleşmiştir. Onun aşkı sıradan sanatkârlarda rastlanmayan ölçüde güçlü bir aşktır. Şüphesiz bu aşkın başlangıcında beşeri aşk da vardır. Ama çok kısa zamanda ilâhi varlığa tevcih edilmiş, süblimasyona ulaşılmıştır. Yunus'taki büyük aşk, ilâhi varlığa ulaştıktan sonra daha da artmış ve bütün varlığı içine almıştır. Allah'a ulaşmak, onda ölüm korkusunu ortadan kaldırmış, arkasından büyük bir sevinç ve neşe getirmiştir. İyimser, mutlu insanlar, insanları sevmekten de büyük zevk duyarlar. Yahut insanları sevdikçe daha mutlu olurlar. Zaten Yunus, Tanrı aşkını, Tanrı'nın yarattığı kullarına yansıtarak ortaya koymağa çalışmıştır. O insanları ne kadar sevebilirse Allaha'ı da o kadar çok sevdiğine inanmıştır. İnsan sevgisinden Allah'a gitmiş, Allah sevgisinden insanlara geçmiştir.

Yunus'un sevgisini, yaratılan bütün varlıklar arttırmağa devam etmiştir. Çevresinde gördüğü güzellikler, insanda gördüğü güzel huylar, ona hep ilâhi varlığı hatırlatmış, sevgisi böylece sürekli olarak canlı kalmıştır. Varlıktaki sırları keşfettikçe vecde gelmiş, bu vecd hallerinde de "iç ben" inden, gün görmemiş ifadeleri gün ışığına çıkarmıştır. Onun için aşkın tazelenmesi söz konusu değildi. İlâhi tecelli her an karşısında idi. Her şeyde Allah'ı arıyor ve mutlaka yeni bir münasebet kuruyordu.

Yunus'u estetikle uğraşan sanatkârlardan ayıran en önemli özellik bu idi. Estetiği işleyen sanatkârların aşkı, ortaya koydukları eserle bitebiliyordu. Yeni bir eser için yeni bir aşk gerekiyordu. Tabiî bu aşk cinsi aşk olabileceği gibi her hangi bir ideal, her hangi bir obje aşkı da olabiliyordu.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

BEN AYIMI YERDE GÖRDÜM,
NE İSTEREM GÖK YÜZÜNDE,
BENİM YÜZÜM YERDE GEREK,
BANA RAHMET YERDEN YAĞAR.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

YUNUS'TA GERÇEKLİK

Yunus, o dönemin henüz iyice işlenip olgunlaştırılamamış Türkçesi ve kültürüyle geniş bir çevreye, koca bir millete ve hatta bütün insanlığa hitabetmek bakımından çok üstün bir güce sahipti. Dıştan, en yakın çevreden içe giderek, can alıcı noktalara dokunarak zihinleri ve kalpleri elektriklemesini bilmiştir. Maddenin geçiciliğini, insanın faniliğini, içten ziyade dışa önem vermenin beyhudeliğini gayet güzel dile getirmiştir.

Böyle lâtif bezenüben, böyle şirin düzenüben,

.....

Süleyman'ın tahtına şâd olup oturdun bil,

.....

Sen Ferîdûn haznesin, Nûşîrevan genciyle[1],

Kârûn malına katıp sen malına kattın tut.

Dünya bir lokmadurur ağzında çiğnenmiş bil,

Çiğnenmişe ne durmak ha sen anı yuttun tut.

.....

Bir gün sana zevâl[2] ere, yüce kaddin[3] ine yere.

Farzet ki, dünyanın bütün hazineleri senin. Ayrıca bütün insanlığa hükmeden bir tahtın var. Giyinip kuşanıp tahtında oturuyorsun. Ölüm, bir gün ansızın yakana yapışmayacak mı? Yüce boyun yere girip toprak olmayacak mı?

Yunus'un, geniş bir çevrede hayranlıkla karşılanmasında, hiç şüphesiz insanların duygu köklerine inmesi ve onlara seslenmesinin büyük bir payı vardır. O, geniş kültürü ile hitap ettiği kimseleri ikna edecek güçlü deliller, etkili örnekler buluyordu. Her türlü çıkar hırsıyla

---

1- genciyle, hazinesiyle 2- ölüm 3- boyun

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

çevresini dolandıran, türlü dalavereler düşünen, ebediyen yaşayacağını zanneden, gaflet ve delâlete sürüklenen kimselere çok tesir ediyordu. Zenginlik için Kârûn'u, mevki için Hz. Süleyman'ı ele alıyor:

Sen Ferîdûn haznesin, Nûşirevan genciyle,

Kârûn malına katıp, sen malına kattın tut.

diyordu.

Bir insanın, kısa bir ömür için dünya malını tutsak etmesi, mevcut imkânlardan başkalarının yararlanmasına fırsat bırakmaması ne kadar dar bir görüştür. Nedir, bir ömrün süresi?

Ömrün delim[1] bir oktu, yay içinde dop-dolu,

Dolmuş oka ne durmak, ha, sen anı attın tut.

İşte bu kadar. Hayatın türlü stresleriyle sürekli gerili duran uzun bir ok değil mi ömür? Gerili duran ok, yaydan çıkmaya her an hazır değil mi? Farzet ki attın. Bunca mal, mevki, bunca gaddarlık, barbarlık, hainlik ve hırs neye yaradı?

Yunus, kendini dünyanın cazip imkânlarına kaptıran insanlara, en acı gerçeği, mezarlığı gösterir ve:

Kimi yiğit, kimi koca, kimi vezir, kimi hoca,

Gündüzleri olmuş gece, ancılayın çoklar yatur.

der. O mezarlıkta, dünyaya doymadan gitmiş nice gençler, yaşlılar, vezirler, hocalar ve onlara benzer bir çokları mevcut...

Yunus'un ikazları, hele bu asırda daha bir başka koyuyor. Çağımıza girmiş sür'at, zaman kavramımızı öylesine daraltmış ki, insanın oturup zaman ölçülerini yeniden düzenleyesi geliyor. Yılı asır, ayı yıl, haftayı ay yapası geliyor. Yoksa, "bir yere, "umursamaz olunan bir zamana" geldiğimizi fark etmeyeceğiz bile...

Yunus, şehir hayatındaki çekiciliğin farkındadır. Bu yüzden dünyayı, büyük bir şehire benzetir.

1- uzun

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu dünyanın meseli bir ulu şara benzer,

Velî bizim ömrümüz bir tez bazara benzer.

Her kim bu şara geldi, bir lâhza karar kıldı,

Geri dönüp gitmeği, gelmez sefere benzer.

Bu şarın evvel tadı, şehd ü şekerden şirin,

Ahır acısını gör, şol zehr-i mâra benzer.

Dünya bir şehire, insan ömrü de o şehirdeki kısa süreli bir pazara benzer. Şehire bir kere gelip oturan bir daha oradan ayrılmak istemez. Ancak, yaş ilerledikçe, şehrin gençlikteki tadı kalmayınca, hattâ evvelki zevkleri adeta bir yılan zehirine dönünce de insan gidecek yer bulamaz. Çocukluk ve gençlik yıllarındaki şehrin tadı bal ve şekerden farksızdır. Pazarda, insanın hoşuna giden rengarenk yiyecekler, giyecekler azaldıkça pazarın zevki kalmaz. İnsan ömrünün sonu da böyledir. Şehrin, yaşlılıktaki tadı yılan zehrine benzer. Her şey eskisi gibi karşınızda fakat tadamıyorsunuz. Ne ruhunuzda zevk ne ağzınızda tat kalmıştır. Şehir yani dünya, gençliğinizde bir sevgili idi. Ama artık onun şimdi hilekâr bir kocakarıdan farkı mı kaldı? Vaktiyle öyle mi idi? Sultanı ile tanışmış, hayalleriniz gerçek olmuş, bin bir türülü varlığa gark olmuştunuz...

Yunus, şehir hayatının hareketliliğini, zamanın çabucak geçtiğini, pazar yerlerindeki alışverişlerin insanı sosyalleştirdiğini, buna mukabil yalnızlığa ittiğini yakından görmüştü. Gerek Karaman gerekse Konya onun ruhuna geniş boyutlar kazandırmıştı. O, bu dönemde insanın hayat mekanizması içindeki yerini çok iyi tesbit etmişti. İlmin, bilhassa beşerî ilimlerin önemini bu dönemde görmüştü.

İlim, ilim bilmektir,

İlim, kendin bilmektir.

Sen kendini bilmezsin,

Ya nice okumaktır.

Aradan geçen asırlar boyunca yapılan araştırmalar Yunus'u haklı çıkardı. Gerçekten, ilim, kendini bilmektir, insanı tanımaktır. Bir çok makine insan vücudu örnek alınarak yapıldı. Sibernetik, bu çalışmanın

son aşamasıdır. Bu gün makinelerin yaptığı işi o devirde insan yapıyordu. Şimdi insanın yerini makineler aldı. Mesele bu kadar basit. Robot teknolojisi buna en güzel örnektir. Gelişmeler devam ediyor.

Yunus, asırlarca önce hümanizmi aşmıştı. Bu kadar mükemmel bir varlığı yaratanı merak etmekte haklı idi. Problemin kaynağına inmeliydi. Ancak ondan sonra, eğitilmediği takdirde müthiş vahşileşebilen insan problemini ele alacaktı. Okumaktan maksat, bir şeyler keyfetmekti. Bunun için, keşifleri yapacak olan insanı keşfetmek lâzımdı. İnsan kimdi? Neleri düşünebilirdi? Hataları, doğruları nelerdi? O müthiş bir araştırma alanının kapısını aralıyordu. Modern çağı müjdeliyordu. İnsan kendi gerçeğini bilmeden lâboratuvara inemezdi.

Yunus, içinde bulunduğu kargaşa dolayısıyle evvelâ ilmin sosyal yönünü ele alıyordu. Evvelâ topluma bir çeki düzen verilmeli idi. Durup düşünmek için müsait ortama ihtiyaç vardı. Alain de, "Düşünmek için durmak gerek." diyor. Öyle bir dönem ki, her türlü melânet, dolu dizgin koşan ihtiraslar için mübah sayılıyordu. Bu devrin insanını, her türlü kötü şartlanmışlıklardan kurtarmak için evvelâ kendine baktırmak lâzımdı. kendini incelemeye koyulan kişi de elbette hislerini, arzularını, eğilimlerini, sosyal fonksiyonunu fark edecekti. O takdirde mesele kalmazdı. Durup düşünme, insanın sosyal bir varlık olduğunu, başkalarının huzuru için kendisinin, kendisinin huzuru için de başkalarının gerekli olacağını ona bulduracaktı. Böylece "gönül almak" gündeme gelecekti.

Yunus Emre der, hoca[1], gerekse bin var hacca,

Hepisinden iyice, bir gönüle girmektir.

O devirde Yunus'a göre hoca, kültürlü, varlıklı, bilgili, saygı duyulan bir kişidir. Bugünkü anlama çok yakın bir ifade tabiîî. Biz de üniversitelerde hattâ liselerdeki öğretim elemanlarına "hoca" diyoruz. İlkokullardakilere ise daha çok "öğretmen" adı veriliyor.

Gerçek mânada hoca, gönüle girmesini bilen kimsedir. Gönül de insanın bütün bir iç dünyasıdır. İnsanı kazanmak, gönlünü kazanmakla mümkündür.

1- sahip, ulu, efendi, zengin, bilgili, bilgin, tacir, ticaret yapan

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Şair, hacca gitmekle gönül kazanmayı karşı karşıya getirmiş, mukayese ediyor ve gönül kazanmayı hacca tercih ediyor. İçinde bulunduğu ortam bunu gerektiriyordu. Evvelâ gönüllerde barışı gerçekleştirmeli idi.

Hacca gitmek, dini bir görevi yapmak, bir farzı yerine getirmek içindir. Ahenk, Allah'a yaklaşmaktır. Yunus'a göre Allah'a yaklaşmak, onun yarattığı insanların gönlüne girmekle de mümkündür. Eğer, insanlara iyi muamele ederseniz, onların gönüllerini kazanırsanız hacca gitmenize gerek yoktur. Allah'ın kullarına iyi davranmıyor, onlara zarar veriyorsanız, bin kere hacca gitseniz neye yarar. Bir gönüle girmek, bir hacca gitmeğe bedeldir. Gönüle girmek, insanlara yaklaşmak, onların dertleriyle ilgilenmek, neşelerini paylaşmak, sağlam dostluklar kurmaktır. Kargaşayı durdurucak, güçlü devleti kuracak işte bu davranıştır. Zengin, varlıklı, ilim irfan sahibi insanlar evvelâ çevresiyle iyi bir diyaloğ kurmalıdır. Hele yozlaşmış, gönlünü köşe dönücülüğe kaptırmış insanların buna çok ihtiyacı vardır.

Hac eyleminin altında yatan düşünce aynı zamanda Cennet'e gitme düşüncesidir. tabiîîri caizse, buna sıradan bir evde yaşama yerine bir villada yaşama arzusu da denebilir. Ama çevremizdeki insanlar bunun çok altındaki imkânlara bile sahip değilse, o insanlar sayesinde kazandığımız paralarla hac helâl olur mu? Yunus, çevredeki insanları sefalet içinde bırakarak hacca gidenlere gönülden rıza gösteremiyor.

Toplumlar bozulduğu zaman, insanlar arasındaki ahengi temin için gönderilen dinlerin bile yorumları, huzursuz insanlara bağlı olarak hep kötümser, bedbin, karamsar ve ümitsiz bir üslupla yapılır. Böyle anlarda insanlara moral verecek yerde, ürkütücü bir ifadeye boğulurlar. Din adamları müthiş bir "aman ha" tavrına girer, muhataplarında neşeden eser bırakmazlar. Neş'esiz, gergin, bedbin, ürkek insanın kafasının işlemeyeceğini hiç hesaba katmazlar.

Yunus, çağının insanındaki bir hali çok iyi teşhis etmiştir. Moğol istilasına uğramış Anadolu insanının bedbinliği yetmezmiş gibi bir de din adamlarının bedbinliğini çekmek... Yabancı istilâcılara yerli işbirlikçileri de eklenince tabo tabiî çok ürkütücü görünüyor.

Yunus, bu atmosferden kurtulmadan insanlara tesir etmenin onların gönüllerine girmenin mümkün olamıycağını iyi anlamış,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu dem yüzüm süre-duram, her dem ayım yeni doğar,

Her dem bayram durur bana, yazım kışım yeni-bahar.

diyerek kâbusu, kara bulutları uzaklaştırmış ve hatta bugün bile bütün felsefelerin üstünde kalabilen:

Her dem yeni doğarız,

Bizden kim usanası.

sözleriyle o statik, mutaassıp ve verimsiz zihniyeti bir çırpıda silip atmıştır.

Yunus, çevresinde gördüğü dikkatleri dağınık, akılları bir karış havada dolaşan insanların gözlerini evvelâ toprağa çevirmelerini ister:

Ben ayımı yerde gördüm, ne isterem gök yüzünde,

Benim yüzüm yerde gerek, bana rahmet yerden yağar.

mısralarıyla bu görüşünü ortaya atar.

Türkler uzun bir zaman sürecinde toprağın içini pek merak etmemiştir. Hele toprağın derinliklerine inmekten âdeta çekinmiştir. Toprak altı zenginliklerinden yararlanmayı çok sonra düşünmüştür. Buna, teknolojinin geç gelişi de eklenirse oldukça zaman kaybedildiği ortaya çıkar. Yunus'un, toprağın zenginliğine dikkat çeken mısraları o devir için çok yeni idi. O zamana kadar rahmet, gökten beklenirken Yunus'un birdenbire bu bakışı tersine çevirmesi önemli bir hadisedir.

"Ben ayımı yerde gördüm..", "Bana rahmet yerden yağar.."

Bu mısralarda Yunus, "ay" dan, baht, talih ve istikbali, "rahmet" ten de, her türlü iyilik ve imkânı kastetmektedir." ne isterem gökyüzünde" sözleri de, o devre göre yanlış yorumlanabilecek bir bakıştı. Ama Yunus, insanların bakış açılarının değiştirilmesi konusunda kararlı idi. İnsanlar, başlangıçtan bu yana Tanrı'yı hep gök yüzünde tasavvur etmiştir ve Allah'tan istekte bulundukları zaman da ellerini daima havaya, yukarıya kaldırarak dua etmişlerdir. Böyle bir inanış ve alışkanlıktan sonra yüzü yere çevirmek, çok yadırganacak ve hatta tepki ile karşılanacak bir olaydır. Tanrı'yı gökten yere indirmek kadar büyük bir hadisedir bu. Yalnız Yunus, görüşünü ortaya atmadan önce Tanrı kavramı üzerin-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

de ısrarla durmuş ve O'nun kâinatın her yerinde olabileceği tezini ileri sürmüştür. Allah, her yerde "hazır" ve "nazır"dı. O halde onu göklerde aramak şart değildi. Yüzümüzü, dikkatlerimizi yere de çevirebilirdik. "rahmet" sözü aslında Tanrı kavramını beraber taşıyordu. Rahmeti, nereden beklerseniz bekleyin ilâhi varlık her zaman onunla birlikte idi. Yunus'un bu konuda çok ince hesaplar yaptığı ortadadır. O, bunun için, "Sen kendini tanımazsın. Bu nice okumaktır" diyordu. Yunus'un bu konudaki tavrını bizce en güzel sembolize eden mısraları:

Her dem yeni doğarız,

Bizden kim usanası.

mısralarıdır. Her an, yeni doğabilmek... Her alanda ve en ileri aşamada bile geçilmesi mümkün olmayan bir bakış. Hele her an yeniyi istemek, insan psikolojisine ne kadar uygun... Eski, bayatlamış, bezilmiş, bıkılmış görüş ve eylemlerin yerine yenilerini koymak... Müthiş bir şey. "ne isterem gök yüzünde, benim yüzüm yerde gerek..."...

Yunus, bakışları bir bakıma mücerret, hayali, soyut kavramlardan, müşahhas, gerçek, somut kavramlara çevirmiş oluyordu. tabiîî arkasında Tanrı kavramını gizli tutmak kaydıyla. Aksi halde maddeye saplanıp kalacak insanlar, kurulacak yeni düzeni tekrar altüst edebilirlerdi. Mevcudu paylaşmak yerine, üretimi arttırmak en akıllı iş olacaktı. Bunun için de o devirde yapılacak en kolay üretim toprağı işlemekle olurdu. Biribirini gammazlamağa çalışan insanları böylece toprağa bağlamak ve üretimi arttırmak mümkündü. Ayrıca toprakla uğraşmak, sinirleri de dinlendirir, insanları dinçlendirirdi. Yaşanan büyük kargaşa sinirleri de yıpratmıştı. Toprakla meşguliyet aynı zamanda en güzel tedavi ve üstelik de üretim demekti. Bugün bile insanlığı kurtaracak büyük kaynak topraktır. Çevre kirliliğinin korkunç sonuçları bunu açıkça göstermektedir.

Toprağa karşı duyulan sevgi ve saygıyı, toprağın vefakârlığını, onunla meşgul olanların, elleri boş dönmediğini Aşık Veysel de çok güzel ifade eder: "Kazmayınan yüzün yardım, / O bana yine gül verdi."

Mutasavvıfların, Tanrı, Allah fikrine paralel olarak, onlarla çelişmeden, sesini duyurabildiği insanlara, rahmeti gökten değil yerden bek-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

leyin, onu gökte değil yerde arayın, diyen Yunus, çağımızın şair, yazar ve fikir adamlarına kıyasla çok daha ilerde bir cesarete sahiptir. Her şeyi gökten hazır bekleyen insanlara, bu büyük bir ikazdır. Toprağı işlemek, "taşı yenmek" şarttı. Yoksa Tanpınar'ın, "sanatın acı meyvası" olarak tarif ettiği "Muradiye" nasıl ortaya çıkardı? O Muradiye ki, taşı yenen azmimizin şaheseridir. Mimari sanatımız, "Her dem yeni doğarak" o doruğa ulaşmıştır.

Yunus Emre, benim talihim, benim geleceğim yerdedir, topraktadır, "Ben ayımı yerde gördüm." diyerek, bütün insanlığa yeni ve çok geniş bir ufuk göstermiştir. Yeri fethetmeden, göğü fethetmenin mümkün olamayacağını dile getirmiştir. Gözleri, toprağa, toprağın derinliklerine çevirmek lâzımmış. 1913'te Mahmut Şevket Paşa, "Kuveyt kasabası ile uğramaya değer mi, ne olacak, çöl." diyordu. Oysa Kuveytin altı petrol deniziymiş.

Yunus, bilimsel tavrı iyice benimsedikten sonra, bizim genel tavrımız konusunda da bir kanaate ulaşır. Bugün de kabul ettiğimiz gibi Türklerin sansasyonel, heyecanlı bir karaktere sahip olduğumuzu görür. Şüphesiz, neslimizin tarih boyunca geçirdiği macera, mekân tutma konusunda karşılaştığı güçlükler, içte ve dışta sürekli bir çatışma ortamında bulunuşu bizi pek tabiîî olarak santimantal bir tip haline getirdi. Şair, bu karakterimizi şöyle çiziyor:

Hak bir gönül verdi bana, ha demeden hayran olur,
Bir dem gelir şadi[1] olur, bir dem gelir giran[2] olur.

Sürekli bir hayranlık psikolojisi içinde yaşayan, hassas, çabuk etkilenen, neşeli hali ile kederli hali arasında çok kısa mesafeler bulunan insanlar genellikle sanatkâr insanlardır. Ancak, sanat adamı için de hayranlığın bir hududu vardır. Ayrıca hayran olunacak şeyin de nitelikleri-söz konusudur. Bir toplumda hayran olunan bir şey başka bir toplumda hiç ilgi çekmeyebilir. İlerlemiş toplumlar, geri kalmış toplumların hayran oldukları şeyleri çoktan aşmış olabilirler.

1- neşeli, 2- ağalayan, üzgün

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Gelişmemiş toplumlar, gelişen toplumların her şeyine hayran olur ve hayran olduğu şeyi de taklit eder. Hele bu toplum, "ha demeden hayran olan" bir toplum ise.. Düşünmeden her şeyi alır...

Yunus, bu zaafımızı ancak bilimsel araştırma ile, neyin ne olduğunu, gerçek değerini tesbit ederek yenebileceğimizi düşünüyor. O, bu konuda da inceliğini ve zekiliğini gösteriyor. Bu gönlü Allah'ın verdiğini söylüyor.

Aslında bu bir terbiye konusu, bir irade işidir. Eğitim, terbiye her şeyin olumlu, olumsuz bütün yönlerini ortaya koyar. İnceleme, araştırma tavsiye eder. Her şeye, her meseleye çeşitli açılardan bakmayı öğütler. Kendi değerlerimizi meydana çıkarıp onlara hayran olmayı sağlar. Bütün bunları, objektivite kazanmış kültürlü adamlar başarır. Her şeyin en mükemmelini görmüş insan "ha demeden hayran" olmaz. O her şeye değişik açılardan bakar, çeşitli kritikler yapar. İncelediği şey gerçekten bir değere sahipse o zaman hayran olur. Yunus'un ince bir mizahla iğnelediği bu tavrımız bize pahalıya mal oldu. Uzun zaman neye hayran olacağımızı bilemedik. Hep kabuğa baktık. Oysa iç önemli idi. Çünkü, hayran olduğumuz şeyleri biz de yapmalı idik.

Yunus, yukarıdaki mısralarda bir zaafımıza daha dokunuyor. Şimdi, şu anda pür neşe iken birdenbire kederlere gark oluruz. Gözlerimizden yaşlar boşanır. O dönemin insanı, savaşlar, talanlar, katliamlar, vurgunlar, soygunlar ve türlü gaddarlıklar yüzünden âdeta ruh hastası olmuştur. İsterik bir karakter kazanmıştır. Kahkaha ile göz yaşı bir arada. Bu hal isterilerde görülür. Bu tablo karşısında yaşanan tarihi macera, geçirilen buhranlar akla geliyor. Felâket ortamı insanı ya duygularını öldürerek donduruyor, ya da sinir sağlığını yok ederek dengesiz hale getiriyor. Bu halleri Yunus'un mısralarında görmek de mümkündür. Bunalımları yaşayan, onları aksettirmeğe çalışan sanatkârın eseri, elbette toplumun izlerini taşıyacaktır. Yunus, şairi anlatırken elbette ki kendisini anlatıyordu:

Bir dem gelir söyleyemez, bir sözü şerh eyleyemez,

Bir dem gelir dür döker, dertlilere dermân olur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Görüldüğü gibi sanatkâr, stresleri olan adamdır. Gerginliği bazan o hale gelir ki kafası düşünemez, yazamaz, hatta konuşamaz. Onun gerginliği bütün milletin gerginliğidir. Zira, sanatkârda, içinde yaşadığı toplumun bütün dertleri dile gelir. Hatta toplumun, bütün bir kültürü, zevkleri, dertleri, inançları, gelenekleri ve sanat seviyesi hep birlikte esere akseder. İfade gücü yüksek sanatkârlar, gerginliklerini, eserlerine aktararak kolay atarlar. Gerginliklerin birikme safhasında susmaları normaldir. Bu safhada Yunus'un dediği gibi, "bir dem gelir söyleyemez.." Ama, çok geçmeden estetik özü yakalayarak transa girer ve dillerinden "dür dökmeğe" başlarlar. Gerilimlerini atarlar. Onları okuyanlar da, aynı dertleri yaşadıkları için deşarj olur, dertlerinden bir an olsun uzaklaşırlar. İşte şairin gerçeği... Yunus'un gerçeği burada yatar.

Yunus, bu şiirinin devamında bir milletin heyecanî yapısının âdeta anatomisini verir:

Bir dem kış gibi, bir dem havalarda uçar, bir dem gelir katre iken derya olur, bir an çok cahil görünür, bir dem gelir hikmetler söyler, Colinos, Lokman, bir an olur dev olur, bir gün mescide gider, yere yüz sürer, bir gün olur kilisede İncil okur, ruhban olur, bir an olur İsa gibi ölüleri diriltecek kadar maharetli ve merhametli olur, zaman olur Fravun'dan beter olur, bir bakarsın Cebrail'e rahmet saçar, bir bakarsın yoldan çıkar..

Görülüyor ki büyük Moğol kargaşası, Anadolu insanının ruhsal dengesini de bozmuştur. Böyle bir milletin istikrara kavuşturulması elbette zor olacaktır. Ciddi bir eğitim ister. Bu da zamana bağlıdır. Her şeyden evvel bu fikrin ateşlenmesi gerek. Yunus Emre, işinin zorluğunu fark etmiştir. Her şeye rağmen bu fikrin ateşlenmesi görevini üstlenmiştir. Toplum hayatı, zaman zaman bu tür çalkantılara maruz kalıyor demek ki. İçinden, milleti birlik ve beraberliğe çağıracak güçlü sesler çıkmazsa dağılma kaçınılmaz hale gelir. Hele toplumu teşkil eden insanların birlik ve beraberliği, millet şuurunu unutup, köşe dönücü tavrı ideal haline getirmeleri, at gözlüğü takıp aşırı konfora koşmaları halinde durum daha da vahim bir tabloya dönüşebilir. O takdirde Yunus Emrelere büyük ihtiyaç duyulur. Çözülme dönemlerinde, kollektif bilinç altı hayli duyarlı bir nitelik kazanır. Bu duyarlılık, milletin içinden çıkacak

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

güçlü fikir ve aksiyon adamları tarafından etkili bir biçimde, sağduyu istikametinde işlenebilir ve millî şuura dönüştürülebilir. Yunus, bunu başaran dahillerden biridir.

Ahmet Yesevi'den Anadolu'ya intikal eden tasavvuf felsefesi, Yunus döneminin duyarlılığını kanalize etmede çok önemli bir rol oynadı. Derinden hissedilmeğe başlanan ilâhi güç, yavaş yavaş toplum şuurunu da güçlendirdi. Bu felsefeye sempati duymaya başlayan insanlar, çevrelerine, tabiîata her dikkat edişlerinde, gördükleri olay ve objelerin arkasındaki ilâhi gücü, insanlara çok güzel şeyler, insanlık, adalet, iyilik, doğruluk, fedakârlık telkin eden ilâhi gücü görmeğe, hatırlamağa başladılar. Böylece bilinçlenme kısa zamanda vücut buldu. Dışa, çevreye bakış, insanların gerçeği görmelerine yardım etti. Bilhassa Yunus'un : "Bana rahmet yerden yağar" ifadesi ve bu ifadenin getirdiği bakış hayli etkili oldu.

Yunus Emre, sosyal dayanışmanın gerçekleşmesi için doğruluk ve dürüstlüğün önemine her konuda işaret eder. Çocukları ve gençleri, hayatta başarılı olacak şekilde yetiştiremezseniz, onlara huzurlu bir ortam hazırlayamazsanız, doğruluk ve dürüstlük ilkelerini her an çiğneyebilecek durumda olurlar. Onların zihinlerine ve gönüllerine Allah ve vatan, millet sevgisini yerleştiremezseniz, yaradılışlarındaki olumsuz yönler fırsat buldukça iradeyi, toplum kurallarını, ahlâkâ değerleri aşar ve çevrelerine, cemiyete zararlı hale gelirler. Hayatta başarısız kimseler, Yunus'un işaret ettiği gibi, "şurada sofuluk satar, az ötede sahte bir görünüşle her şeye hile katar."

Yunus, insanı bu çıkmaza saplanmaktan kurtarmak için toplum prensiplerini, insan gönlü ve zihni ile birleştirmek, onları tekkelerde, bugünün ifadesiyle eğitim kurumlarında iyice pişirmek gerekir, der. Onun için insana huzur getirecek prensipler "bal", onların insan gönlüne ve zihnine yerleştirileceği yer olan tekkeler, tarikatlar da "yağ" dır. Dost için, âhenk ve düzenin devamı için bu balla yağ neden karıştırılmasın? Yunus, mutlak mutluluğu, "ballar balını" bulmak ister...

Bir toplumda "yalan"a tepki azalmış hatta tamamen yok olmuşsa, o toplum tam bir yozlaşmaya düşmüş demektir. Böyle bir toplumda gerçeğin heyecanla, yalanın uyandırdığı nefret duygusu, psişik doz bakımın-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

dan biribirine yaklaşırsa fertler duyarlılığını kaybeder. Milli heyecan aktivitesini yitirir. Fikre verilen önem azalır. Maddi tatminler ön plana çıkar. Bu aşamada, fikirleri empoze etmek de bir fayda vermez. Bilime ilgi de azalır. Aynı ortamı bir zamanlar yaşayan Çin'de Konfüçyüs: "Bilgi, ilim, isteyene verilir." demek zorunda kalır. Yunus da aynı tablo ile karşı karşıyadır. O da:

Erenler, mânasını, almaza satmayalar.

tasviyesinde bulunur.

Yunus, çağının insanlarındaki cehaleti gördükçe kaygılanır, hatta öfkelenir. O'na göre insanlar:

Bilmezliğini bile, ya bir bilirden ala,

Yoluna teslim ola, sözü uzatmayalar.

İnsan kolay kolay gerçeği kabul edemiyor. Hele bu gerçek kendi bilgisizliği ile ilgili ise, hiç kabul edemiyor. Egoizmin hakim olduğu dönemlerde kişi kendini aşamaz. Başkalarına tahammül edemez. Oysa kültürlü, entel, aydın yahut münevver insan, dünyanın süratle değiştiğini, her an ortaya yeni bilgiler ve durumların çıktığını düşünmeli ve öğrenmeye devam etmelidir. Öğrenmenin yaşı da yoktur. Yunus'a göre insan bilmediğini, araştırmalı, öğrenmeli, ya da bilen birinden sormalı. Bu görüşler bugün için daha da önem kazanmıştır. Dünya, bilgi çağını yaşıyor. Yunus, bilgi alışverişinde izlenecek yolu, tavrı da çok açık olarak belirtiyor.

Tatlı sözler söylegil, şirinlikler eylegil,

diyor. Bu tavra, duyarlığını kaybetmiş toplumlarda çok ihtiyaç vardır. Artık bilgiyi, reklam spotları haline getirip vermekten başka çare kalmıyor. Zira, ilgi alâka uyandırmak şart. Çağımız genci, yüksek dozda tenbihlere alıştırılmış durumda. Merakları da başka yönlere kaymış bulunuyor. Bilim gibi ciddi konulara eğilmeleri, konsantre olmaları hayli zordur. Hatta Yunus'un tavsiye ettiği "tatlı sözler" ve "şirinlikler" bile yetersiz kalabilir. Gençlerin kitap okumadıklarından yakınan kimseler, yazdıkları kitaplarda onlara hitap edemediklerini, cazip ve çekici olamadıklarını da artık düşünmek zorundadır. Elbette bilimsel ifadeler roman-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tik bir üsluba sokulamaz. Fakat ne çare... Yunus'un sıkıntısı da bu ya...

Aslında tatlı sözlerle konuşmaya alışma bir terbiye meselesidir. Pek tabiîî, bu alanda terbiye ve öğrenim de yeterli olmayabilir. Yetenekleri işletilememiş, aynı zamanda çeşitli imkânsızlıklar içindeki insanlardan tatlı sözler beklememelidir. Tatlı konuşma, başarılı insan gerçeğine dayanır.

Tatlı konuşmanın bir diğer şartı da neşeli olmaktır. İyimserlik, gönül rahatlığı aynı zamanda bir yaradılış konusudur. tabiîî bütün bunların ötesinde, toplumda ahenkli bir düzen yoksa yaradılıştan neşeli de olsanız, tatlı sözlü ve güler yüzlü olmanız mümkün değildir.

Burada, İslâmi terbiyenin saptırılmış bir yönüne temas etmek gerekir. Vaktiyle bu terbiyeyi vermekle görevlendirilmiş kimselerin büyük bir kısmı bedbin, hayata küsmüş ve neşesiz insanlardı. Dolayısıyla bu dünyanın yaşamağa değmez olduğuna inanmışlardı. Onların eğitimine teslim edilmiş çocuklar ve gençler de pek tabiîî olarak bedbin, neşesiz ve karamsar yetiştiler. Dünyaya hep bu tavırla baktılar. Bu davranış zamanla kollektif nitelik kazandı. Neşesizlik, bedbinlik bir çağı, bir nesli, bir ülkeyi baştanbaşa sardı. Kısaca dünyaya bakış açısı böyle bir vasıf kazandı. Hatta bu bakış bir felsefe haline geldi. Yunus'un yaşadığı devir böyle bir devirdi. Şüphesiz bu tablonun ortaya çıkışında Moğol istilâsının etkisi de büyük olmuştur.

Ulusların buna benzer badirelere sürüklenişi elbette her zaman eğitimden kaynaklanmaz. Sosyal çalkantılar, ekonomik bozukluklar, kültür değişmeleri, teknolojik gelişmeler de buna sebep olabilir. Böyle toplumlarda dramlar çabucak yerini melodrama bırakır. Komedi de yerini yavaş yavaş soğuk esprilere bırakır. Komedyen yetişmez. Bedbin halkı güldürmek için hayli zorlanan sanatkârlar, kendilerini gülünç duruma düşürürler.

Çağımızda toplumlar süratle yeni tekniklere, yeni imkânlara ulaşıyor. Bu hızlı gelişmeye ayak uyduramayanlar, aradan sıyrılan açık gözlerin yanında her gün biraz daha geriye gittiğini görüyor ve amansız bir kötümserliğin girdabına sürükleniyor. Girişkenlik gücünü, neşesini ve moralini kaybediyor. Aradan sıyrılanlar mesafe aldıkça, geride kalanlar veya yönetimin bozukluğu sebebiyle bu duruma itilenler, gittikçe toplu-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

mun geniş bir kesimini teşkil etmeğe başlıyor. İşin asıl tehlikeli tarafı, toplumları yönlendirecek ilim ve fikir adamları da bu kesimin içinde yer alıyor, pasif, aktivitesiz, silik bir atmosfere giriyor. Aşağıdaki beyit bu tavrı ne kadar güzel aksettiriyor:

Yunus, sen bunda meydan isteme,

Meydan içinde merdaneler var.

Böyle durumlarda ilim ve fikir adamları siyasete iltifat etmezler. Çünkü, bu meydanda artık mertlik ölmüştür. Namertlerle de ilim ve fikir adamı, karakteri icabı baş edemez. Gerçekten:

Bu yol uzaktır, menzili çoktur,

Geçidi yoktur, derin sular var.

beytindeki görüşü, Yunus'a hak verdiriyor. Bütün bu engelleri aşacak, karanlığı delecek güçlü bir sese böyle zamanlarda büyük ihtiyaç duyulur. Tıpkı Yunus'un tatlı, şirin ve azimli sesi gibi...

Gaflet ve dalâlet perdesini delecek bu güçlü ses sahibinin aynı zamanda hoş görülü, saçma bir takım eleştirilere karşı soğuk kanlı olması gerekir. Yunus, bu tutuma karşı da hazırdır:

Yar yüreğim, yar gör ki neler var,

Bu halk içinde bize güler var.

Ko gülen gülsün, hak bizim olmaz,

Gafil ne bilsin Hakk'ı sever var.

Toplumun sapmış fakat büyük bir kesimi tarafından gayri ihtiyari benimsenmiş değerlerine karşı çıktığınız zaman, sizinle alay edilmesi gayet tabiîîîdir. Eğer bir şeyler yapmağa, insanların bu bakış açılarını değiştirmeğe azimli iseniz Yunus gibi, "Ko gülen gülsün" demeğe mecbursunuz. Fakat zamanla azminizin, zihinlerde beklenen etkiyi uyandıracağını göreceksiniz. Umulmadık bir hayranlıkla karşılaşacak ve kendinizi aştığınız anlaşılacaktır.

Yunus Emre, hakikati[1], denize, şeriati de gemiye benzetir. Ona göre insan hayatının gayesini ancak hakikati araştıranlar bulabilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Araştırma yapmayanlar, tasavvuf felsefesinin geniş ufku ve hoş görüsünün yanında, şeriatin dar kalıpları içinde yaşayıp giderler.

Yunus'un gemi örneğini seçmesi çok enteresandır. Zira, gemiyi insanlar imal eder. Ona değişik şekiller verebilirler. Genimin dümeni ellerinde olduğu gibi onunla istedikleri yöne gidebilirler. Oysa o zamana kadar şeriat yani dini kurallar hiç yorumlanmadan olduğu gibi uygulana geldi. Yunus:

Hakikat bir denizdir, şeriat gemisi,

Çoklar girdi gemiye, denize dalmadılar.

derken, Müslümanların hazır bulduklarıyla yetindiklerini, meselenin esasını araştırmadıklarını kasteder. Konulan kuralların sebeplerini, neden geldiklerini, iç yapılarını hiç araştırmadan onları birer kalıp olarak aldıklarını ileri sürer. Eğer gemiden çıkıp denize dalsalardı gerçeği görecek, bakış açılarında farklı ufuklar belirecekti. Böylece inançları kuvvetleneceği gibi, konulan kurallara da daha bilinçli olarak sarılacaklardı. Hakikati idrak edenler, kanunları yanılmadan yorumlayabilirdi. Mutaassıpların elinde kalan kanunlar birer tehdit aracı haline geldi. İnançların kaynağına giden yola girilseydi, ilâhi varlık yakından idrak edilebilseydi her hangi bir sapma da olmazdı.

Yunus Emre, burada bağnazlığa ağır bir şekilde hücum eder:

Çoklar geldi kapıya, kapıyı tuttu-durur,

İçeriye giriben ne varın bilmediler.

Yunus'un bağnazlara karşı çıktığı bu dönemde, hakikatin kapısına gelip oturan, içeriye girmeyen, başka kimselerin de girmesine müsaade etmeyenlerin başında medrese vardır. Medresenin karşısında da Anadolu'da gelişen tekke ve zaviyelerin mensupları vardır. Tekke mensupları, yani mutasavvıflar, dinî hayatın yeniden yorumlanabileceği görüşündeler. İlmin ufku buralarda iyice genişlemiştir.

1- Tanrı ile ilgili bilgiler, gerçek.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Medrese o devirde bu alanın resmi sektörüdür. Teşkilâtın her şeyden evvel ekonomik ve sosyal bir yapısı mevcuttur. Hakikatin kapısını tutmuştur. Kendileri ileriye geçmedikleri gibi başkalarına da müsaade etmemektedirler.Zira, geniş bir kesimi disiplinleri altında tutmak onlar için bir zarurettir. Mutasavvıflar gibi bu kapıyı hür düşünceye açsalardı bu sektör dağılabilirdi. Mensuplarını, ezberlettikleri ayetlerle ibadet ettirirken Allah'a nasıl hitabedeceklerini, ondan neler beklediklerini bile bilmekten mahrum ettiler. Yunus, yine ağır söyler:

Şeriat oğlanları bahsedip dâva[1] kılar.

Hakikat erenleri, dâvaya kalmadılar.

Şeriatçılar, ilâhi varlığı bir tarafa bırakarak, işlerine gelen şeri kanunlara sarıldılar. Bu sayede kurdukları sektörün amansız savunucusu oldular. Çünkü, çıkarları bunu gerektiriyordu. Oysa tekke ve zaviye mensupları içe daldılar, hakikat denizine girdiler, hakikati, o ulu varlığı idrak ettiler. Dünyanın geçici çıkarları peşine düşüp kavgayı lüzumsuz gördüler.

Medrese, dini eğitimi katı kurallara bağladığı için, ruha önem vermediği için, muhataplarını çabuk bıktırmış, ilâhi hakikati arama zevkini, daha doğrusu araştırma zevkini tamamen öldürmüştür. Kafası işleyen, ufku genişleyen şehir insanına hitabetmede zaafa uğrayan medreseye mukabil, tekkenin etkisine giren Anadolu ise dine bağlılığını hür ve rahat bir atmosfer içinde sürdürmeğe başlamıştır. Tekke, şeriat gemisinden inip denize daldığı için, hakikatin peşine koşmağa başladığı için, tefsirciyi, yorumcuyu aşmış, halis, duru din duygusuna ulaşmış, onun zevkini tatmıştır. Tefsir okuyanlar, ise ilâhi dinlerin içeriğini açıklayanları takip edenler, gerçeğe hep başkalarının gözlüğü ile bakmak zorunda kalmışlardır. Oysa semavi dinlerin esas kitaplarını bizzat inceleyebilenler hakikati daha çıplak gözle görebilecekler ve hayata bakış açıları değişecektir. Yunus Emre, bu aşamada kendine şöyle bir öğütte bulunur:

Yunus nefsini öldür, bu yola geldinise,

Nefsin öldürmeyenler bu demi bulmadılar.

1- kavga

Dini teşkilâtı, geçim sektörü haline getirenlere karşı Yunus'un bu öğüdü, bu konudaki bütün çarpıklıkların düzeltilmesi, hatta sapmış bütün sistemlerin onarılması, temel, orijinal gerçeğe oturtulması ve günümüz insanına yararlı hale getirilmesi için çok önemli bir ikaz sayılır. Bozulmuş, yozlaşmış sistemler mutlaka birilerine yaramaktadır. Evvelâ bu bozuk sistemlerden yararlananlar fedakârlık etmeli, kendi çıkar düşkünlüklerine gem vurmalıdırlar.

Yunus Emre, insanların, öteden beri inandıkları çeşitli kuralların, görüşlerin, biribirlerine verdikleri eğitimle oluşturdukları yaşama biçimlerinin ötesine geçerek o büyük hakikate ulaştıktan sonra bütün yaradılmışlara aynı gözle bakmaya başlayacaklarına inanır.

Cümle yaradılmışa birlik ile bakmayan.

Halka müderris ise hakikatte asıdır.

"Cümle yaradılmışa birlik ile bakmak" için, bir çok kuralları, görüşleri, inançları aşmak lâzımdır. Hümanistler, yalnız insanlara bu göz ile yaklaşmışlardır. Oysa insanın dışında daha nice yaratıklar mevcuttur. İnsanı baştacı eden hümanizm, tabiîatın, çevrenin kirlenmesine uzun zaman neden göz yummuştur? Bunu görememiş mi, yoksa insana kıyamamış, onu incitmek istememiş midir? Yunus, bu konuda en büyük düşünen insandır. İnsan olsun, hayvan olsun, canlı olsun, cansız olsun varlığın hepsine "birlik ile bakmak" gerekir. Gerçek "vahdet" budur. Hakikî birlik, hakiki adalet budur. Tabiî fırsat kaçırılmıştır. Bugün sadece insan değil cümle yaradılmış kucaklanmalıydı. Yunus'u bu büyük hakikate ulaştıran, şeriat gemisinden inip hakikat deryasına dalmaktı. Medrese müderrisi gibi belli kalıplar içinde kalmamıştı.

Şer ile hakikatin vasfını aydam sana,

Şeriat bir gemidir, hakikat deryasıdır.

görüş ve prensibinden ayrılmamıştı. Şeriat gemisini ayakta tutan, onu yüzdüren deryayı, o ilâhi varlığı her yerde aramış ve yine her yerde O'nu bulmuştu. O büyüklüğün karşısında hayretten hayrete düşmüştü. Bundan sonra insanlara bakışı değişmişti. O insanlar ki, o küçücük şeriat gemisi, o küçücük kanunları o kadar büyüten insanlar, neden onların kaynağına inmeyi düşünmemişlerdi? Şüphesiz o büyük hakikatin yanın-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

da kanunların çok önemsiz kalacağından korkmuşlardı. Yoksa onlarla kurdukları saltanat yıkılabilirdi. Nitekim Yunus, bu durumu çok çarpıcı bir üslupla ortaya koyar:

Niteme muhkem ise tahtaları geminin,

Deniz mevc[1] urucağız anı uşadasıdır.[2]

Geminin tahtaları, yani şeriat kuralları ne kadar muhkem, kuvvetli olursa olsun, denizin dalgaları, yani hakikatin sarsıcı tesiri gemiyi bir anda kırıp paçlayabilir. Böylece insanların elinde sulta vasıtası olmuş şeriatın özü ortaya çıkar ve herkes dona kalır. Tabiî bu da din sektörünün işine gelmez.

Yunus, böyle bir tablo karşısında şu dehşet verici mısraları kâleme almadan duramaz:

Bundan içeri haber işit, aydayın ey yar,

Hakikatin kâfiri, şer'in evliyasıdır.

Ey dost, sana haber vereyim, hakikatin peşinde olan kâfir, şer'in evliyası kadar saygı değerdir. Aslında şeriatın katı kuralları içinde yaşayan insan kolay kolay evliya olamaz. Zira, evliyalığa akılla değil ancak gönülle ulaşılabilir.

Yukarıdaki mısralarda verilen görüşe göre, ilim adamının kâfiri olmaz. Hz. Muhammed'in " Âlimlerin mürekkebi, şehitlerin kanından daha değerlidir." sözleri Yunus'u doğrulamaktadır.

Bütün bu görüşler, bir tek nokta etrafında yoğunlaşmaktadır. Dünyaya, insanlara ait kanunlar, dünyanın ve insanların değişmesi dolayısıyla değişmek zorundadır. Esas olan âlemde huzurun sağlanmasıdır. İnsanlar kendi aralarında yaptıklarını, hayatın, medeniyetlerin değişiklerin değişerek gelişmesi sonucunda yenilemektedirler.

1- dalga, 2- kırılma, parçalanma

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Şer'i kanunlar da, insanlara gönderildiğine göre ve insan da değişen, gelişen, ilerleyen, yeni durumlar oluşturan bir karakterde yaratıldığına göre değişmek, yenilenmek zorundadır.

Mutasavvıflara göre, ilâhi aşkı tatmış, ilâhi varlığı idrak etmiş, olgun insan, şeri kuralların ötesine geçebilir. Onun için bu kuralların tabulaşması mümkün değildir. Çeşitli yorumlarla, tefsirlerle insanı, bu daralan, eskiyen, yetmeyen kalıplar içinde tutmaya çalışanlar daha çok kendilerini, kendi nefislerini aşamayanlardır. Tanrı, eğer kanunların değşimesini istemeseydi, insanı değişebilen, gelişebilen ve ilerleyebilen bir varlık olarak yaratmazdı. Neden insana düşünebilen, yeni durumlar ortaya koyabilen bir kafa verdi ki? Hz. Muhammet, neden: "İki günün eşitse, geridesin." dedi. Bu sözde, süratle değişme, gelişme ve ilerleme esprisi vardır. Süratle gelişen ilerleyen bir varlık da elbette kendine ait bazı kuralları tabiî olarak zorlayacaktır. Yalnız, Yunus'un belirttiği gibi, hakikati hedefinden saptırmadan bunu gerçekleştirecektir.

Yunus, bu engin görüşe ulaştıktan sonra Mevlânâ'yı anmadan gecemez. Mevlânâ'nın, şeriatın üzerinde titizlikle hatta marazi bir titizlikle durduğu "kaç göç" konusundaki görüşleri, Yunus'u, hiç şüphesiz çok derinden etkilemiştir. Artık Yunus'un görüşleri Mevlânâ ile çakışmaktadır. Adeta biribirinin aynası gibi olurlar:

Mevlânâ Hüdâvendigâr bize nazar kılalı,

Anın görklü nazarı gönlümüz aynasıdır.

mısraları Yunus'un kâleminden gayri ihtiyari dökülür. Onun heybetli, muhteşem bakışları, görüşleri Yunus'u büyüler ve ufkunu genişletir. Mevlânâ'yı tanıdıktan sonra Yunus'a cesaret gelir. Mevlânâ ile görüşmeden önce kafasında dönüp dolaşan düşünceler onu hayli rahatsız etmiştir. Yanılmış olma endişesini uzun süre yaşamıştır. Nitekim bu beytinden sonra Yunus:

Okuyuban yazmadan, yanılıban azmadan,

Yunus bu aşk sözünü kim bildi bilesidir.

diyerek, o henüz istikrara ulaşmadığı dönemini dile getirir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yanılmadan, şaşmadan, denemelerden geçmeden, mukayeseler yapmadan kim bu kadar cesaretle konuşabilir?

Mevlânâ'nın Yunus üzerindeki tesirini, şu mısralarda da görmek mümkündür.

Ey dost seni severim, can içre yerin vardır,

Uyumaz gece-gündüz, acep ahvalin vardır.

Sen gülü görür iken tikene sunma elin,

Düşmenden ne korkarsın, çün doğru yolun vardır.

Düşmanlar aydır bana, söz demek kandan sana,

Bana söz demek kandan, benim üstadım vardı.

Bu beyitlerde hitabedilen gerçek kimsenin Mevlânâ olduğu açıktır. Şüphesiz ki arka planda Allah vardır. Ancak daha evvel üzerinde durduğumuz şiirinde, Mevlânâ'ya atfını unutmamalıdır. Onun yolunu beğendiği açıkça ortadadır. Ona, kapalı olarak, sen benim gibi gül varken, neden elini dikene veriyorsun, demektedir. Ancak Mevlânâ'nın dergâhı herkese açıktır. O herkesi "gel" diye çağırmaktadır. Hem de, ne olursan ol, gel, diyerek...

Yukarıdaki beyitlerden anlaşıldığına göre, düşmanları Yunus'a, bu kadar güzel konuşmayı nerden öğrendin?" diye sormuşlar, O da, "Benim üstadım vardır." diye cevap vermiştir.

Biraz daha aşağıda Yunus:

Bunda kendözün gören oldurur yolda kalan,
Benim bir karıncaya âli nazarım vardır.

der. Şüphesiz ki Yunus, Mevlânâ'yı tanıdıktan sonra, insanın yalnızkendine, kendi görüşlerine dayanarak fikir yürütmesi, tehlikeli olabilir kanaatine varmış ve böyle davrananların yolda kalabileceğine işaret etmiştir. Hemen arkasından da:

Benim bir karıncaya âli nazarım vardır.

demiştir. Aynı bakış Sokrat'ta da var:

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

"Ben bir kimseye rastlamadım ki onda öğrenilecek bir şey bulunmasın."

Dikkate değer bir ifade.. Bir karıncaya bile ulu bir bakış... Şüphesiz bakışın büyüğü yoktur. Ama bakışın "pür dikkat" olanı vardır. İncelenen, bakılan şeyin detayını görmek vardır. Hatta denilebilir ki, ayrıntı, medeniyetin ölçüsüdür. Kültürü gelişmemiş milletler, teferruata, ayrıntıya önem vermezler. Bu yüzden de başlarına türlü dertler açarlar. Yunus, bu hususa dahiyane bir ifade ile dokunmuştur. Gerçekten de karıncaların hayatından alınabilecek nice dersler vardır. Hiç unutmam. Bir vakitler Yeşilay'ın uluslar arası kongresine "Beyaz Zambaklar" memleketinden katılacakların, kalacakları yerleri görmeğe gelen bir heyet pansiyonun hangi katında, hangi musluklardan sıcak su aktığını bile tesbit etmişti.

Yunus Emre'de, devrine göre ilme, bilimsel araştırmaya karşı şaşılacak derecede bir düşkünlük görülür. Bu düşkünlük bizim nesle kadar gelebilseydi bugün her halde en ileri milletlerden biri olurduk. Onun bu düşkünlüğünü, kendi vücut yapısına dikkatinden anlamak gayet kolaydır.

İş bu vücud şehrine her dem giresim gelir,

İçindeki sultanın yüzün göresim gelir.

Yunus, insanın gücünü keşfetmiştir. Büyük bir şehre benzettiği vücutta ne esrarengiz mekanizmalar işlediğinin farkında idi. tabiîi içindeki sultanın, ilâhi varlığa kadar uzandığı muhakkak. Ancak bu müthiş makineyi iyi incelemek gerekti. Bu koca şehri,bu koca makineyi içten yöneten güç nerden geliyordu. Araştırmasına devam ediyor ve bir çok sorularla karşılaşıyordu. İçinden gelen bir ses vardı. Bu sesin yüzünü bir türlü göremiyordu. Bu koca şehrin pek çok kapısı vardı. Ama bu kapıların hiç birinden içeri giremiyordu. Her kapıda sanki yüz bin askeri olan birisi vardı. Onu içeri bırakmıyordu. Fakat aşk kılıcını kuşanarak bu kapıları açabileceğini düşünür. Böylece sevgi gerçeğini görür. Bu koca vücut şehrinin bütün kapılarını sevgi açabilirdi.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Erenlerin nazarı, toprağı güher[1] eyler,

Erenler kademinde[2] toprak olasım gelir.

Bu mısralar, Yunus'un insanı ruh ve beden yapısı bakımından ele alan bir şiirinden alınmıştır. Hatırlanacağı üzere Yunus, bir başka şiirinde de bakışları gökten yere indirmiş, toprağa çevirmişti. Kendisine rahmetin topraktan yağdığını söylemişti. Gerçekten kültürlü, yetişmiş, ileri görüşlü, imanlı ve azimli insanların dikkati toprağa çevrilirse toprak "güher" mücevher olabilir. "Kültür" kelimesinin, toprağı işlemekten gelmiş olması bir tesadüf değildir. Teknolojik gelişmeler toprağı, çevreyi kirleterek bu cevheri öldürmeğe devam ediyor bugün. Erenlerin toprağa dikkati, Yunus'un toprağa bakışı, yine onun ifadesiyle tam bir "ulu nazar" dır.Dileriz ki, "Yunus Emre Sevgi Yılı", kültürlü insanların gözünü yeniden bir "ulu nazar" la toprağa çevirsin.

Yunus, gurura kapılmaktan çok korkar. Böyle bir hisse kapılması halinde çevre ile, insanlarla kontağının kopacağına inanır.Kendisini methedenlere karşı ihtiyatlıdır ve cevabı hazırdır.

Ey bana iyi diyen, benim, kamudan kemter[3],

Şöyle mücrimim yolda,[4] mücrimler benden server.

Gurur, hem insanları hem de imanı insandan uzaklaştırır. Yunus, ilâhi varlığın gücü karşısında, kendi gücünün hiçliğini asla aklından çıkarmaz...Ancak bu duygu onda bir şahsiyet zayıflığı yaratmaz. Ondaki cevher, kendini ne kadar küçültse o kadar parlayan bir cevherdir. Bana iyi diyorlar, oysa ben herkesten daha aciz, daha zayıf bir kulum, der. Hatta, suçlular bile benden ilerdedir, şeklinde düşünür. tabiîî ki biz burada Yunus'un o ince mizahını gözden kaçırmıyoruz.

Benim gibi mücrim kul varısa bir dahi bul,

Dilimde ilm-i usul, dileğim dünya sever.

1- cevher, 2-ayak, 3- Aciz, zayıf, 4- suç işlemiş, suçlu

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kendini, yapmak istediklerinin hepsini yapamamaktan olsa gerek kabahatli bulan Yunus, dilinden ilmi ve dünya severliğini, insan severliğini hiç düşürmeyen bir tavır içinde yaşar. Ancak böyle bir dâhiye sahip milletin, senelerce, nasıl olmuş da ilme, araştırmaya arka çevirmiş, anlamak mümkün değil.

Hırkam suçuma perde, endişem yanlış yerde,

Gönlüm ayruk bazarda, dilimde sözüm esrar.

Dış görünüşü ile itimat telkin eden nice insanlar vardır ki, yanlış işler peşindeler. Onların gönülleri, asla dilleri gibi değil. Esrarlı sözler söylerler, ilim irfan sahibi görünürler ama akılları başka pazarlardadır. Dillerini, çevreyi uyutmak, aldatmak için işletirler. Öyle insanlar da var ki, verdikleri öğütleri dinleyenler hayatta başarıdan başarıya koşarlar fakat kendileri bir arpa boyu yol alamazlar.

Kime kim öğüt verdim, ol Hakk'a erdi gördüm,

Bana benim öğüdüm hiç eylemedi eser.

Muhakkak ki Yunus'un Hakk'a erişi, hem Allah'a ulaşmadır hem de hak ve hakikati aramaktır. Burada, insanın değişmeyen, müşterek bir yanına temas edilmektedir. Başkalarına verdiğimiz öğütlere çok kere kendimiz uymayız, neden acaba? Bizi,düşüncelerimizin aksine davrandıran güç nedir? Bu tavır şahsın sadece kendi hayatıyla sınırlı kalmaz aynı zamanda. Yakınlarına, çevresine de etkili olur. "Mum, dibine ışık vermez." Öğretmen, kendi çocuğuna yararlı olamaz. Doktor, yakınlarına bakmaz veya bakamaz. Fazla iç içe olmanın getirdiği hava, etkileme gücümüzü azaltıyor olmalı.

Yunus, öz eleştiriye, otokritiğe devam eder:

Zahirim iyi adda, gönlüm fesat taatta,

Bulunmaya Bağdat'ta benim gibi bir ayyar[1].

1-baştan çıkaran

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Görünüşte, iyi izlenim bırakmak düşüncesinde olanların gönülleri eğer fesat içinde ise, onların sonuca ulaşmaları mümkün değildir. Tasavvufa göre, insan varlığının,bilhassa ruh dünyasının odak noktası gönüldür. Bütün davranışlar ordan yönlendirilir. En büyük riyakâr, gönlü fesat içinde olan insandır. Yalnız hepimiz, akıl, irade, mantık der duruz ama ok kere hislerimize göre, yani gönlümüzün yönlendirmesine uygun hareket ederiz. İçimizden, gönlümüzden gelen o sihirli ses bizi sürükleyip götürür. Yunus'un kaygısı boşuna değildir.

Dışım biliş, içim yad, dilim hoş, gönlüm mürted[1],

Yavuz işe iyi ad, böyle fitne kanda var?

Öyle insanlar vardır ki, genel hali ve tavrı ile dost görünür. Ama içi düşmanlık duygularıyla doludur. Kıskançtır, hasettir, başkalarının başarısını hazmedemez, sinsidir, kendi egosu etrafında döner durur. Böyle bir karakterden, riyakârlıktan başka bir şey beklenemez. Bu insanlar, belki de farkına varmaksızın yaptıkları bütün kötülüklere, iyi densin isterler. Yavuz işe, kötü işe iyi ad, nerde görülmüştür, diye soruyor şair. Bu kadar iki yüzlülük olur mu? Belki toplum insanları yavaş yavaş bu hale getiriyor. Dolayısıyla da kimse bunu fark etmiyor. Yeniden gerçeğe dönenler, kendini aşıp topluma bakanlar ancak bu sapmayı görebiliyorlar. Yunus Emre'in çevresi o dönemde demek ki, bu kadar dejenere bir karakter kazanmıştır.

İnsan yapısı, toplumun yapısını belirlediğine göre zaman zaman bu sapmaların benzerlerine rastlamak olağan gibi görünüyor. Riya, aldatmaca, dalavere, atlatma, uyutma, şaşırtma, kandırma, tongaya basma ve dolandırma eylemlerini biz de yakından tanıyoruz. Hatta, çevremizde dürüst olarak tanıdığımız bir çok kimsenin, değişik çevrelerden değişik çehrelerinin olduğunu duyduğumuzda şaşmıyoruz bile. Hatta böylesine ters eylemleri normal saymaya bile başladık. Bunlara uyum

---

1- Müslümanlıktan çıkmış

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yapamayanlar, çağın bir gereği deyip geçebiliyor. Pek çok kimse de bu eylemlerin sahiplerine başarılı insanlar gözüyle bakmaya başladı bile. Toplumda bu tipler çoğaldıkça onları övenler, takdir edenler de çoğalıyor. Hile, yalan dolanla elde edilen varlık meşru, onu elde edenler de başarılı sayılıyor. O devrin toplumunda Yunus, bu tersliği gayet güzel dile getirmiş:

"Yavuz işe iyi ad".

Yunus, sokakta dolaşan insanlarla yollarının ayrıldığını artık fark etmiştir. O artık büyük düşünmektedir:

Hiç kimse bilmez bizi, biz ne işin içindeyiz,

Ne hırsımız baydır bizim, ne nefsimiz işindeyiz.

Günlük basit hayatın peşinde olanlar büyük düşünemezler. Kendini aşamayanlar insanlığa varamazlar. Hırsı, nefsi geride bırakmak gerek. Hep benim olsun. Başkaları beni ilgilendirmez tavrı ile bu yolda hiç bir yere varılamaz.

İnsan elbette kendisi için pek çok şey isteyecek ve bunları elde etmek için çaba harcayacaktır. Ancak onun bu çabası, insanlık için de bir şeyler yapmasına engel değildir.

Başkalarına hak tanımaz hale gelen, azgınlaşan, hep kendileri için "daha, daha" diyen bir türlü doyuma ulaşamayan kimselerin çoğaldığı bir toplumda birilerinin bu tavrı tersine çevirmeğe başlaması gerek. Yoksa altta kalan ve canı çıkan insanların sayısı, böyle bir toplumda her gün biraz daha artar. Bu davranışı değiştirmek için bazı kimselerin fedâkârlık etmesi lâzım. Yunus, bu teşebüsü dervişlerden bekler:

Derviş gönülsüz gerektir, sövene dilsiz gerektir,

Dövene elsiz gerektir, halkla beraber gerekmez.

"sövene dilsiz, dövene elsiz" olabilecek kadar hoşgörü sınırını zorlayan Yunus, Anadolu'da İslâmiyetin ve tasavvufun etkisiyle, günümüzle kolay kolay bağdaşmayan bir sosyal tavır geliştirdi. "Sana taş atana, sen ekmek at!". "Bir yanağına vurana, öbür yanağını çevir." Taş atana ekmek atmak, bir daha vursun diye öteki yanağını çevirmek, bozuk bir toplumda hiç beklenmedik bir hareket olduğu için şok etkisi yapabilir. Bir piş-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

manlık hali doğabilir. Her hangi bir davranışı tercih, bir an meselesidir. Olumlusu da seçilebilir, olumsuzu da. Beklenen dakvranışın gerçekleşmesi için insanlarda henüz insanlık hasletlerinin yıpranmamış, inceliğin, efendiliğin, millî benliğin henüz erozyona uğramamış olması gerekir Süretle değişmiş, haksız bir çok darbeler yemiş, muhtaç olduğu bir lokma ekmek arslanın ağzından midesine inmiş bir toplumda bu felsefeyi tutturmak çok zor olur. Ancak ne var ki, yitirilmiş ahlâkî değerleri yeniden kazanmak için veli tiplere çok ihtiyaç vardır.

Yunus, bizim insanımızı, onun karakterini çok iyi tanımıştır. Bu yüzden Yunus, bizim prototipimizdir. Biz inançlarımızı, sulta vasıtası yapmaktan hoşlanırız. On üçüncü yüz yıl, on birinci yüzyılda kabul edilen İslâmiyet için yakın bir yüz yıldır. Henüz nesillere sindirilememiş inançlar, sulta vasıtası olmaya çok müsaitti. Oysa inanç kavramı ile sulta asla bir arada rahat olamaz. Peyami Safa, inançların içten, sultasız bir tavırla yerleşmesi için laikliğin vaz geçilmez bir prensip olduğuna inanırdı.

Yunus Emre, ibadetlerin, inançların güçlendirilmesi için vazedildiğini biliyor, onların ötesine geçmeğe çalışıyordu. İnancın, imanın kaynağına inmek istiyordu.

Ne Kâbe vü ne mescit, ne rüku ü ne sücud,

Hak ile daim becid olur münacatımız.

diyerek, Tanrı ile her an kontak halinde olduğunu, ilâhi kontak için ne hacca, ne de nazama ihtiyaç olmadığını düşünüyordu.

"Hayır" ve "Şer" bilinç ve bilinç altı, davranışlarımızın iki önemli özelliği, insanın birlikte yaşadığı, et ve kemik gibi içiçe olduğu iki moral kaynak. İradeyi yönlendiren, kaderi etkileyen iki mânevi güç. Günah ve sevabın yan yana yaşadığı, kâh birinin, kâh ötekinin baskın çıktığı bir iç âlem... İradenin büyük savaşı. Kaderin vaz geçilmez iki yoldaşı, günah ve savap. Kötülük ve iyilik, yalancılık ve doğruluk. Bu iki gerçeğin arasında yer alan irade, şerden hayra, bilinç altından bilince gidip gelen ilâhi güç...

Bu karmaşık kader içinde Yunus, günahtan tamamen uzak kalabileceğine inanmaz. Fakat çevresi onun günahkâr olabileceğini kabul

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

etmez Ancak Yunus, onların insanı iyi tanımadığını bilir. Yoksa insanın pek tabiî günah işlemekten kolay kurtulamıyacağını düşünebilirlerdi. Onlar, "hayır" ve "şer" mekanizmasını bilmiyorlardı. Yunus, bu gerçek karşısında:

Yunus, eksikliğini Allah'ına arz eyle,

Onun keremi çoktur, sen ettiğin ol etmez.

der. Şüphesiz ki, bu yaradılış özelliği, insanın affı için bir mazerettir.

Yunus'un, insanı çok iyi tanıdığına tanıklık eden mısralarından bir kaçı daha:

Ben dervişim diyenler, haramı yemiyenler,

Haramın yenmediği, ele girinceyimiş.

İnsan, yapısından kaynaklanan eğilimlerine kolay kolay hükmedemiyor. Hayır ve şer, bilinç ve bilinç altı, o iç âlemde sürekli olarak kovalamaca oynuyor. Haramı yemezlermiş... Pek tabiî ele geçinceye kadar yiyemezler. Hele bir ele geçsin. Ondan derviş bile kendini zor kurtarır.

Yunus, iyi, kötü, haramcı, helâlcı bütün insanlarla bir arada yaşamak zorunda olduğumuzun farkındadır. Davranışlarımızı buna göre ayarlamak, biribirimize tahammül etmek mecburiyetindeyiz.

Has âm, muti âsi, dost kuludur çümlesi,

Kime aydıbilesin, gel evinden taşra çık.

Kimi halk, kimi bey, kimi itaatkâr, kimi isyankâr, hepsi Allah'ın kulu. Bu dünya hepimizin evi. Hangisine bu evden dışarı çık, diyebiliriz.

Tasavvuf felsefesi Yunus'un mısralarında iyice berraklık kazanmıştır. O, mânâ âlemine dalmış fakat görünen varlığı temaşa etmiştir. Çok kere de varlık âleminden mâna âlemine geçmiştir. Bu tavrı ona, estetiği yakalamasında yardımcı olmuştur. Gerçeği hayranlıkla seyrettiği için gayet açık ve net ifadeler ortaya koymuştur. İki âlemi birleştirmiştir. Hattâ öte âlemi, bu âlemin gerçeği ile izah etmiştir. Aynı şeyi Tanzimat Dönemi'nde Şinâsi yapmıştır. Zaten insanın mantığı da böyle işleyebilir. Böylece öte dünyaya ait dini bilgiler, içinde yaşadığımız âlemden şekillenmiş ve biçimlenmiştir. Aşağıdaki mısralar, Yunus'ta bu oluşumu

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

gayet net ifade etmektedir:

Mâna evine daldık, vücut seyrini kıldık,

İki cihan seyrini, cümle vücutta bulduk.

.....

Yedi yer, yedi göğü, dağları, denizleri,

Uçmağ ile tamuyu, cümle vücutta bulduk.

Görüldüğü gibi Yunus, öte âleme, yani iç dünyasına daldığı zaman dış âlemi yorumlamaya başlar. İç ve dış âlemi bir arada değerlendirir. Yeri, göğü, dağları, denizleri, Cennet'i, Cehennem'i içinde yaşadığı gerçek dünyada bulmağa çalışır.

Kâinatı dikkatle inceleyen Yunus, semâvi dinlerin dört kitabında anlatılanların hemen hepsini, gerçek hayatta, çevresinde görebilmiştir:

Tevrat ile İncil'i, Furkan ile Zebur'u,

Bunlardaki beyanı, cümle vücutta bulduk.

Kur'ân, İncil, Tevrat ve Zebur'da gerçek dünya ile öte dünyaya ait bilgileri, Yunus'un dikkati gayet kolay bulmuştur. Tabiî ki, tarihi bilgiler bunların dışındadır. Dört kutsal kitap, vahyi, dünya ve insanla birleştirerek vermiştir. Velilerin vecd hali ile, peygamberlerin vahyi alış anları, psişik bakımdan biribirine çok benzer. Yunus, peygamberin vahiy alırken duyduğu heyecanı aynen duyar. Onu çevresindeki varlık bu heyecana sürükler. Bu sebeple o, vecd halinde, eşyanın arkasındaki gerçeği, ilâhi hakikati görebilir.

Yunus'un sözleri hak, cümlemiz dedik saddak,

Nerd' istersen orda Hak, cümle vücutta bulduk.

Yunus, ilâhi hakikatin dili ile konuştuğundan emindir. Söylediklerini herkes tasdik eder, artık ondan emin olmağa başlarlar. Tanrı kavramını içine sindiremeyenler, Yunus'u dinledikten ve okuduktan sonra meseleyi kavramaya başlarlar. Çünkü, Yunus, bu kavramı gerçek dünyaya nakleder. Her varlığın arkasında onu görür ve göstermeğe çalışırlar. Böylece ilâhi varlığı kavramak kolaylaşır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yunus, insan davranışının bütün buutlarını ele alır. Onların aksayan taraflarını çok çarpıcı bil dille ortaya koyarak:

Çeşmelerden bardağın doldurmadan kor isen,

Bin yıl orda dursa kendi dolası değil,

Zaman olur bazı işlerimizi emanet eder gideriz. Oysa insanların bir bilinç altı olduğunu, elinde olmaksızın bazı ihmalleri olabileceğini unuturuz. Çeşme başında sıraya giren insanlar evvelâ kendini düşünür. Hele, müthiş bir egoizmin girdabına sürüklenmiş bir toplumda başkalarından yardım beklemek ahmaklık olur. Kendin, bizzat, işini titizlikle takip etmek zorundasın. Yalnız çeşme değil hayatın bir çok yerinde aynı durumla karşılaşmak mümkündür. Özellikle toplum hayatında, devlet yönetiminde, "Bana ne, başkası baksın, başkası yapsın:" tavrı, bardağı hep boş bırakır.

Yunus'un bir gerçekçi gözü daha:

Ey Yunus, tekye[1] kılma, sözler ayduram deyi,

Nice bilirler vardır, el var el üstüne.

Otokritiği, özeleştiriyi hiç ihmal etmeyen Yunus, zaman zaman kendini sigaya çeker. Kendi kendine: "Değerli sözler söyleyeceğim diye, kendini fazla zorlama, dünyada nice bilgili insanlar var, el elden üstündür." diye eleştiriler yöneltir. Burada Yunus'un sadece kendi çevresini kastetemediği açıktır. Bir çok medeniyetin boy attığı, Asya ve Avrupa kıtalarının kavşağı Anadolu'da iddialı olmanın önemini, Yunus gayet iyi bilmektedir.

"Zaman o gül gibi gül görmemiş zaman olalı,

Gülün güzelliği dillerde destân olalı."

mısralarında, sözün güzelliği dillerde destan olalı beri, zamanın kendi sözleri gibi güzel söz görmediğini söyleyen Yahya Kemal'in büyük iddiası onda yoktur.

1- dayanma, zorlanma

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

O gerçeği büyük bir tevekkülle karşılar. Zaten "ben" demekten kaçan bir şairin bu tavra girmesi mümkün değildi. O çile değirmeninde öğütülmüş, gerçeği tecrübeleriyle tanımış, pişmiş ve olmuş bir insandı. Yahya Kemal, çağının sanatını iyi tanımıştır. Onun iddiası elbette bilinçlidir.

Yunus, insanı mutlu eden tabiîîat güzellikleri karşısında büyük bir heyecan duyar. Onun gerçek dünyasında, ilkbahar rüzgârları hoş bir eda ile eser, kış soğukluğunun arkasından sazlı, sözlü bir mevsim başlar, çok geçmeden tatlı bir yaz kapıdan girer, tabiîîat, süslü örtüsünün içinde ısınır, cıvıltılı bir hayata başlatır. Yeniden dirilmiş olan otlar, ağaçlar inanmayanları derin derin düşündürür. Suların şırıltısı insanı hayran eder. Çiçek kokuları gönlü mest eder. Her taraf bir eşsiz nükte olur. Hakiki dost Allah, insanlara ne güzellikler saçar. Her yıl tabiîîat bir renk cümbüşüne döner güle karşı bülbüller coşar. Padişah bile bu güzellikten coşar ve ölüme mahkûm ettiklerini affeder.

Yunus'a göre, insan dünyada kendisine zevk veren şeylerin arkasında ilâhi varlığı bulabilirse hayattan daha çok zevk alır. Fakat Yunus'tan uzaklaşınız, her zevkin arkasında günahı bulursunuz. İki zıt bakış. İnsanlara hayatı zehir eden bu taassup nasıl olmuş da Yunus'un bakışından bu kadar sapmış, anlamak zor.

Mutasavvıf, Tanrı zevkine, çok defa tabiîîattan geçer. tabiîîatın güzelliğinden alınan zevk Tanrı zevki ile birleşir.

Yunus, hayatı sevdiren, yaşamaktan zevk alan ve "Her dem yeni doğan". bir şairdir. Oysa dindarlığı marazi düşkünlük haline getiren insanlar, hayattan soğumuş kimselerdir. Bu insanlar, bedbin, gülmez, eğlenmez, insana has duygulanmaları "günah" yasağı ile ileri derecede bastırarak yaşamayı işkence haline getirirler.

Yunus'un gözü hep daha güzele, daha ileriye olmasına rağmen elinde olanla mutluluğu tatmağa devam eder. O hiç bir zaman düş kırıklığına uğramaz. Nasıl olsa çalışanın, gayret edenin arzu ettiğine ulaşacağı muhakkaktır. Mükemmele, acele etmeden, yavaş yavaş yürümelidir onca. Yoksa küçük bir engel, insanın moralini bozabilir ve ileriye hamle gücünü zayıflatabilir. Neşesini kaybetmeyen insan başarı yolundadır demek. Şüphesiz ortaya çıkacak eserin kalitesi biraz da eleştiriye bağlı-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

dır. Eleştiri karşısında ümitsizliğe sürüklenmeyen kimse başarıya daha çabuk ulaşır. Tabiî eleştirinin içten olanı ile düşmanca olanı arasında fark vardır. Yunus:

Kördür münafığın gözü, yarın kara kopar yüzü,

Halkın bana acı sözü gerek şekeristan ola.

der. "Dost acı söyler." Gerçekleri, realiteyi soğukkanlı karşılamalıdır. Yunus, övülmek yerine, yerilmeyi tercih eder. Ona göre, yerilmek, bitmemiş şeylere kalite katar. Yunus için çevrenin acı sözleri şeker gibidir. Münafığın yüzü yarın muhakkak kara çıkar. Yerilen kimse yarın mutlaka daha ileriye gider. Münafık, samimi olmadığı için toplum tarafından kınanır.

Yunus, dünya, tabiîat gerçeğinden hareket ederek ilâhi varlığa ulaşır fakat insan gerçeğini de asla göz ardı etmez. Olgun, kâmil insanda gördüğü vasıflara hayran olur. Tabiî onun bu hayranlığı Taptuk Emre'den başlar. Onun doğruluğuna o kadar inanır ki, bu doğruluk duygusunu kendisi de yaşamağa başladığını göstermek için, Taptuk'un evine taşıdığı odunlar arasına bir tane eğri odun almaz. O artık eğriliği hatırlatacak her şeyden nefret eder. Çünkü, çevresinde yaşayanların başına, eğriliğin, yalan dolanın ne felâketler getirdiğini çok yakından görmüştür.

Taptuk Emre'den sonra Yunus'un gönlünde, dürüst insanlara karşı büyük bir sevgi ve saygı başlar. Yavaş yavaş devrin ileri gelenleriyle tanışır. Onların iç dünyalarına vakıf olur. İnançları kuvvetlenir. Ancak tenkitçi tavrını asla terk etmez. Kendi kendine de olsa eleştiriyi ihmal etmez. Kendine kusursuz örnekler arar.

Aşık oldum erene ermek ile,

Hakk'ı buldum ben, eri görmek ile.

Ere erdim, erde buldum maksudum,

Bulamadım taşradan sormak ile.

Yunus'un araştırma metodu bugün de geçerlidir. Dikkat edilirse, ben Hakk'ı yani Allah'ı, eri tanıdıktan sonra tanıdım, buldum, diyor. Dışardan sormakla Allah'ı tanıyamadığını, bulamadığını anlatmak istiyor. Evvela insana, olgun insana bakıyor, onu inceliyor. Yani somuttan soyu-

ta gidiyor. Gerçeklerden hareket ederek, arka plana geçiyor. Bu metot bilimsel bir metottur.

Yunus, büyük aşkla hakikati araştırır. Aradığını bulabilmek için kendine örnek aldığı erenlerin gönlüne girebilmek, gerçeği yakalayabilmek için, zilleti dahi göze alabilir.

Ne yere baktım ise er oturur,

Gönlün aldım, yüz yere sürmek ile.

Yunus, perestij ettiği bu insanların hangi davranış içinde olursa olsunlar hep "er" (ilâhi hakikate ulaşmış, ermiş, mert, doğru, dürüst, inançlı) kaldıklarını, asla sapmadıklarını görür. Onların gönüllerine girmek, dostluklarını kazanmak için karşılarında yerlere kadar eğilmenin kendisini alçaltmayacağını aksine ona itibar kazandıracağını düşünür. Hatta, insanların bu kadar olgun hale gelmelerinin kendi kendine olamayacağını ileri sürerek:

Hakk'tan imiş canlara cümle nasip,

Olmaz imiş, Kâbe'ye varmak ile der.

Yunus, kendine örnek aldığı insanlarla dostluğunu sürdürdükçe geliştiğini, olgunlaşıp piştiğini fark eder.

Beni gören bir pula saymaz idi,

Şimdi gören gösterir parmak ile.

Erenler meclisi, Yunus'un bilgisini, kültürünü arttırır. Bir gün gelir o da erenler gibi etrafına ışık saçmağa başlar.

Bir göl idim, kıldı erenler nazar,

Deniz oldum dört yana ırmak ile.

Tasavvuf şairleri, kimisi coşkun bir hızla, taşlara çarpa çarpa, kimisi, sessiz ve sakin akarak denize ulaşan ırmaklarla insanlar arasında güzel bir benzetme yaparlar. Aslında "su", çok güçlü bir bilinç altı malzemesidir. Pek çok şairde su, bilinç altının konuşmasını sağlar. Hele durgun su, şuur altının ortaya çıkmasında etkili bir unsurdur. Tasavvuf şairlerinde, deniz ilâhi âlemi, ırmak da insanı temsil eder. Yunus, göl iken,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ İNEVİ

erenlerden kendisine akmağa başlayan ırmaklar sayesinde deniz olur. Dikkat edilirse su, binbir türlü engeli aşarak, sağa sola çarparak denize ulaştıktan sonra mutlak huzura ulaşır, durgun, sakin bir hal alır. Tıpkı gençliğin fırtınaları aşıp olgunluğa ermesi gibi. Taptuk'un yanında çileyi doldurup derviş olan Yunus gibi.

Olgunlaşan derviş, kendisini çevresine artık borçlu hisseder. İnsanlara faydalı olmak, onları doğru bulduğu kurallara uymağa, beğendiği davranışlara özendirmeğe çalışır.

Halimize haldaş ol, yolumuza yoldaş ol,

Müşkilin iyan olsun, baş indir ulumuza.

Ahmet Yesevi de çevresini böyle genişletmişti. Üstatlarından aldığı ilhamla tesir gücünü arttırmış, çevresindeki insanların müşküllerini halletmeğe azmetmiş, onlara gönülden yaklaştığını, gerçek dost olduğunu hissettirmiş, böylece itibar sahibi olmuş, lider durumuna yükselmişti. Her zaman aynı şey olmuştur. Bir lider etrafında toplanan insanlar, kendi aralarındaki ufak tefek ayrılıkları unutmuşlardır. Aynı insanla dost olmak için müşterek bir birlik oluşur. Birleşen taraflar âdeta gizli bir hazine olur ve taraftarı besleyerek beraberliği kuvvetlendirir.

Bu bir genc[1]-i nihandır[2], n' ister sufiler bunda,

Nice ördek, nice kaz, hoş oynar gölümüzde.

Görüldüğü gibi Yunus'ta meydana gelen bu gizli hazinenin beslediği gölde, ördekler, kazlar biribirinden farklı bile olsalar, tam bir ahenk içinde yüzerler.

Yunusu'un gönül grafiği, aşağıdan yukarıya doğru muntazam bir seyir takip eder. Diyaloğ için, dostluğu başlatmak için önce alçak gönül gerek. Daha sonra, imrenilecek, örnek alınacak, ulaşabilmek için can atılacak gönül olmak gerek. Bu kurala uymayanlar hep itilip yuvarlanırlar. Kim olursa olsun:

Merdübenden iterler, yüksekten bakarısa.

1- hazine, 2- gizli

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Gözü, gönlü yüksekte olanlar hep yüksekten bakarlarsa hiç bir zaman hayal ettikleri yere gelemezler, ulaşamazlar. Yükselmenin yolu, alçak gönüllülükten geçer.

Gönül yüksekte gezer, daima yoldan azar,

Büyük şair Yunus'un, insan psikolojisinde dile getirdiği büyük gerçekler saymakla bitmez. Batılı psikologlar, Dostoyevski'ye büyük psikolog gözüyle bakar. Bu âlimler Yunus'u tanımış olsaydı hiç şüphesiz onu Dostoyevski ile beraber anarlardı.

Yunus, gerçeğin peşindedir. Onu inkâr edenlere şiddetle çatar

Sağır işitmez sözü, gece sanır gündüzü,

Kördür münkirin[1] gözü, âlem münevver ise.

Âlemde her şey apaçık ortada iken gerçeği görmemek olur mu? Gece ile gündüzü ayırmamak veya ayıramamak ne demek? Kör olmak lâzım. Her şey gün ortasında dururken, inkârcının gözü hiç bir şey görmüyor. Gerçekten inkârcı yarasaya benziyor. Ziya Paşa'nın dediği gibi yarasının gözü, yani inkârcının gözü ışıktan rahatsız olur. Gerçekten korkan, onu kabul edemeyen insanlar var demek ki. Hele insanın ortaya koyduğu gerçek, toplumda bazı kimseleri rahatsız ediyor olmalı. Her halde onları kendileri yapsın isterlerdi. Başkaları yapınca kıskanç duruma düşüyorlar. Kabullenmek istemiyorlar, görmek istemiyorlar.

İnkârcılık, ruhi bir rahatsızlık olsa gerektir. Bazı insanlar her şeye karşı menfi tavır takınıyor. Yetişme tarzı, ters şartlanmalar, takdir edilmeme, şefkat görmeme insanı inatçı yapabilir. Bu konuda eğitim, öğretim safhası da önemlidir şüphesiz. Çocukları, gençleri değişik açılardan bakmaya alıştıramıyorsak onları inatçı yapıyoruz demek ki. İnsanlara at gözlüğünü eğitim takıyor olabilir.

Montaigne, "Bir millet bir şeyin bir yüzüne, diğer bir bilet de başka bir yüzüne bakar, işte fikir ayrılığı da orada başlar." der. Gerçekten bugün cahilin tarifi değişmiştir.

1- inkârcı

Bugün okuma yazma bilmeyen cahil değildir. Bugün cahil, her hangi bir şeye, her hangi bir meseleye tek taraftan bakan kimsedir. Kültürlü insan burada ortaya çıkar. Değişik bakış için branş derinliği yetmez. Kültür lâzımdır.

Yunus, insana iki ayrı yönden yaklaşır. Beden ve ruhu ayrı ayrı ele alır. Bu bakış ona en az iki değişik bakış, iki değişik ufuk getirir. Zamanla her şeyi bu tavırla ele alır.

Ten fânidir, can ölmez, çün gitti geri gelmez,

Ölür ise ten ölür, canlar ölesi değil.

Yunus'a göre, insanı konuşturan, düşündüren, güldüren, üzen, neşelendiren, hayaller kurduran, idealler peşine koşturan, çeşitli davranışlara sürükleyen, duygulandıran, öfkelendiren, hissettiren, kaygılandıran, endişelendiren, ümitlendiren, hazza koşturan, elemden kaçıran, iyimser ve kötümser yapan, cinayetler işleten, iyilikler yaptıran, büyük sanat eserleri ortaya koyduran, dünyayı şaşırtacak icatlar yaptıran, akıl almaz buluşlar sahibi yapan hep ruh, can denilen o gizli cevherdir. İşte bu cevher asla ölmez. Ölen yalnız bedendir. Seksen yaşına ulaşan Yunus'a hayatı boyunca bu inanç moral vermiş ve bir hiç olmak endişesinden ebediyen kurtulmuştur.

Ölüm korkusu her insanda mevcuttur. Sanatkârlar bu korkuyu, eserlerinde edebileşmek düşüncesiyle yenerler. Veliler bile ki, Tanrıya kendilerini çok yakın hissederler, bu korkudan kurtulamamışlardır. Şuurlu olarak olsun, şuur altı olarak olsun sanatçılar bu duygudan, kendilerini eserlerine vererek uzaklaştırmaya çalışmışlardır. Aslında korku, korkulan şeye iyice yaklaşarak, onunla iç içe olarak, onu çok yakından duyarak, adeta onunla özdeşlertirilebilir.

Tanpınar da bu korku ile başbaşadır. Ondan kurtulmak için ona iyice yaklaşmaktan başka çaresi yoktur. Ölümü doğrudan konu olarak alan:

"Bendedir korkusu biten şeylerin" şiirinde, her tükenen, biten şey ona ölümü hatırlatır.

Yunus, dini inançlara bağlılığı dolayısıyla ölüm korkusunu aşmış

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

olması gerekirken bu konuya sık sık değinmekten kendini alamaz ve : "Ölürse ten ölür, canlar ölesi değil" diyerek rahatlamaya çalışır.

Ölüm korkusunu yenen insan şüphesiz mutlak huzura ulaşmış insandır. Çünkü, korkuların en büyüğü ölüm korkusudur. İnsanın en büyük gerçeği ölüm hadisesidir. Yunus, bu gerçeği araştırıp bir esasa bağlamadan rahat edememiştir. Bu alandaki araştırmaları sırasında kendi "iç ben" ine rastlar. Onu keşfettikten sonra büyük bir hayranlık içinde kalır ve âdeta kendinden geçer:

Beni bende demen, bende değilem,

Bir ben var bende, benden de içerü.

İşte insan gerçeği. Asırlarca psikologların araştırdıkları ve Yunus'tan bir adım öteye gidemedikleri gerçek.

Yunus'a göre bu "iç ben", bütün varlığı ifade edebilen, herkeste aynı olan ve ilâhi nitelikler taşıyan bir "ben" dir. İnsana bir takım şeyler ilham eden, onu gizliden gizliye yöneten bir cevherdir. Yunus, bu gücü ilâhi bir güç olarak idrak eder. Bu idrak noktasında insanın, öldükten sonra ruhunun ulaşacağı varlıkla kontak kurduğunu hisseder. Dolayısıyla ölüm anını aşar ve ölüm korkusu aradan çekilir:

Nitekim ben beni buldum, bu oldu kim Hakk'ı gördüm,

Korkum O'nu buluncaydı, korkudan kurtuldum ahi.

Yunus, kim öldürür seni, veren alır gene canı,

Bu canlara hükmedeni, kim idüğün bildim ahi.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Yunus sık sık ölüm temine dönerek insanı ikaz etmeğe çalışır. Gider mezarlığı seyreder:

Bunlar bir vakt bikleri[1] idi, kapıcılar korlar idi,

Gel şimdi gör,bilmeyesin bik hangidir, ya kulları.

1- beyler,

Şüphesiz Yunus'un seyrettiği mezarlıkta, o devirde mezarların dış yapısından kimin ne olduğu belli değildir. Zamanla mermerden yapılan mezarlarda kimlerin yattığı, bey mi kapıcı mı olduğu anlaşılır olmuştur. Şair, ömür denilen yaşama süresine de dokunur:

Hani sana güvendiğim, güveni ben yuvandığım,

Kaldı külli kazandığım, ah, nideyim ömrüm seni?

der. Yuva sahibi olursunuz, zengin, varlıklı olursunuz, ama bunların hiç biri ömrünüzün tükenmesini engelleyemez.

Yunus, aynı zamanda korkunç ölüm gerçeğini yumuşatmaya çalışır:

Günler geçe, yıl çevrile, üstüme sinlem[1] vurula,

Ten çürüye, toprak ola, tozam hey dost deyi deyi.

Ölümünü düşünür, hatta mezarının bile kaybolduğunu hayal eder. Mezarının havaya savrulan tozlarında yaşadığını tasavvur eder. Hatta bu tozların, "Allah Allah, dost dost" diyerek uçtuğunu tahayyül etmek ona tatlı bir teselli verir.

Denilebilir ki, Yunus, benimsediği ve geliştirmeğe çalıştığı felsefesini şu iki mısraya sığdırmıştır.

Biz sevdik aşık olduk, sevildik ma'şuk olduk,

Her dem yeni doğarız, bizden kim usanası.

"Sevelim, sevilelim ve her dem yeni doğalım."

Aradan yüz yıllar geçtikten sonra Batı'da H.Bergson'un ortaya koymağa çalıştığı felsefe de bundan farklı bir şey değildir.

Hiç bir felsefe, insan ruhuna bundan daha yakın olamaz ve bundan daha çarpıcı bir biçimde ifade edilemez. İnsan zamanla her şeyden bezer. Buna mukabil insan ruhu yeniliğe doymaz. Çağımız insanına hitabedecek bir felsefe de bundan başkası olamaz. Bugün insana giderek hitabedebilmek için her an yeniden doğmak zorundasınız.

2- mezar taşı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Çünkü, dünya durmadan, süratle değişiyor. Üstelik değişikliği arzu ediyor, şiddetle istiyor. Elektro-teknolojinin baş döndürücü hızı değişmeyi, önüne geçilemez bir ihtiras haline getirdi. Yunus'un bu müthiş ifadesi... Teknolojik gelişmenin sırrı gibidir. Hatta moda denilen ve dünyada büyük pazarlar bulan basit yeniliklerin bile yer aldığı bir felsefe. Değişerek ve gelişerek devam eden bir akım. Sevmek, sevilmek ve her an değişmek...

Her alanda, her an yeni olabilmek. Durgun yaşamaya alışmış insanlara çok zor gelen bir hayat. Kaçımız her an eskimiş düşüncelerimizi, bezilmiş hayat düzenimizi değiştirmeyi tasarlıyoruz? Mesleğimize her an yeni bir şey katabiî liyor muyuz? Problemlere, meselelere her an değişik bir açıdan bakabiliyor muyuz? Çağ dışına itilmiş metot ve kurallarımızı objektif bir gözle ele alabiliyor muyuz? Kendi imkânlarımızla gerçekleştirebileceğimiz yaşantımıza müdahale edebiliyor muyuz? Edemiyorsak eğer, asırlar önce bize seslenen Yunus'u henüz anlamış değiliz demek.

Çevremize de dikkat etmiyoruz. Çağın teknolojisi, dünya pazarlarında ilgi bulabilmek için çırpınıyor. Ürettiği her seri malında sürekli değişiklik yapıyor. Ya modelini, ya rengini değiştiriyor. Varlıklı insanlar bezdiği, görmekten bıktığı eşyasını yeniliyor. Varlıksız insanlar da düzeni zorluyor, imkân yaratmağa çalışıyor. Bu yüzden toplumun değer ölçüleri değişiyor, yozlaşıyor ve yok oluyor.

Ne yaptığının farkında olmayan neyin peşinde olduğunu bilmeden, rastgele, plansız,programsız, düşünmeden, taşınmadan, hesaplamadan, aklını mantığını kullanmadan, ne yaptığını, ne yapacağını anlamadan hareket eden, her şeyin en doğrusunu bildiğini zanneden, gaflet içinde olduğunun farkında bile olmayan, hep karşısındakinin yanıldığını sanan insanların içinde bulundukları durumu çok usta bir mizahla anlatan Yunus'un aşağıdaki mısralarına hayran olmamak elde değil:

Çıktım erik dalına anda yedim üzümü,

Bostan ıssı kakıyup der ne yersin kozumu.

Günümüzde bile öyle inatçı insanlar vardır ki, tıpkı Yunus'un mihazında olduğu gibi erik ağacının erik değil üzüm verdiğini iddia edebilirler. Hatta onların yanlışlığını düzeltmeğe kalkanların daha da dalgın

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

olduklarına, daha büyük hatalar yaptıklarına şahit olmak çok mümkündür. Yunus'un iki mısrada çizdiği bu tipler, çağımızın stresleri ve gürültüleri içinde daha da artmıştır. Yunus, insanlarda değişmeyen, nesiller boyu süre gelen davranışları yakalama konusunda müthiş bir dikkate sahiptir. Bugün aynı davranışı anlatmak için, özellikle yönetenle yönetilen arasındaki kontak koptuğu zaman kullandığımız bir deyim vardır. "Hancı sarhoş, yolcu sarhoş...".

Yunus, bu karmaşık meseleyi gayet basit bir olayla veriyor. Elbette üzüm, erikte değil asmada olur. Erik ağacına çıkıp üzüm yenmez. İnsan ne istediğini bilmezse önüne gelene razı olmak zorundadır.

Bostan sahibi de işin farkında değildir. O da uyuyor. O da gaflet içindedir. Erik ağacına çıkıp üzüm yemeğe çalışandan farkı yoktur. Bu yabancıyı bahçesinden kovarken," cevizimi ne yiyorsun" diye çıkışıyor. Oysa yabancının üzüm yemek niyetiyle tırmandığı ağaç ceviz ağacı değil erik ağacıdır. Bahçe sahibi de en az hırsız kadar gaflet içindedir. Erikle cevizi karıştırıyor. Evet, plansız, programsız, incelemeden, araştırmadan, iyi hesaplamadan işe girenlerin düzensiz hali... "Hancı sarhoş, yolcu sarhoş."...

Yunus, bu şiirinde bir gerçeği daha yine çarpıcı üslubu ile gözler önüne serer:

Bir sinek bir kartalı kaldırdı vurdu yere,

Yalan değil gerçektir, ben de gördüm tozunu.

Yunus, bu sözünün ne kadar doğru olduğunu, ne müthiş bir gerçeği ifade ettiğini görmek için bugün yaşıyor olmalıydı. Zira, düşünce gücünün nerelere vardığını bizzat görürdü. Çağımızda, dünya devletleri arasındaki dengelerin kafa gücüne dayalı olarak nasıl değiştiğini gördükçe Yunus'a hak vermemek mümkün mü? Fizik gücün yerini kafa gücünün alması, eski dünyanın devlet gücünü nasıl alt üst etti. Güreşte bile bilek gücünün yerini teknik aldı. Ufak tefek halterci Naim, dünyayı kaldırıyor.

Yalnız güç, kuvvet alanında mı? Her alanda zekâ hakim.

İnsan davranışlarında bile. Öyle psikolojik taktikler kullanılıyor ki, bir anda moraller yıkılıyor, bir anda inisiyatifler değişiyor. Evet, ger-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

çekten bu gün dünyamızda bir sinek bir kartalı kaldırıp vuruyor yere.

"Risalet-i Nushiye"de Yunus, kendisine inanmayanları, başkalarına takip ettirir. Söylediklerine tereddütle bakanlara da, bizzat kendilerinin, söylenenleri gözlemelerini tavsiye eder. Bu onun objektif bakışa verdiği önemi göstermektedir.

Yunus, "Risalet-i Nushiye"de öğütlerine devam eder:

Hüner gözet hüner, işe eresin,

İleri varırisen, düşe eresin.

Her işin bir tekniği vardır. Olumlu bir sonuca gitmek için, işin gerektirdiği hüneri ve tekniği kullanmak lâzım. İşle ilgili hünerlere ve tekniklere sahip değilseniz, ileri bir adım atmanız mümkün değildir. Bilgiye ihtiyaç olan yerde cesaret işe yaramaz. Kısa zamanda tökezlenip, yuvarlanırsınız.

Sakın kendinizi beğenmeye de kalkmayınız:

Tekebbür kişiler, hiç işe ermez,

Düşmandır kendi özüne, onu görmez.

Kibir geldi, seni yaldattı gitti.

Ecel yügrüktür, anı erdi yetti.

Kibirli, gururlu, kendini beğenmiş, her şeyi bildiğini iddia eden, bilmediklerini başkalarından öğrenmeye tenezzül etmeyen kimseler hiç bir zaman başarıya ulaşamazlar. Onlar bu yanlışlıklarını, kendilerine düşmanlık ettiklerini bile bilmezler. Gururlu insanlar, bu hallerinin, kendilerini küçük görmelerinden kaynaklandığının farkında bile değillerdir. Böyle kimseler aynı zamanda çekingen olduklarından başkalarına pek yaklaşamazlar. Olan biteni çevrelerinden öğrenmeleri gerekir ki, Yunus döneminde bu hiç mümkün müdür? Çağımızın iletişim araçları, o devirde olmadığına göre bilgiler insandan insana aktarılmaktadır. Bu da insanlar arası sıkı iş birliğini gerektirir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yunus:

Adüv sensin sana, düşman kim ola,

Yavuz huyun senin sana havale.

mısralarıyla, onları ikaz etmeğe, uyarmağa çalışır. Sen kendi kendine düşmanlık yapıyorsun, kötü huyun başkalarına değil sana zarar verir. Her türlü kötülüğün sana döner gelir, diyerek insanları öz eleştiriye, otokritiğe dâvet eder. İnsanın kendisini tanıması, kendini koruması gerektiğine inanır. Kendisine önem vermeyen insana başkaları da önem vermez. Kimliğine sahip çıkmak,şahsiyetini idrak ve kabul ettirmek insana farzdır, görüşünü savunur:

Farizadır sana,sen seni sakın,

Kim ola sencileyin sana yakın?

Kendini korumak zorundasın. Bu gerçeği unutma: Senin kadar sana yakın kim olabilir? Allah da insanlara kendilerini korumayı, sakınmayı emretmiştir. Yunus, bu gerçekçi bakışını zaman zaman geleceğe de yöneltir:

Dirliğin ne ise oldur ölümün,

Bugünkü gün dürür yarınki günün.

Kim ki ahvalini yarına kodu,

Kendi başına, kendi kodu odu.

Yaşama gerçeğinden, ölüm gerçeğinin hiç farkı yoktur. Hayat ne ise ölüm de odur. Ölüm yaşamak kadar gerçektir. Doğduğun gibi, bir gün de öleceksin. Bu gözle geleceğe bakmalısın. Çünkü, yarının bugünden belli olur. Yarınını, bugünden hazırlamak zorundasın.

Öte dünyayı, ölüm ötesini, insanın sonsuz istikbali, sonsuz geleceği olarak görmeyenler, Yunus'un öte âleme fikse oluşunu yanlış değerlendirebilirler. O her şeyden önce ebediyet rezonansına girerek geleceğin sonsuzluk kaygısını aşmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

SÖZ OLA KESE SAVAŞI,
SÖZ OLA BİTİRE BAŞI.
SÖZ OLA AĞULU AŞI,
BALILAN YAĞ EDE BİR SÖZ.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883
MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

YUNUS'TA DİL TEMİ

Yunus Emre, fikir ve düşüncelerin en etkili bir biçimde edebiyatla, bilhassa şiirle yayılabileceğini keşfeden dehalarımızdan biridir. O etkili, sevimli, gönül delici ve kalıcı olmayı sağlayan sırrın dilde olduğunu gören bir şairdir. Çevreyi tesiri altına almak isteyen bir kimsenin dile olan ihtiyacını daha baştan anlamıştır. Onu gayesine ulaştıracak yegâne vasıtanın dil olduğunu hiç unutmamış, her söyleyişinde kulağa ve gönüle hoş gelecek söz aramış, kelimeleri âdeta yeniden yaratmıştır. Mısralarının ölçü ve âhengini temin için, kelimelerin eklerini bile kendine has kalıplara sokmuştur.

Dilin dış yapısındaki titizliğin ve inceliğin yanında iç yapıda da büyük bir ustalık sergilemiştir. Tasavvufun o girift kavramlarını, o kadar sade bir dille kaleme alıp izah etmiş ki, bu akımın Anadolu halkı tarafından anlaşılması, sevilmesi ve benimsenmesi için hiç bir zorlamaya gerek duyulmamıştır. Oysa propagandanın ilim haline geldiği günümüzde, her hangi bir fikir akımının yayılması sırasında propaganda yetmemekte, şiddet ve baskıya başvurulmaktadır.

Yunus Emre, halkın konuştuğu canlı dile bin bir renk katmış, Türk diline bütün insanlığa hitabecek müstesna bir seviye kazandırmıştır. Kendisinden sonra gelenlere yeni bir anlatım biçimi bırakmıştır. O ayrıca bir hoca gibi dilin işleniş şeklini de göstermiştir.

Yunus Emre sayesinde Türk Dili, Arapça ve Farsça'dan alınan çeşitli kelimeler, mazmunlar, alegoriler ve sembollerle saray çevresinde asırlarca işlenerek meydana getirilen Osmanlıca'nın yanında ayakta kalmış ve hatta Türk milletinin gönül dili olmuştur. Yunus, duygu ve düşüncelerini en tesirli bir şekilde yayabilmek için dili âdeta bir kubbe mimarisi gibi ele alır, kelimeleri biribirine çatarak yeni terkipler oluşturur.

Yunus bu sözleri çatar, sanki balı yağa katar,

Halka metaların satar, yükü gevherdir, tuz değil.

Onun mısraları, dille, kelimelerle, seslerle öyle tatlı nağmeler teşkil eder ki, gerçekten balı yağa katar. Kulağı ve gönlü okşayan mısrala-

rıyla o, görüş ve düşünüşlerini, ruhları okşayarak yayar. Onun dilinde ve kaleminde kelimeler gerçekten birer inci olur. Denilebilir ki Türkçemiz şiir diline Yunus'la ulaşmıştır.

Yunus, rengarenk düşüncelerini, insanı ta derinden sarsacak inançlarını gönülleri fethedecek duygularını dil marifetiyle sunmak zorunda olduğunu çok iyi bilir. Onun için dil, tılsımlı bir sestir. Hem de öyle bir ses ve silâh ki, isteyen onunla her an büyük bir savaşı durdurabileceği gibi bütün kelleleri de uçurabilir.

Söz ola kese savaşı,

Söz ola bitire başı.

Söz ola ağulu aşı,

Bal ile yağ ede bir söz.

Kim aksini iddia edebilir? Gerçekten savaşı başlatan da, bitiren de söz değil midir? Söz etmek, konuşmak, içini boşaltmak... Safrayı atmak... Evet, iyi, güzel ama, kendi içini dökerken başkasının içini dolduruyorsan, milletin huzuru söz konusu ise ne değişir ki? Yüklenmiş olan bir taraf bulunduktan sonra...

Söz düellosu, sinirleri gerdikçe, sözün dozu da değişir. Bir an gelir taraflar hırslarını sözle de alamazlar. Başka vasıtalara baş vururlar. İşte tam bu sırada, savaşı kesecek söze ihtiyaç vardır. O sözü bulup, cesaretle ve metanetle söylemek gerekir. Hakaret ve küfür yağdıran bir ağıza, bir dile karşı gerçekten bu sözü bulup söylemek hayli zordur. İnsana gururu engel olmağa çalışır. Çevrenin baskısı duyulur. Korkaklık ve ödleklik damgasından korkulur. Hele karşıdaki edepsizliği iyice göze almışsa, diğer tarafın yumuşaması çok zordur. Toplumumuz, telâkkilerimiz bu tip yumaşamayı geri çekilme, mağlûbiyet sayar. Ama ne olursa olsun, eğer karşı taraf küfür ve haraket dolu sözlerle, hastalık derecesinde şuur dışını boşaltıyor, saldırmaya devam ediyorsa, münakaşayı kesecek sözü söyleyenin, sağlam karakterli, olgun ve şahsiyet sahibi olduğu muhakkaktır. Böyle bir kimsenin kendine güveni tam demektir.

Sözün altında kalmaktan korkan, çevrenin kendisine verdiği değerin sarsılacağından endişe eden bir kemsenin, "savaşı kesecek" sözü söy-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lemesine imkân yoktur. Kendini aşamamış insanların bunu yapması mümkün değildir. En az Yunus kadar olgunluk ister.

Hiç şüphesiz dünyayı kana bulayan savaşların düğmesine basan, savaş kapsülünü patlatan sözdür. Bir emir gerek. Bu emri gerçekleştirecek bir söz gerek. Hiç bir zaman bomba durup dururken patlamaz. Ne zaman, hangi tarihte ve nerede bir millet diğer bir millete hiç bir söz etmeden saldırdı? Silâhın tetiğini hep söz çekmiştir. Gerginlik artar, artar, nihayet taraflardan biri bardağı taşıran sözü ağzından çıkarıverir. Elbette bir çatışmayı, büyük bir savaşı başlatan faktörlerin hepsi söz değildir. Ekonomik sebepler, bozuk işleyen idari mekanizmalar ve karşılıklı olumsuz münasebetler çatışma ortamını hazırlar. Yalnız bu ekonomik sürtüşmeler, idari aksaklıklar çatışmadan da giderilebilir. Karşılıklı anlaşmalarla her şey çözülebilir. Dünyayı yok edebilecek nükleer bir savaş bile... Anlaşma... Evet, karşımıza yine söz çıkıyor, dil çıkıyor. Yalnız bununla beraber bu dili kullanacak ve bu sözü söylecek yürek de lâzım. Şahsi çıkarlarını ve kendini aşamamış bir adam veya adamlar bu sözü söyleyemez. Bu sözü ancak Yunus söyler, Yunus'a ulaşmış olanlar söyler. Şahsi çıkar bilindiği gibi her zaman para veya mal olmaz. Mevki, şöhret çıkarları da insanları kul edebilir. Kendini, insanlığın ulvi duyguları uğruna, milletinin millî şuuruna konsantre edebilen her insan savaşı kesebilecek sözü mutlaka bulur ve söyler.

"Başı bitirecek" sözü sarfedenler ne yazık ki, milletinin çıkarlarını ve milli varlığı savunduklarını zannetmektedirler. Düşünmüyorlar ki, hedef aldıkları insanlar yaşama hakkına sahip, toplumun ve insanlığın birer parçasıdırlar.

Kötü söz her zaman karşısında olgun insan bulabilir mi? Daha söylenir söylenmez geri tepebilir. "Kem söz, sahibine aittir." boşuna dememişler. Evet, kem söz sahibine önce öfkeli söz olarak döner. Sonra cisim olur, taş olur, sopa olur, yumruk olur, bıçak olur, mermi olur öyle döner.

Psikologlar, küfrün, kem sözün insanda biriken yıkıcı enerjiyi boşalttığını, gerilimi, stresi azalttığını söylerler. Güzel ama bir taraf boşalıp yumuşarken diğer taraf yüklenmemelidir.

Biz Türkler, bu etki ve tepki mekanizmasına, uzun süre ilmi bir yaklaşım geliştirememişiz. Her söz muhakkak az veya çok bir etki, bir

hareket meydana getirir. Bu etki veya hareket de hemen arkasından bir tepki görür. Etki ile tepki arasında geçen zamanı değerlendirmek oldukça zordur. Kültür ve basiret ister. Çoğumuz yapacağımızı hemen yapar işi bitirir sonra da pişman oluruz. Bize ilk tesiri uyandıran sözün üzerinde hemen hiç durmayız. Karşımızdaki neden bu sözü söyledi, niçin böyle davrandı, sorusu hiç aklımıza gelmez Dar görüşlü insanla geniş görüşlü insan kültürlü insanla kültürsüz insan bu durumda belli olur. Olgun sinirleri sağlam, bilge ve soğuk kanlı insan birdenbire parlamaz. Soğukkanlılığını muhafaza eder. Kendisine karşı sarfedilen sözün, takınılan tavrın tahlilini yapmağa başlar. Konuya dar bir açıdan bakmaz. Davranışın ve ya sözün ortaya çıkış sebepleri üzerinde durur. Meseleyi her cepheden, her yönden kritik eder.

Günümüzde, cahil insanla, münevver, aydın insan arasındaki fark, bu iki insanın her hangi bir meseleye bakış açıları arasındaki farka eşittir. Bir insanın her hangi bir alanda derinliğine bilgisi olabilir. Ama bir meselenin kritiğini yaparken o meseleye dar bir açıdan, tek taraflı bakıyorsa cahildir. Bunun yanında her hangi bir sahada branş derinliği olmayan bir kimse bir problemi her yönü ile ele alıyorsa o insan münevver insandır, aydın kişidir.

Konuyu, üçyüz altmış derece bir bakış açısıyla çevreleyen bir kimese gerçekten kolay kolay yanılmaz. Altından çıkamadığı durumlar olsa bile onları mutlaka bir bilene sorar ve halleder. Bu tabloya göre, âlim, bilgin bir kimse bile bir meseleye dar bir açıdan tek taraflı bakıyorsa cahil bir kimsedir. Bugün cahilin tarifi de değişmiştir. Çağımızda öğrenim görmeyen pek az insan kalmıştır. Eskiden olduğu gibi cahilin tarifini, öğrenim görmemiş kimseler olarak yapamayız. Günümüzde cahillik, bir meseleye bakış açısının darlığı ile ölçülüyor.

Etki-tepki mekanizmasına tekrar dönelim. Bir insan düşünelim. Her hangi bir söz veya her hangi bir davranışla etkilenmiş olsun. Böyle bir insan öfkelenmişse alarm durumda demektir. Alarma geçen insanın gerginliği sürekli artar. Sinirleri gerildikçe düşünme mekanizması da bozulur. Öfke kısa zaman içinde hakim duruma geçer. Muhatabına verdiği cevaplar abuk sabuklaşır. Şüphesiz karşı taraf da tahrik olacaktır. Bir müddet sonra öyle bir noktaya gelinecek ki, artık sözler de etkisini kay-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bedecektir. Sinirler iyice gerilecektir. Hatta beyne hücüm eden fazla kan, kulaklarda uğultu hasıl edecek, karşılıklı söylenenler anlaşılmamağa başlayacaktır. Küçüklük duygusu güç kazanacak, mikromanik bir nitelik kazanacaktır. Çok geçmeden artık sözle boşalma, problemi hal etme imkânı ortadan kalkacaktır. Nihayet patlama noktasına gelinecektir. Maddi araçlara başvurulacak, yumruklar, sopalar hatta belki de silahlar konuşacaktır. Bu anda insan sapsarı benizli, titrek elli, kaskatı vücutlu bir varlık halindedir. Bunalım noktasına gelinmiştir. Netice tabii taraflar için de, milleti ingilendiren bir durum varsa millet için de zararlı olacaktır.

Yunus'un hoş görüsü işte burada imdada yetişecektir. Yapılacak iş, alarmla bunalım arasındaki mesafeyi uzatmaktır. Mukavemeti arttırmak, salim kafa ile düşünüp, doğru hareket etmeyi sağlamak için zaman kazanmak gerektir. Bunun için de en kolay, en pratik yol kendi kendine bir takım sorular sorarak işe başlamaktır. Bütün mesele, "Neden bunu söyledi, niçin böyle davrandı?" sorusunu sorabilmektir. Bunu yapabilen insan alarm ile bunalım arasındaki mesafeyi iyice uzatabilir. Menfi kabuledilen söz ve davranışın sebep ve biçimini araştırmağa başlayan kimse, gerginlikten de kurtulmağa başlayacağı için düşünme imkânı da bulur. Öfkesi azalmağa doğru gittikçe alarm ile bunalım arasındaki mesafe uzar. Tahlil başlar başlamaz sinirler de yumuşar. Gerginlik azaldıkça doğru düşünme imkânı artar. Zaman geçtikçe bunalım ihtimali azalır. Tabiî bu arada meseleye geniş bir açıdan bakmak şarttır. Kültürü kıt, bakış açısı dar kimselerde bu mesafe çok kısa sürer ve bunalımdan kurtulma imkânı hemen hiç kalmaz. Böyle bir insan kısa bir süre sonra bunalıma düşer. Her şey bir anda olup biter. Zaten meselelere dar bir açıdan bakan cahil insanın neden ve niçinleri tahlil etmesi, yorumlaması, onlardan olumlu sonuçlar çıkarması mümkün değlidir. Oysa olgun, kültürlü, kendine güvenen bir insanın öfkeli anı, sıcak havada toprağa dökülen su gibidir. Hafif bir şırıltıyla bütün öfkeler ve kinler su gibi kaybolur gider.

Yalnız böyle bir tavır, her şeye boyun eğmek anlamında değildir. Yunus Emre, "evet efendimci, neme lâzımcı, bana neci" davranışa kaşıdır. O meselelerin üstüne üstüne gider. İlgilileri, güçlü dili ile problemin lalline doğru çeker. En kötü durumlarda bile soğukkanlılığını korur. Her

türlü mücadeleyi verdikten sonra tevekkül ederek, Allah'a sığınarak moral kazanır ve teşebbüs gücünü tazeler. Hemen arkasından sözün sihirli tesirini düşünür:

Uş gene geldim ki, bunda sır sözün ıyan eyleyim,

Bir söz ile yeri gökü, cümlesin hayran eyleyim.

Güzel ve tesirli söylemeğe azmetmiş olan Yunus, deyişleriyle herkesi hayran etmek istemektedir. Dilin önemini çok iyi kavramış olan Yunus, bu azmiyle, halk dilini, devrinin Divan Edebiyatı seviyesine yükseltmeyi başarmıştır. O kendinden önce gelenleri, kapalı ve anlaşılmaz bulur.

Bu bizden önce gelenler mânayı pinhân[1] dediler,

Mâna benden doğmuşlayın geldim ki uryan [2] eyleyim.

Yunus, sözlerinin, mısralarının açık, seçik ve net olması ile de yetinmez. "Dilim şeker, gövdem kamış." diyerek ifadelerinin tatlı ve büyüleyici bir sese sahip olmaları gerektiğini düşünür. "şeker" ve "kamış"ı Yunus, dil ve ney yani "kelime" ve "ses" karşılığı olarak kullanır. Ney, aynı zamanda Divan Edebiyatı'nın da bir mazmunu, sembolüdür. Derin duyguları, yanık bir sesle dile getirir.

Yunus Emre, görüşlerini hiç bir zaman bir takım imkânlarını kullanarak, insanları zorlayarak kabul ettirme yoluna girmemiştir. Onun tek sihirli silâhı dildir. Bütün emeli, dille gönülleri fethetmek ve sürüklemektir:

Bülbül olubanı gidem ey, nice gönüller güdem.

Yunus, insanlara insanca yaklaşmanın biricik yolunun tatlı ve tesirli söyleyiş olduğunu bilir. Bunun için bülbül olmak ve gönülleri sürüklemek lâzımdır. Yunus, fikirlerin en tesirli yayılma vasıtasının dil olduğunu, edebiyat ve sanat olduğunu görmüştür. Şüphesiz bu sanatlar ara-

---

1- gizli 2- çıplak

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sında şiirin yeri çok önemlidir. Bugün Yunus Emre'yi dilden dile dolaştıran dildir. Şiirin muhtevası çok güzel olabilir ama onu hafızalarda tutan dilin sihirli gücüdür. Bunca şairden kaç tanesi hafızalarda kalabildi? Şiirde, kulakta hoş bir sada, zihinde tatlı bir iz bırakmak şarttır.

Taştın yine deli gönül,
Sular gibi çağlar mısın?
Aktın yine kanlı yaşım,
Yollarımı bağlar mısın?
Ben yürürüm yane yane,
Aşk boyadı beni kane,
Ne akılem ne divane,
Gel gör beni aşk neyledi.

Sadece bu iki kıtadaki ses ve mâna bütünlüğünün yarattığı vecd hali ile ortaya çıkan ruh coşkunluğuna bağlı olarak çağrışımların dolu dizgin akışı Yunus'u, dilden dile taşımaya yetmiştir.

Aktın yine kanlu yaşım,
Yollarımı bağlar mısın?

Bu mısralardaki sanat, Yunus'tan yaklaşık iki yüz sene sonra Fuzuli'de Divan Edebiyatı'nın diliyle tekrar karşımıza çıkar:

"Perde çek dîdeme, hicrân günü, ey kanlu yaşım,
Ki gözüm görmeye, ol mâh-likâdan gayrı."

Yunus'un dil ve söyleyiş alanındaki tesirini, bundan daha iyi belgeleyecekk bir örnek bulmak zordur. Her iki şiirde de "göz yaşı" ıztıraptan kanlanan göz bebeği önünden aktığı için kan rengini alır. Ayrıca ağlayan ve gözlerinden yaşlar akan insanın kâinatı net göremeyişi de söz konusudur. Zira, göz bebeğinin önündeki yaş yani su, ışığı kırar ve eşyanın görüntüsü bozulur. Aynı olayı Fuzuli'nin bir başka mısraında da görmek mümkündür.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

"Abgündür günbed-i devvâr rengi bilmezem."

Yine şairin gözünden akan yaşlar, dünyayı "su" renginde görmesine sebep olur.

Yunus'un gözünden akan yaşlar sel oluşturur ve istenilen yere gitmeyi engeller. Hatta bu sel o kadar büyür ki dünyayı aşıp ilâhi varlığa ulaşmayı bile ortadan kaldırır. Fuzuli'nin gözünden akan yaşlar da bütün kâinatı doldurur ve kâinat su rengini alır.

Yunus, mutlak huzur içinde olduğu ilinden, Tanrı yanından, ayrılıp düştüğü gurbetten tekrar oraya, Allah'a dönmek istediği, ancak göz yaşlarından oluşan selin buna engel olduğu, bunca ağlamaktan ve sızlamaktan hiç etkilenmeyen ve kendisine bir küçük işaret vermeyen Tanrı'nın "taş bağırlı" olması lâzım geldiği kanaatine varır. Dağ başlarındaki bulutlar da yağmur olup aksa, onlar da en az kendisi kadar ağlasa, yaş dökse gene de sonuca ulaşamayacağını düşünür.

Bu şiiri ile Yunus, dili en az Divan Edebiyatı ölçüsünde kullandığını ispat eder. Hele bulutlardan yağan yağmuru, çözülen saçlara, onların tellerine benzetmesi, ayrıca tasavvufi çağrışımlar yaptırması, onun dile ne ölçüde hâkim olduğunun bir işaretidir.

Yunus'un şiir tarzı, sürrealist akımdaki şiirin doğuş tarzına çok benzer. Bu tarzda, estetik trans ve ilâhi vecd hallerinde içe doğan duygu, düşünce ve nitelemelerin yazıya geçirilmesi için akıcı bir üsluba, güçlü bir ifade yeteneğine, her şeyi anında kolayca ortaya koyabilecek, dile dökebilecek bir dil ve anlatım gücüne ihtiyaç duyulur ki, Yunus, bu bakımdan eşsiz bir dehadır.

Yunus'un şiirlerindeki psikolojik derinlik, onda estetik trans ile ilâhi vecd halinin birleşmesinden doğar. İçinden geldiği gibi duygu ve düşüncelerini dile getirir. Ancak, onun zihninde kendine has oluşmuş kalıplar vardır. Rast gele, dağınık, ölçüsüz ve kalitesiz bir ifadeyle karşılaşmak mümkün değildir.

Yunus, eğilimleri, hayat görüşleri, kültürleri, bakış açıları ve inançları ne olursa olsun bütün şairleri dost sayar:

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Cümle şair, dost bahçesi bülbülü,

Yunus Emre anda dürraçlana[1].

Yunus, tevazuun büyük adamıdır. Kendisini diğer bütün şairlerden daha sönük kabul eder. Onları bülbüle, kendisini de her hangi bir kuşa, taraç kuşuna benzetir. Oysa devrinin yalnız halk şairleri değil, Divan şairleri arasında bile önemli bir yeri vardır. Onun çağdaşları içinde, dile hakimiyeti, iç yapıdaki derinlik ve zenginliği ile müstesna bir yeri mevcuttur. Çağdaşları sayılabilecek Şeyyad Hamza, Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled ve Anadolu Divan edebiyatının tanınmış şairlerinden Hoca Dehhani ile Yunus'u aynı zamanda ele almak lâzımdır.

Yunus'un, "Cümle şair, dost bahçesi bülbülü." görüşü ile günümüzün şairlerine bakmakta güçlük çekelerimiz var. İdeolajik saplantılar, mesaj endişesi, şairlerimizi güdümlü hale getirmiştir. Mehmet Kaplan, şiirlerini incelediği şairler arasında çeşitli ideolojik görüşlere mensup şairler bulunduğu için okuyucunun tepkisini, bazı çevrelerin tenkidini azaltmak üzere "Cumhuriyet Dönemi Şiir Tahlilleri" adlı kitabının ilk sayfasına, Yunus'un: "Cümle şair dost bahçesi bülbülü." mısraını koymuştur.

Şiire, insanın duygu ve düşüncelerinin şu veya bu yönde bir yansıması olarak bakan, ona her şeyden önce bir dil çalışması gözü ile yaklaşan Yunus, gerçek bir sanat adamıdır. "Âvâzeyi Dâvut gibi sal cihana." diyen Bâki'den, "Şiir, bir çığlıktır." diyen Cahit Sıtkı'dan farklı bir yanı yoktur bu konuda.

Dağlar ile, taşlar ile, çağırayım Mevlam seni.

Dikkat edilirse beş tane "L" sesi bu mısrada yan yana gelmiş bulunuyor. Ayrıca, "a" ve "e" vokalleri de müzikaliteyi hayli zenginleştirmiştir. Bunlara "d", "t", ve "ş", "ç" yi de ilâve etmelidir.

Yunus'un şiirindeki aliterasyonları, musıkiyi, ahengi ve akıcılığı zenginleştiren tekrarları, bu ahengi temin için kelimelerin köklerinde yapılan zevkli değişiklikleri, iç ve dış yapının uyuşmasını seyretmek insana ayrı bir tat ve lezzet verir.

1- dürraç: taraç kuşu,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ben yürürüm yane yane,

Aşk boyadı beni kane.

Ne akılem, ne divane,

Gel gör beni aşk neyledi.

Gâh eserim yeller gibi,

Gâh tozarım yollar gibi,

Gâh akarım seller gibi,

Gel gör beni aşk neyledi.

Akar sulayın çağlarım,

Dertli ciğerim dağlarım,

Şeyhim anuban ağlarım,

Gel gör beni aşk neyledi.

Yunus, Anadolu'da, Orta Asya'dan beri pişirile gelen halk şiirine, kendi yetenek ve üslubunu katarak onu, şekil ve muhteva bakımından erişebileceği en yüksek seviyeye ulaştırmıştır. Hece ölçüsündeki durakları öyle ayarlamıştır ki, mısralarını bütün olarak da alsanız, ikiye de bölseniz hiç bir şey değişmemektedir. Dille bu derece uyuşmuş bir şair daha göstermek zordur.

Yunus döneminin dili, yaşadığımız dönemin diline çok benziyor. O dönemde Arapça, Farsça daha yeni yeni halka iniyordu. Bu yüzden Yunus, kelimelerin bazan Arapça veya Farsçasını, bazan da Türkçesini kullandı. Allah-Tanrı-Çalap, sarhoş-esrük, şarap-süci gibi..

Bugün biz de aynı şeyi yapıyoruz. Şahsiyet-kişilik, özel-hususi, eleştiri-tenkit, tabiat-doğa, tesir-etki gibi...

Mükemmel bir sorumluluk duygusu olan Yunus, her alanda bir Molla Kasım düşünmekte idi.

Derviş Yunus, bu sözü eğri büğrü söyleme,

Seni sigaya çeken bir Molla Kasım gelir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İnançları sağlam olan Yunus, İslâmiyetin dil, söz, konuşma konusunda getirdiği yasaklara ve tavsiyelere harfiyen uymuştur. Bu bakımdan da Yunus, söz üzerinde titizlikle durur. Bu titiz tavır onu dil konusunda düşünmeğe zorlamıştır. O, sözün gücünü böylece keşfetmiştir. Nihayet Yunus, dil sayesinde bütün ulusların gönlüne kadar uzanmıştır.

Böyle şirin keleciler her kancaru[1] varırsa,

Yetmiş iki millete ol geçiriserdir nazını.

Güzel konuşan, şirin sözler söyleyen insanlar nereye giderse gitsin kendilerini sevdirirler. Hatta, çevreleriyle o kadar tatlı ve samimi bir havaya girerler ki, nazlarını bile geçirirler.

Büyük şairler, hangi dille yazarlarsa yazsınlar onlar bütün insanlığın dili ile yazarlar ve konuşurlar. Çünkü onlar insanı aşarlar:

Aşkın aldı benden beni, bana seni gerek seni,

Ben yanarım dünü günü, bana seni gerek seni.

Ne varlığa sevinirim, ne yokluğa yerinirim,

Aşkın ile avunurum, bana seni gerek seni.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

1- nere, nerede

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

YUNUS EMRE'NİN ŞİİRLERİNDEN SEÇMELER

1

Bir şaha kul olmak gerek, hergiz ma'zul olmaz ola,
Bir eşik yastanmak gerek, kimse elden almaz ola.

Bir kuş olup uçmak gerek, bir kenara geçmek gerek,
Bir şerbetten içmek gerek, içenler ayılmaz ola.

Çevik bahrı olmak gerek, bir denize dalmak gerek,
Bir cevher çıkarmak gerek, hiç sarraflar bilmez ola.

Bir bahçeye girmek gerek, hoş teferrüc kılmak gerek,
Bir gülü yaylamak gerek, hergiz ol gül solmaz ola.

Kişi aşık olmak gerek, ma'şukayı bulmak gerek,
Aşk oduna yanmak gerek, ayruk oda yanmaz ola.

Yunus imdi var tek otur, yüzünü hazrete götür,
Özün gibi bir er getir, hiç cihane gelmez ola.

2

Acep acep ne nesnedir, bu derd ile firak bana,
Canımı sarhoş eyledi aşk ağı vu tiryak bana.

Kimin ki renci varısa, derdine derman istesin,
Kesti benim bu rencimi, derman oldu bu dert bana.

.....

Miskin Yunus erenlere, tekebbür olma toprak ol,
Topraktan biter küllisi, gülistandır toprak bana.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

3

Gider idim ben yol sıra, yavlak uzamış bir ağaç,
Böyle lâtif, böyle şirin, gönlüm aydur bir kaç sıraç.

Böyle lâtif bezenüben, böyle şirin düzenüben,
Gönül Hakk'a özeniben, dilek nedir, neye muhtaç.

Bir gün sana zeval ere, yüce kaddin ine yere,
Budakların oda gire, kaynaya kazan kıza saç.

4

Sen bu cihan mülkünü, Kaf'tan-Kaf'a tuttun tut,
Ya bu dünya malını, oynayuban uttun tut.

Süleyman'ın tahtına şad olup oturdun bil,
Div ü periye düp-düz, hükümleri ettin tut.

Sen Feridun haznesin Nuşirevan genciyle,
Kaarun malına katıp sen malına kattın tut,
.....
Ömrün delim bir oktu, yay içinde dopdolu,
Dolmuş oka ne durmak, ha sen anı attın tut.

5

Aşk imamdır bize, gönül cemaat,
Dost yüzü kıbledir, daimdir cemaat.

Dost yüzün göricek, şirk yağmalandı,
Anınçün kapıda kaldı şeriat.
.....
Kimse dinine biz hilâf demeziz,
Din tamam olıcak doğar muhabbet.
.....

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

6

Bu dünyanın meseli, bir ulu şara benzer,
Veli bizim ömrümüz bir tez bazara benzer.

Her kim bu şara geldi, bir lâhza karar kıldı,
Geri dönüp gitmeği, gelmez sefere benzer.

Bu şarın evvel tadı, şehd ü şekerden şirin,
Ahır acısını gör, şol zehr-i mara benzer.

7

İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir,
Sen kendini bilmezsin ya bu nice okumaktır.

Okumaktan mâna ne, kişi Hakk'ı bilmektir,
Çün okudun bilmezsin, ya bir kuru emektir.

Okudum bildim deme, çok taat kıldım deme,
Eri Hak bilmezisen abes yere yelmektir.

Dört kitabın mânası bellidir bir elifte,
Sen elifi bilmezsin bu nice okumaktır.

Yiğirmi dokuz hece okursun uçtan uca,
Sen elif dersin hoca, mânası ne demektir.

Yunus Emre der hoca, gerekse bin var hacca,
Hepisinden iyice, bir gönüle girmektir.

8

Bu dem yüzüm süre-duram, her dem ayım yeni doğar,
Her dem bayramdurur bana, yazım kışım yeni bahar.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Benim ayım ışığına bulutlar gölge kılmıya,
Hiç gedilmez doluluğu, nuru yerden göğe ağar.

Anın nuru karanguyu sürer gönül hücresinden,
Pes karanguluk nur ile bir hücreye nite sığar,

Ben ayımı yerde gördüm, ne isterem gök yüzünde,
Benim yüzüm yerde gerek, bana rahmet yerden yağar.
.....

9

Hak bir gönül verdi bana, ha demeden hayran olur,
Bir dem gelir şadi olur, bir dem gelir giryân olur.

Bir dem sanasın kış gibi, şol zemheri olmuş gibi.

Bir dem gelir söyleyemez, bir sözü şerheyleyemez,
Bir dem dilinden dür döker, dertlilere derman olur.

Bir dem çıkar Arş üzere, bir dem iner tahtes-sera,
Bir dem sanasın katredir, bir dem taşar umman olur.
.....

10

İşidin ey yarenler, aşk bir güneşe benzer,
Aşkı olmayan gönül, misal-i taşa benzer.

Taş gönülden ne biter, dilinde ağı düter,
Nice yumuşak söylese, sözü savaşa benzer.

11

.....
Senin aşkın deniz, ben bir balıcak,
Balık sudan çıksa hemen ölüdür.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

.....

Seni sevenlerin ola mı aklı,
Bir dem usluyısa, her dem delidir.

Yunus sen toprak ol eren yolunda,
Erenler menzili Arş'tan uludur.

12

Bizi biz koyalım, onlar biz olalım,
Birliği duyanlar, ikilik koyarlar.

Yunus sen bir olgıl, gönülde sır olgıl,

13

Erenler nazarında sofuluk satmayalar,
İhlâs ile bu aşka, riyâyı katmayalar.

Mumsuz baldır şeriat, tortusuz yağ tarikat,
Dost için balı yağa pes niçin katmayalar.

Yalancı mala kıymaz, gerçek can verir tınmaz,
Yalan ile gerçeği, beraber tutmayalar.

Kur'ân'ı viribidi, gönüle evim dedi,
Gönül ev ıssın bilmez âdemden tutmayalar,

Evvel Âdem yanıldı, uçmakta bağday yedi,
Tanrı'yı birleyenler, İblis'ten tutmayar.

Hakıykat bakarısan, neye benzer işbu dem,
Erenler mânasını almaza satmayalar,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bizmezliğini bile ya bir bilenden ala,
Yoluna teslim ola, sözü uzatmayalar.

Tatlı sözler söylegil, şirinlikler eylegil,
Sohbetlerde Yunus'u hergiz unutmayalar.

14

Yar yüreğim yar, gör ki neler var,
Bu halk içinde bize güler var.

Ko gülen gülsün, Hak bizim olmaz,
Gafil ne bilsin Hakk'ı sever var.

Bu yol uzaktır, menzili çoktur,
Geçidi yoktur, derin sular var.

Girdik bu yola aşk ile bile,
Gurbetlik ile bizi salar var.

Her kim merdane, gelsin meydane,
Meydan içinde merdâneler var.

Yunus sen bunda meydan isteme,
Meydan içinde merdaneler var.

15

Hakikat erenleri şer'ile bilmediler,
Hakikat dirliğini riyâ dirilmediler.

Hakikat bir denizdir şeriattır gemisi,
Çoklar girdi gemiye denize dalmadılar,

Çoklar geldi kapıya, kapıyı tuttu-durur,
İçeriye giriben ne varın bilmediler.

Şeriat oğlanları bahsedip dâva kılar,
Hakikat erenleri, dâvaya kalmadılar.

Dört kitabı şerh eden hakikatte asıdır,
Zira tefsir okuyup mânasın bilmediler.

Yunus nefsini öldürür bu yola geldinise,
Nefsin öldürmeyenler bu demi bulmadılar.

16

.....
Cümle yaradılmışa birlik ile bakmayan,
Halka müderris ise hakikatte asıdır.

Şer' ile hakikatin vasfını aydam sana,
Şeriat bir gemidir. hakikat deryasıdır.

Niteme muhkem ise tahtaları geminin,
Deniz mevc urucağız anı uşadasıdır.

Bundan içeri haber işit aydayın ey yar,
Hakikatin kâfiri şer'in evliyâsıdır.
.....

17

.....
Tarttık bu aşk cefasın tâ erince ma'şuka,
Zira ki ol dost benim derdimin devâsıdır.

Henüz bu yer olmadan gökler yaradılmadan,
Evliyalar vatanı padişah kal'asıdır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Mevlânâ Hudâvendigâr bize nazar kılalı,
Anın görklü nazarı gönlümüz aynasıdır.

.....

Okuyuban yazmadan yanılıban azmadan,
Yunus bu aşk sözünü kim bildi bilesidir.

18

Ey dost seni severim candan içre yerin vardır,
Uyumaz gece-gündüz acep ahvalin vardır.

Sen gülü görür iken tikene sunma elin,
Düşmandan ne korkarsın çün doğru yolun vardır.

Düşmanlar aydır bana söz demek kandan sana,
Bana söz demek kandan, benim üstadım vardır.

Ele geçirdiğini miskinlere harc eyle,
Niçe çok yaşarısan son-ucu ölüm vardır.

Bunda kendözün gören oldurur yolda kalan,
Benim bir karıncaya âli nazarım vardır.

.....

19

İşbu vücut şehrine her dem giresim gelir,
İçindeki sultanın yüzün göresim gelir.

İşitirim sözünü göremezem yüzünü,
Yüzünü görmekliğe canım veresim gelir.

Ol sultan halvetinin yedi hücresi vardır,
Yedisinden içeri cevlan urasım gelir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Her kapıda bir kişi yüz bin çerisi vardır,
Aşk kılıcın kuşanıp cümle kırasım gelir.

.....

Erenlerin nazarı toprağı güher eyler,
Erenler kademinde toprak olasım gelir.

.....

20

Ey bana iyi diyen benim kamudan kemter,
Şöyle mücrimim yolda mücrimler benden server.

Benim gibi mücrim kul varısa bir dahi bul,
Dilimde ilm-i usul dileğim dünya sever.

Takındım şeyhlik adın kodum ma'şuk taatın,
Verdim nefsin muradın kanı Hakk'ıla bazar.

Hırkam suçuma perde endişem yanlış yerde,
Gönlüm ayruk bazarda dilimde sözüm esrar.

Kime kim öğüt verdim ol Hakk'a erdi gördüm,
Bana benim öğüdüm hiç eylemedi eser.

Zahirim iyi adda gönlüm fesad tatta,
Bulunmaya Bağdat'ta benim gibi bir ayyar.

Dışım biliş içim yad dilim hoş gönlüm mürted,
Yavuz işe iyi ad böyle fitne kanda var.

Yayıldı Yunus adı suçtur kamu taatı,
Padişah inayeti suçun geçire meğer.

21

Keleci bilen kişnin yüzünü ağ ede bir söz,
Sözü pişirip diyenin işini sağ ede bir söz.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Söz ola kese savaşı, söz ola bitire başı,
Söz ola ağılı aşı bal ile yağ ede bir söz.

Kelecilerin pişirgil yaramazın şaşırgıl,
Sözün usıla düşürgil demegil çağa da bir söz.

Gel ahi ey şehriyarı sözümüzü dinle bari,
Hezaran güher didarı kara toprağ ede bir söz.

Yürü yürü yolunula gafil olma bilinile,
Key sakın key dilinile canına dağ ede bir söz.

Yunus imdi söz yatından söyle sözü gayetinden,
Key sakın o şeh katından seni ırağ ede bir söz.

22

Ben dervişim diyen kişi işbu yola ar gerekmez,
Derviş olan kişilerin gönlü gingdir dar gerekmez.

Derviş gönülsüz gerektir sövene dilsiz gerektir.
Dövene elsiz gerektir sövene dilsiz gerektir.

Halka benzetmiye işin gönülden teşvişin,
Yüz bini birdir dervişin arada ağyar gerekmez.
.....

23

.....
Hoş dervişim sabrım yok dilimde inkârım yok,
Kulağımdan gireni hergiz içim işitmez.

Görenler elim öper tac u hırkama bakar,
Şöyle sanurlar beni zerrece günah etmez.
.....
Yunus eksikliğini Allah'ına arz eyle,
Anın keremi çoktur sen ettiğin ol etmez.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

24

.....

Dört kitabın mânasın okudum tahsil ettim,
Aşka gelincek gördüm bir uzun heceyimiş.

Ben dervişim diyenler haramı yemeyenler,
Haramın yenmediği ele girinceyimiş.

Aydırlar filan öldü mülkiyle malı kaldı,
Ol malın irkildiği ıssı oluncayımış.

İki kişi söyleşir Yunus'u görsem diye,
Biri aydır ben gördüm bir aşık kocayımış.

25

.....

Yetmiş iki millete kurban ol aşık isen,
Ta aşıklar safında imam olasın sadık.

Sen Hakk'a aşıkısın Hak sana kapı açar,
Ko seni beğenmeyi varlık evini bir yık.

Hâs âm muti âsi dost kuludur cümlesi,
Kime aydıbilesin gel evinden taşra çık.

.....

26

Mâna evine daldık vücut seyrini kıldık,
İki cihan seyrini cümle vücutta bulduk.

.....

Yedi yer yedi göğü dağları denizleri,
Uçmağ ile tamuyu cümle vücutta bulduk.

Gece ile gündüzü gökte yedi yıldızı,
Levhte yazılı sözü cümle vücutta bulduk.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

.....

Tevrât ile İncil'i Furkan ile Zebur'u,
Bunlardaki beyanı cümle vücutta bulduk.

.....

27

.....

Bizim il kafilesi geçirmez her metâı,
Biz bunda uryan geldik dükkân yağmaya verdik.

.....

Sen ü ben olıcağız iş ikilikte kalır,
Çalıştık ik'aradan sen ben yağmaya verdik.

.....

28

Mâna eri bu yolda melul olası değil,
Mâna duyan gönüller hergiz ölesi değil.

Ten fânidir can ölmez çün gitti geri gelmez,
Ölür ise ten ölür canlar ölesi değil.

Cevhersiz gönüllere bin söz aydur isen,
Hakk'tan nasib olmasa nasib olası değil.

Sakıngıl yârin gönlün sırçadır sımayasın,
Sırça sındıktan gerü bütün olası değil.

Çeşmelerden bardağın doldurmadan kor isen,
Bin yıl orda durursa kendi dolası değil.

.....

29

Senin ben demekliğin mânada usul değil,
Bir kapı kullarına şaşı bakmak yol değil.

.....

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

30

Bir kez gönül yıktın ise bu kıldığın namaz değil,
Yetmiş iki millet dahı elin yüzün yumaz değil.

Ne renler geldi geçti bunlar yurdu kaldı göçtü,
Pervâz vurup Hakk'a uçtu hümâ kuşudur kaz değil.

Yol odur ki doğru vara göz odur ki Hakk'ı göre,
Er odur alçakta dura yüceden bakan göz değil.

Doğru yola gittin ise er eteğin tuttunısa,
Bir hayır da ettin ise birine bindir az değil.

Yunus bu sözleri çatar sanki balı yağa katar,
Halka mata'ların satar yükü güherdir tuz değil.

31

Bu mülke garip geldim ben bu elden bezerim,
Bu tutsaklık tuzağın demi geldi üzerim.

Dost bize gelsin demiş bizim kaydımız yemiş,
Yüzümün karasından teberrükler düzerim.

Dört kitabın mânasın okudum tahsil ettim,
Ne hacet kim karayı ak üstüne yazarım.

Yedi mushaf mânası bellidir bir elifte,
Bi dedirmeniz bana ben bu yoldan azarım.

Bir elif tahsil eden münezzehtir âlemden,
Endişe ikliminde niçin düşüp gezerim.

Şeriat oğlanları nice yol keser bana,
Hakikat denizinde bahrı oldum yüzerim.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ben andan bunda geldim ben onu bunda buldum,
Mansur'um dâra geldim uş kül oldum tozarım.

Bir çeşmeden akan su acı talı olmaya,
Edeptir yermek bana bir lüleden sızarım.
.....

32

Benim bunda karârım yok ben bundan gitmeğe geldim,
Bazergânım metâım çok alana satmağa geldim.

Ben gelmedim da'vi için benim işim sevi için,
Gönüller dost evi için gönüller yapmağa geldim.

Dost esriği deliliğim âşıklar bilir neliğim,
Denşiriben ikiliğim birliğe yetmeğe geldim.

Ol hocamdır ben kuluyum dost bahçesi bülbülüyüm,
Ol hocamın bahçesine şâd olup ötmeğe geldim.

Bunda biliş olan canlara orda bilişirler imiş,
Bilişiben hocam ile hâlin arz etmeğe geldim.

Siz Yunus'tan sorun haber dost kandayısa anda var,
Haberi gel gör benden al ben onu görmeğe geldim.

Aldı benim gönlümü nolduğumu bilmezem,
Yavi kıldım benbeni isteyip bulamazam.
.....
Bu benim gönlüm alan doludur cümle cihan,
Nereye bakarısam onsuz yer göremezem.

Ayık olup oturman ayaksızlar getirmen,
Severim aşk esriğin ben ayık olamazam.

Yunus'a kadeh sunan Enel Hak demin vuran,
Bir cür'a sundu bana içtim ayılamazam.

34

Acep şu yerde var m'ola şöyle garip bencileyin,
Bağrı başlı gözü yaşlı şöyle garip bencileyin.

Gezerim Rum'ıla Şam'ı Yukarı İller'i kamu,
Çok istedim bulamadım şöyle garip bencileyin.

Kimseler garip olmasın hasret oduna yanmasın,
Hocam kimseler olmasın şöyle garip bencileyin.

Söyler dilim ağlar gözüm gariplere göynür özüm,
Meğer ki gökte yıldızım şöyle garip bencileyin.

Niçe bu derd ile yanam ecel ere bir gün ölem,
Meğer ki sinimde bulam şöyle garip bencileyin.

Bir garip ölmüş diyeler üç günden sora duyalar,
Soğuk su ile yuyalar şöyle garip bencileyin.

Hey Emre'm Yunus biçâre bulunmaz derdime çâre,
Var imdi gez şardan şara şöyle garip bencileyin.

35

Gönül usandın sen bu seferden,
Çalabım saklasın seni hatardan.

Kişi kim kişinin kahrını çekince,
Gidip görünmemek yeğdir nazardan.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Doğalı bağrımı doğradı gurbet,
Sızar tamar ciğer kanı damardan.

Vatan oldu tiken gurbet gülistan,
Ağu içmek yeğoldu ney-şekerden.

Yunus göğsün açıp dosta giderken,
Çalabım saklasın anı hatardan.

36

Kanda bulam isteyiben ey gönül sen kandasın,
Kanda virâne varısa vallâhi gönül andasın.

Ey gönül sana uyaldan kalmadı yüzümün suyu,
Rahmet gele tâ ki sana kandayısan divânesin.

Bir lâhza olursun rûşen bir dem yürürsün perişan,
Âlemlere nâm u nişan derde esir dermandasın.

Bir dem âbit bir dem zâhit bir dem âsi bir dem muti
Bir dem gelir ki ey gönül ne dinde ne imandasın.

Aşk başımdan aşıcağız mevcuruban taşıcağız,
Bir dem gelir ki ey gönül mescid ile Kur'ân'dasın.

Kayseri Tebriz ü Sivas Nahçuvan Maraş u Şirâz,
Gönül sana Bağdât yakın âlemlere divânesin.

Yunus imdi tap dur hemin akıtma gözünün nemin,
Eğer bu gün eğer yarın çün Hak için kurbandasın.

37

Taştın yine deli gönül sular gibi çağlar mısın,
Aktın yine kanlı yaşım yollarımı bağlar mısın.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Nidem elim ermez yâre bulunmaz derdime çâre,
Oldum ilimden âvâre beni bunda eğler misin.

Yavıkıldım ben yoldaşı onulmaz bağrımın başı,
Gözlerimin kanlı yaşı ırmağ olup çağlar mısın.

Ben toprak oldum yolunda aşırı gözetirsin,
Şu karşıma göğüs geren taş bağırlı dağlar mısın.

Harâmi gibi yoluma aykırı inen karlı dağ,
Ben yârimden ayrı düştüm sen yolumu bağlar mısın.

Karlı dağların başında salkım salkım olan bulut,
Saçın çözüp benim için yaşın-yaşın ağlar mısın.

Esridi Yunus'un canı yoldayım illerim kanı,
Yunus düşte gördü seni sayrı mısın sağlar mısın?

38

Ol dost bize gelmez ise ben dosta gürü varayın,
Çeküben cevr ü cefâyı dostumun yüzün göreyin.

.....

Gönlüm aydur dost benimdir gözüm aydur dost benimdir,
Gönlüm aydur dosta sabret bir dem ben haber sorayın.

Hak nazar ettiği cana bir göz ile bakmak gerek,
Ana ki Hak nazar kıldı ben anı nice yereyin.

Taptuk aydur bu Yunus'a bu aşk Hakk'a irürrise,
Kamulardan ol yücedir ben ona nice ereyin.

39

Canlar canını buldum bu canım yağma olsun,
Assı ziyandan geçtim dükkânım yağma olsun.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ben benliğimden geçtim gözüm hicâbın açtım,
Dost vaslına eriştim gümânım yağma olsun.

Benden benliğim gitti hep mülkümü dost tuttu,
Alan-veren dost oldu lisânım yağma olsun.

Taalluktan üzüştüm ol dosttan yana uçtum,
Aşk divânına düştüm divânım yağma olsun.

İkilikten usandım birlik hânına kandım,
Derdi şarabın içtim dermânım yağma olsun.

Varlık çün sefer kıldı dost andan bize geldi.
Viran gönül nur doldu cihânım yağma olsun.

Geçtim bitmez sağınçtan usandım yaz u kıştan,
Bostanlar başı buldum bostanım yağma olsun.

Yunus ne hoş demişsin bal u şeker yemişsin,
Ballar balını buldum kovanım yağma olsun.

40

.....

Bana uçmak ne gerekmez ye dahı gönlüm uyakmaz,
İş bu benim zarılığım değil ahi bir bağ için.

Uçmak uçmağım dediğin mü'minleri yeltediğin,
Bir ev ile bir kaç huri hevesim yok koçmağ için.

Bunda dahı verdin bize ol huriyi çift ü halâl,
Andan dahı geçti arzum azmim sana kaçmağ için.

Sofulara ver sen anı bana seni gerek seni,
Benim hiç hevesim yoktur şol bir ec ü çardağ için.

.....

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

41

Aşk eri haberini aydam işide misin,
Bizim ile ol yola sen bile gide misin.

Ol ilin zavadası cefâ tuta-gidesi,
Şeker ayruğa sunup sen ağı yuda mısın?

Ol ilin bağı olur şerbeti ağı olur,
Hiç kadeh tutmaz anı sen içip tuta mısın?

.....

42

Her kime kim dervişlik bağışlana,
Kalpı gide pâk ola gümüşlene.

Nefesinden müşk ile anber tüte,
Budağından il ü şar yemişlene.

Yaprağı dertli için dermân ola,
Gölgesinde saz bitip kamışlana.

Aşık gözü yaşı hem göl ola,
Ayağından saz bitip kamışlana.

Cümle şâir dost bahçesi bülbülü,
Yunus Emre arada dürraçlana.

43

İki cihân zindan ise gerek bana bostan ola,
İmdi bana ne gam gussa çün inâyet dosttan ola.

Varam ol dosta kul olam hem açıluban gül olam,
Hem ötüben bülbül olam durağım gülistan ola.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ol dost yüzün gördü gözüm erenlere toprak yüzüm,
Söz bilene benim sözüm gerek şekeristan ola.

.....

Kördür münâfığın gözü yarın kara kopar yüzü,
Halkın bana acı sözü gerek şekeristan ola.

.....

44

Bir kez yüzünü gören ömrünce unutmaya,
Tesbihi sen olasın ol ayruk din tutmaya,

Tâat eden zâhide nazarın erer ise,
Unuda tesbihini mihrâba secd'etmeye.

Ağzına şeker alıp gözü sana tuş olan,
Unuda şekerini çiğneyüben yutmaya.

.....

45

.....

Beri gel barışalım yâd isen bilişelim,
Atımız eğerlendi eştik elhamdü lillâh.

İndik Rum'u kışladık çok hayr ü şer işledik,
Uş bahar geldi geri göçtük elhamdü lillâh.

Dilfilli pınar olduk ırıldık ırmak olduk,
Aktık denize daldık taştık elhamdü lillâh.

Tapduk'un tapusunda kul olduk kapısında,
Yunus miskin çiğ idik piştik elhamdü lillâh

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ey aşk delisi olan ne kaldın perâkende,
Ol seni deli kılan gene sendedir sende.

.....

Her kim aradı cismin cisminde buldu hasmın,
Ne dünya ahret ona ne assı ne ziyanda.

Bir nicesine kaç der bir nicesine tut der,
Kaçanla bile kaçar bile durur duranda.

.....

47

Aşık oldum erene ermek ile,
Hakk'ı buldum ben eri görmek ile.

.....

Beni gören bir pala saymaz idi,
Şimdi gören gösterir parmak ile.

Bir göl idim kıldı erenler nazar,
Deniz oldum dört yana ırmak ile.

Geldi ün Yunus deyü durdum uru,
Gözüm açtım kulağım burmak ile.

48

.....

Gönül yüksekte gezer daimâ yoldan azar,
Dış yüzüne o sızar içinde ne varısa.

.....

Gönül Çalab'ın tahtı Çalab gönüle baktı,
İki cihan bed-bahtı kim gönül yıkarısa

Sağır isitmez sözü gece sanır gündüzü,
Kördür mümkinin gözü âlem münevver ise.

Az söz erin yüküdür, çok söz hayvan yüküdür,
Bilene bu söz yeter, sende güher varısa.

Sen sana ne sanırsan hem ayrığa anı san,
Dört kitabın mânası budur, eğer varısa.

49

Bir söz diyeyin sana dinle canın varısa,
Kel tama'lık eyleme aklın sana yarısa.

Gördün yârın eğridir nen varsa ver kurtul,
Uslulardan öğüttür işittiğin varısa.

Yârın sana mukabil tapısında secde kıl
Çıkar ciğerin yedir eğer çâren varısa.

.....

50

Sana ibret gerek ise gel göresin bu sinleri,
Ger taşısan eriyesin bakıp görünce bunları.

.....

Bunlar bir vakt bikler idi kapıcılar korlar idi,
Gel şimdi gör bilmeyesin bik hangidir ya kulları.

.....

51

Ben yürürüm yana yana aşk boyadı beni kana,
Ne akılem ne divâne gel gör beni aşk neyledi.

Gâh eserim yeller gibi gâh tozarım yollar gibi,
Gâh akarım seller gibi gel gör beni aşk neyledi.

Akar sulayın çağlarım dertli ciğerim dağlarım,
Şeyhim anuban ağlarım gel gör beni aşk neyledi.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yâ elim al kaldır beni yâ vaslına erdir beni,
Çok ağlattın güldür beni gel gör beni aşk neyledi.

Ben yürürüm ilden ile şeyh anarım dilden dile,
Gurbette hâlim kim bile gel gör beni aşk neyledi.

Mecnun oluban yürürüm o yâri düşte görürüm,
Uyanıp melul olurum gel gör beni aşk neyledi.

Miskin Yunus biçâreyim baştan ayağa yâreyim,
Dost ilinden âvâreyim gel gör beni aşk neyledi.

52

Ben bunda seyreder iken acep sırra erdim ahi,
Biz siz dahı sizde görün dostu bende gördüm ahi.

Bende baktım bende gördüm benim ile ben olanı,
Bu surete can verenin kim iduğün bildim ahi.

Ben isteyip buldum onu ol ben isem ya ben hanı,
Seçemezem ondan beni bir kezden ol oldum ahi.

.....
Nitekim ben beni buldum bu oldu kim Hakk'ı gördüm,
Korkum onu buluncayıdı korkudan kurtuldum ahi.

Yunus, kim öldürür seni veren alır canı,
Bu canlara hükmedeni kim iduğün bildim ahi.

53

.....
Kişi neyi severise dilinde sözü ol olur,
Keksüzün söylesim gelir gönlüm alanın sözünü,

Böyle şirin kelecile her kancaru varırısa,

Yetmiş iki millete ol geçiriserdir nâzını.

.....

54

Ol Çalab4ımın aşkı bağrımı baş eyledi,
Aldı benimgönlümü sırrımı fâş eyledi.

.....

Bir kadeh sundu cana can içti kana kana,
Dolu geldi peymâne canım sarhoş eyledi.

Esrik oldu canımız dür döker lisanımız,
O Çalab'ımın aşkı beni derviş eyledi.

.....

55

Dilsizler haberini kulaksız dinleyesi,
Dilsiz kulaksız sözü can gerek anlayası.

Ayıtmadan anladık anlamadan eyledik,
Gerçek erin bu yolda yokluktur sermâyesi.

Biz sevdik âşık olduk sevildik ma'şuk olduk,
Her dem yeni doğarız bizden kim usanası.

Yetmiş iki dilcedi araya sınır düştü,
Şöyle bitiri baktık yermedik âm u hâsı.

Yunus istersen veli yerde gökte dop-dolu,
Her bir taşın dibinde bin İmranoğlu Musa.

56

Çıktım erik dalına anda yedim üzümü,
Bostan ıssı kakıyup der ne yersin kozumu.

Uğurluk yaptı bana bühtân eyledim ona,

Çerçi de geldi aydur hani aldın gözünü.

Kerpiç koydum kazana poyraz ile kaynattım,
Nedir diye sorana bandım verdim özünü.

İplik verdim culaha sarıp yumak etmemiş,
Becit becit ısmarlar gelsin alsın bezini.

Bir serçenin kanadın kırk katıra yüklettim,
Çift dahı çekemedi şöyle kaldı yazını.

Bir sinek bir kartalı kaldırdı vurdu yere,
Yalan değil gerçektir ben de gördüm tozunu.

Bir küt ile güreştim elsiz ayağım aldı,
Güreşip basamadım göyündürdü özümü.

Kafdağı'ndan bir taşı şöyle attılar bana,
Öylelik yola düştü bozayazdı yüzümü.

Balık kavağa çıkmış zift turşusun yemeğe,
Leylek koduk doğurmuş baka şunun sözünü.

Gözsüze fısıldadım sağır sözüm işitmiş,
Dilsiz çağırıp söyler dilimdeki sözümü.

Bir öküz boğazladım kakıldım serekodum,
Öksüz ısısı geld'aydur boğazladın kazımı.

Bundan da kurtulmadım nidesini bilmedim,
Bir çerci de geld'aydur hani aldın közümü.

Tosboğaya sataştım gözsüz sepek yoldaşı,
Sordum sefer nereye Kayseri'ye azimi.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yunus bir söz söylemiş hiç bir sözü benzemez,
Münâfıklar elinden örter mâna yüzünü.

57

Severim ben seni candan içerü,
Yolum ütmez bu erkândan içerü.

Nereye bakarısam dop-dolusun,
Seni nere koyam benden içerü.

Ol bir dilberdürür yoktur nişânı,
Nişan olur mu nişândan içerü.
Beni sorma bana bende değilim,
Suretim boş yürür dondan içerü.
(Beni bende demen bende değilem,
Bir ben var bende benden de içerü.)
Beni benden alana ermez elim,
Kadem kim basa sultandan içerü.

Tecelliden nasip erdi kimine,
Kiminin maksudu bundan içerü.
Kime didâr gününden şu'le değse,
Onun şu'lesi var günden içerü.

Senin aşkın beni benden aluptur,
Ne şirin dert bu dermandan içerü.

Şeriat tarikat yoldur varana,
Hakikat ma'rifet andan içerü.

Süleyman kuş dilin bilir dediler,
Süleyman var Süleyman'dan içerü.

Unuttum din diyânet kaldı benden,
Bu ne mezhepdürür dinden içerü.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Dinin terkedenin küfürdür işi,
Bu ne küfürdür imandan içerü.

Geçer iken Yunus şeş oldu dosta,
Ki kaldı kapıda ondan içerü.

58

İster idim Allah'ı buldumısa ne oldu,
Ağlardım dün ü gün güldümmise ne oldu.

Erenler meydanında yuvarlanır top idim,
Pâdişah çevgâhında kaldımısa ne oldu.

Erenler sohbetinde deste kızıl gül idim,
Açıldım ele geldim soldumısa ne oldu.

Âlimler ulemâlar medresede buldısa,
Ben harâbat içinde buldumısa ne oldu.

İşit Yunus'u işit yine deli oldu hoş,
Erenler mânâsına daldımısa ne oldu.

59

Dağlar ile taşlar ile, çağırayım Mevlâm seni,
Seherlerde kuşlar ile çağırayım Mevlâm seni.

Sular dibinde mâhiyle, sahralarda âhû ile,
Abdal olup yâhu ile, çağırayım Mevlâm seni.

Gök yüzünde İsa ile, Tuurdağında Musâ ile,
Elindeki asâ ile, çağırayım Mevlâm seni.

Derdi öküş Eyyup ile gözü yaşlı Yakup ile,
Şol Muhammed muhbûb ile, çağırayım Mevlâm seni.

Bilmişim dünya hâlini, terkettim kıyl ü kalini,

Baş açık ayak yalını, çağırayım Mevlâm seni.

Yunus okur diller ile, ol kumru bülbüller ile,
Hakkı seven kullar ile, çağırayım Mevlâm seni.

60

Benim adım dertli dolap, suyum akar yalap yalap,
Böyle emreylemiş Çalap, derdim vardır inilerim.

Ben bir dağın ağacıyım, ne tatlıyım ne acıyım,
Ben Mevlâya duâcıyım, derdim çoktur inilerim.

Beni bir dağda buldular, kolum kanadım yoldular,
Dolaba lâyık gördüler, derdim vardır inilerim.

Dağdan kestiler bezenim, bozuldu türlü düzenim
Ben bir usanmaz ozanım, derdim vardır inilerim.

Şol dülgerler beni yoldu, her âzam yerine kondu,
Bu iniltim Hakk'dan geldi, derdim vardır inilerim.

Suyum alçaktan çekerim, dönüp yükseğe dökerim
Görün ben neler çekerim, derdim vardır inilerim.

Yunus bunda gelen gülmez, kişi murâdına ermez,
Bu fanide kimse kalmaz, derdim vardı inilerim.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İLAHİ

Şol cennetin ırmakları,
Akar Allah deyü deyü.
Çıkmış İslâm bülbülleri
Öter Allah deyü deyü.

Salınır Tubâ dalları,
Kur'ân okur hem dilleri.
Cennet bağının gülleri,
Kokar Allah deyü deyü.

Altundandır direkleri,
Gümüştendir yaprakları,
Uzadıkça budakları,
Biter Allah deyü deyü.

Aydan arıdır yüzleri,
Misk ü amberdir sözleri,
Cennet'te huri kızları,
Gezer Allah deyü deyü.

Hakk'a âşık olan kişi,
Akar gözlerinin yaşı,
Pür-nur olur içi taşı,
Söyler allah deyü deyü.

MiskinYunus var yârına,
Koma bu günü yarına,
Yarın Hakk'ın divanına,
Varam Allah deyü deyü.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

BİBLİYOGRAFYA

ABDÜLBAKİ, Gölpınarlı, Yunus Emre ve Tasavvuf, Remzi Kitabevi, İstanbul-1961.

ADASAL, Rasim, Ruh Hastalıkları ve Cinsel Bozukluklar, C.II, Örnek Matbaası, Ankara- 1955.

ADLER, Dr. Alfred, İnsanı Tanımak, Özgü Yayınevi, İstanbul-1966.

AKSEL, İ.Şükrü, Psikozlar, İst. ün. Yayınlarından, No: 632/9, İst.-1955.

ARKUN, Nezahat, Şahsiyet Psikolojisinde Çatışma, Anıl Y., İst.-1962.

ARKUN, Nezahat, İntiharın Psikodinamikleri, İst. Ün. Ede. Fak. Yayını, No: 1052, İstanbul-1963.

ARMSTRONG, Richards İvor Priciples of Literary Criticism (Edebi Tenkit Prensipleri), İstanbul-1928.

AVNİ, Mahmut, Muhtasar Emraz-ı Akliye, İstanbul-1910.

BİRAND, Beğlan, Büyük Britanya'da Yeni Psikoloji Cereyanları, Baha Matbaası, İstanbul-1957.

ESKİŞEHİR, Turizm ve tanıtma Derneği, Yunus Emre (Divan, Risaletü'n Nushiyye), - 1965.

FREUD-ADLER-JUNG, Psikanaliz Açısından Edebiyat, Ataç Kitabevi, Ankara Cad. No: 45 - İst. (Trc. Selâhattin Hilâv).

FREUD, Dr. Sigmund, Froydizm, Muallim Ahmet Halit Kitabevi, (trc. Mustafa Ş. Tunç) İstanbul-1931.

FREUD, Dr. Sigmund, Cinsiyet ve Psikanaliz, Varlık Yayınları, İst.-963.

FUAT Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Matbaa-ı Amire, İstanbul-1918.

GEİGER, Moritz, Estetik Anlayış, Remzi Kitabevi, (Trc. Tomris Mengüşoğlu) İstanbul-1985.

GROCE, Benedetto, Estetik, Remzi Kitabevi (Trc. İsmail Hakkı Tunalı), İstanbul-1983.

JUNG, Dr. C. Gustave, Ruhi Hayatta Lâşuur, Dün ve Yarın Tercüme Külliyatı, Sayı 8 (Trc. M. Hayrullar) İstanbul- 1934.

KAPLAN, Mehmet, Tanpınar'ın Şiir Dünyası, Ede. Fak. Yayını, İst. 1963.

MOUCORPS, P., Sosyal Hareketlerin Psikolojisi (Trc. Cezmi Tahir Berktin) M.E.B. Öğretmen Kitapları.

RAŞİT, Münir, Normal İnsanlarda Gayri Şuur ve Psikanalizmin Tekniği, Stefan Zweig Kitaplarından, İstanbul-1933.

RİBOT, T.H. Hissiyat Ruhiyatı, C.I (Trc. Mustafa Ş. Tunç) Evkaf-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul-1927.

RİBOT, T.H., İnsan Ruhu Üzerine Gezintiler, (Trc. Mustafa Ş. Tunç), Cumhuriyet Matbaası, İstanbul-1943.

SONGAR, Ayhan, Psikiyatri, İst. Ün. Cerrahpaşa Tıp. Fak. Yayınları, No: 38, İstanbul-1976.

SONGAR, Ayhan, Sibernetik, Yeni Asya Yayınları, İstanbul-1979.

YETKİN, Suut Kemal, Estetik ve Ana Sorunları, İstanbul-1979.

ROLLO, May, Yaratma Cesareti, Metis Yayınları, İstanbul-1987.

T.S., Eliot, un Şiirlerinde İnsanın Kendisini Gerçekleştirme Teması, (Trc. Doç.Dr. Sevim Kantarcı) Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara-1987).

YAHYA, Kemal, Eski Şiirin rüzgariyle, Y. Kemal Külliyatı, İst.-1962.

Yunus, Emre ve Şiirleri, Prof.Dr. Faruk K.Timurtaş, Tercüman G.-1971.

Yesevi, Ahmet, Divan-ı Hikmet, Toker Yayınları, No:45, İstanbul-1984.

Kamusi Türki Şemseddin Sami, Dersaadet Matbaası, İstanbul-1901.

Türkçe Sözlük, T.D.K., Cumhuriyet Basımevi, İstanbul-1945.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

SÖZLÜK

A

Abdal, A.i. Gönlünü Tanrı'ya vermiş, dünya ile ilgisini kesmiş kimse, tarikat adamı, evliya, eren.

abes, A.i. Faydasız, boş yersiz.

abit, A.i. Tapan, tapınan, ibadet eden

açıluban, T.z.f. açılarak.

acep, A.i. Acaba, şaşma,

ağ. T.i. Ak, beyaz renk.

ağmak, T.f. Çıkmak, yükselmek.

ağyar, A.i. Yabancılar, başkaları.

anu, F.i. Ceylan, meral, maral, karaca, güzel genç kız.

ahval, A.i. durumlar, haller.

âlem, A.i. Bütün yaratıklar, dünya, insanlar, yer yüzü.

ali, A.s. Ulu, yüksek, yüce.

âlim, a.i. Bilgin.

aluptur, T.z.f. Almıştır.

amm, A.s. Genel, herkese ait.

anber (amber), A.i. Hint denizinde yaşayan bir balıktan elde edilen kokulu madde, güzel kokulu

arkırı, T.s. Ters olarak.

arş, A.i. Tavan, çardak, dokuzuncu kat gök, Tanrı katı.

asâ, A.i. Değnek, sopa, Isa P.in bastonu.

âsi, A.i. İsyan eden, baş kaldıran.

assı (ası), T.i. Fayda, kâr.

âvâre, F.s. Boş gezen, serseri.

ayak, T.i. Kadeh.

aydur, T.f. Söyler, der.

aydıbilesin, T.f. Söyleyebilirsin.

ayıt, T.f. Söyle, de.

ayruk, T.i. Başka, ayrı diğer.

ayyâr, A.i. Hileci, dolandırıcı, kurnaz.

aza, A.i. Uzuv, üye, unsur.

azimet, A.i. yola çıkış, gidiş.

azmak, T.f. Taşkınlık yapmak, cinsi duygulara uymak, sapmak.

azim, A.i. Kesin karar, yola çıkma

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

B

Bahrı, A.i. Deniz kuşu, yüzgeç, yüzücü.

bahsetmek, A.i. Konu etmek, söz etmek.

baht, A.i. Talih, uğur.

balıcak, T.i. Balıkçık, küçük balık.

bazergân, Tüccar, alış veriş eden.

becit, F.z. Cidden, gerçekten.

bed, F.s. Kötü, fenâ.

bencileyin, T.z. Benim gibi.

beyân, A.i. Açıklama, anlatma.

bezenüben, T.z. Süslenerek.

biçâre, F.s. Çaresiz, yoksul.

bik, T.i. Bey, beyefendi.

bilesi, T.f. Bilecek

bilinile, T.f. Bilinmeli.

biliş, T.i. Bildik, dost, tanıdık.

bitiri, T. Bitirinceye kadar, hepsi.

bühtân, A.i. İftira, üstüne atma.

C

câne, F.i. Hayvan yavrusu.

cefâ, A.i. Eziyet, sıkıntı.

cemaat, A.i. Topluluklar, bir yere toplanmış insanlar.

cevlân, A.i. Dolaşma, gidip gelme.

cevr, A.i. Haksız incitme.

Cullahi (cülâh), F.i. Çulha, dokumacı

cür'a, A.i. Tek yudum.

Ç

Çalap, T.i. Tanrı, Allah, Rab.

çeküben, T.zf. Çekerek.

çerçi, T.i. Köylerde gezerek, ufak tefek, öte beri satan kimse.

çeri, T.i. Asker.

çevgân, F.i. Tanrının takdiri, cirit oyununda kullanılan çubuk.

çiğneyüben, T. zf. Çiğneyerek.

çün, F.e. Gibi.

D

dâr, A.i. Yer, ev, yurt, yapı, darağacı

dâvi, A.i. Hak için baş vurma, hak isteme, iddia,teorem.

delim T.s. Çok fazla, ziyâde.

dem, F.i. Soluk, nefes, zaman, vakit

denşiriben, T. zf. Değiştirerek.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

dermân, F.i. Çare, ilâç, güç.

, derviş, F.i. Tarikat mensubu, fakir, zavallı, kendini Tanrıya adamış.

deryâ, F.i. Deniz.

devâ, A.i. Çare, ilâç.

deyü, T.zf. Diye, diyerek.

didâr, F.i. Güzel yüz, görme, cennette Tanrı'nın yüzü. buluşmak, kavuşmak, yüz.

dirfilli, T.s. Birikmiş.

divân, F.i. Hükümet adamlarının toplanması, hükümet dairesi, nesir, şiir gibi yazıları toplayan kitap, dergi. Meclis.

divâne, F.s. Deli, aptal kendinibir şeye şuursuzca vermiş.

diyânet, A.i. Din buyruklarına uyma, dindarlık, din teşkilâtı.

dür, F.i. İnci.

dürraç, T.i. Bir çeşit kuş.

düter, T.zf. Yanar, tüter.

düzenüben, T.zf. Düzenerek, süslenerek.

E

ecel, A.i. Ömrün sonu, her canlının hayatının sonu, ölüm.

endişe, F.i. Düşünce, acı, keder, kuruntu, şüphe, merak.

Enel-Hak, A.i. Ben Allah'ım.

erkân, a.i. Bir kurulun ileri gelenleri, direkler, sütunlar, âdetler.

esrâr, A.i. Sırlar, gizli olanlar.

esrik, T.i. Sarhoş, kendinden geçmiş.

evliyâ, A.i. Erenler, ulular, veliler.

eylegil, T.f. yap, eyle, oldur.

F

fâni, A.s. Ölümlü, sonu olan, yaşlı.

fâş, F.s. Meydana çıkmış, yayılmış, açığa vurma, açıklama.

fesat, A.i. Bozukluk, karışıklık, çürüme, çürüklük.

firâk, A.i. Ayrılık, ayrı düşme.

fitne, A.i. Azdırma, baştan çıkarma, karışıklık, arabozma

Furkan, A.i. Kur'ân.

I

Irağ, T.i. Irak, uzak.

ırılmak, T. zf. Bir daha gelmemek üzere ayrılıp gitmek.

ıs, T.i.Sahip.

İ

ibret, A.i. Ders olacak biçimde insanı uyandıran olay, şey.

ihlâs, A.i. Doğru, temiz sevgi, içten gelen bağlılık.

imam, A.i. Önde bulunan kimse, namaz kıldıran din görevlisi.

imdi, T.z. Şimdi.

inâyet, A.i. İyilik, lütuf, dikkat.

inkâr, A.i. Red, tanımama, yaptığını gizleme.

ilm-i usul, A.t. Metot, yol yordam bilgisi.

irkilmek, T.f. Korkup birdenbire geriye çekilme hareketi yapmak, akıp birikmek.

irmek, T.f. Ermek, ulaşmak.

G

gafil, A.s. Habersiz, dikkatsiz.

gâh, F.i. Zaman, vakit, an, bazı.

gayet, A.i. Son, uç, bitim, maksat son derece, pek çok.

geçiriser, T.f. Geçirecek.

gedilmez, T.f. Gidilmez.

genc, F.i. Hazine.

gevher, (güher), F.i. Cevher, asıl maya, inci, elmas.

giriben, T.zf. Girerek.

girü, T.z. Geri, girerek.

giryân, F.s. Ağlayan, ağlayarak.

göremezem, T.f. Göremem.

görklü, T.s. Göz alıcı, heybetli.

göynür, T.f. yanar.

gussa, T.i. Sıkıntı, tasa,

gülistan, F.i. Gül bahçesi.

güman, F.i. Şüphe, zan, sanma.

H

hace, F.i. Efendi, ağa, sahip, hoca, tüccar, ev sahibi, aile reisi.

hacet, A.i. İhtiyaç, muhtaç olma.

hak, A.i. Doğruluk, gerçek, adalet, bir kimseye ait olan, pay, insaf.

Hakk, A.i. Allah, Tanrı.

halâl, (helâl), Dine göre yasak olmayan, günah olmayan nikâhlı eş.

halvet, A.i. Tenhaya çekilme,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tenha yer, sıcak yer.

hân, F.i. Sofra, yemek.

harâmi, A.s. Yol kesen, eşkiya.

hâre, F.i. Yiyecek, sert taş, meneviş, menevişli kumaş.

hâs, A.i. Özel, katıksız, ileri gelenlerin topluluğu.

hasım, a.i. Karşı taraf, düşman.

hatar, A.i. Tehlike.

hazret, A.i. Ön, övmek ve ululamak için kullanılır.

hemin, F.s. Her zaman, her vakit.

hergiz, F.zf. Hiç bir vakit, asla.

hezaran, F.i. Binler, bülbüller.

hicap, A.i. Perde, örtü, utanma, Tanrı sevgisini engelleyen şey.

hilâf, A.i. Karşı, ayrılık, uyuşmama.

hümâ, F.i. Cennet kuşu, mutluluk.

hüner, F.i. Bilme, beceri, ustalık, sanat.

K

Kadd, F.i. boy.

kadeh, A.i. İçki bardağı.

kadem, A.i. Ayak, adım, uğur, ölçü.

Kaf (dağı) A.i. masal dağı.

Kakıyup, T.f. itmek, kakarak vurmak, köşeye itmek.

kal'a, A.i. Kale, üs, hisar.

kamu, T.i. Hep, hepsi, bütün.

kanda, T.e. Nerde, nerede.

kancaru, T.e. Nereye.

karangu, T.i. Karanlık

kek, T.i. İstek.

keleci, T.i. Güzel söz.

kemter, R.s. Daha aşağı, aşağıda.

kendözün, T.i. Kendisi.

kerem, A.i. Soyluluk, bağış, cömertlik.

key, T.e. Pek çok, fazla.

kez, T.e. Defa, kere.

kılmak, T.f. Yapmak, etmek.

kıyl (kıl), A.f. Dedi, söyledi.

ko, T.f. Koy, bırak.

koca, T.i. İhtiyar, yaşlı.

koçmağ (k), T.f. kucaklamak.

koz, T.i. Ceviz.

külli, A.s. Hep, bütün genel.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

L

Lâhza, A.i. An, en kısa zaman, bir kere göz kırpma.

lâtif, A.s. Hoş, yumuşak, ruhla ilgili olan.

lâyık, a.s. Yakışan, uygun olan.

levh, A.i. Düz, üzerine yazı yazılabilen düz satıh.

lüle, i. Dürülmüş şey, tütün çubuğunun uçundaki tütün yuvası, çeşme ağzı, akar su ölçüsü.

M

mahbub, A.s. Sevilen erkek sevgili.

mâhi, F.i. Balık.

maksut, A.s. istenilen şey, maksat.

mâr, F.i. yılan.

ma'rifet, A.i. Bilme, biliş, ustalık, tuhaf, aracı, ikinci el.

ma'şuk, A.s. Sevilen sevgili.

ma'şuka, A.s. Sevilen kadın.

ma'zul, A. s.işinden çıkarılmış,azledilmiş.

mecnun, A.s. Delirmiş,divane,çok tutkun.

melul, A.s. usanmış, bezmiş.

menzil, A.i. Konak yeri,ev,bir günlük yol,mesafe,atım.

merdane, F.s. Ere,erkeğe yakışır surette,yiğitçe,erkekçe.

mescit, A.i. Namaz kılınan yer, küçük cami.

mesel, A.i. Örnek, benzer, manalı, dokunaklı söz, ahlaki ders veren hikâye.

metâ' (mata'), A.i. Satılacak mal, eşya, varlık.

mevc, A.i. Dalga, deniz dalgası mevcuruban, dalga vurarak.

mezhep, A.i. Gidilen, tutulan yol, felsefede inançta tutulan yol.

mihrâp, A.i. Camilerde namazda karşısında durulan yer, ümit bağlanan yer, sevgili kaşları.

misâl, A.i. Örnek, benzer, andırır, masal, riyâ.

misk, A.i. Geyikten çıkarılan güzel kokulu bir madde.

miskin, A.i. Varlığını Hakk'a adamış, yók yoksul kimse.

muhabbet, A.i. Sevme, dostluk, dostça konuşma.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

muhkem, A.s. Sağlam, kuvvetli.

mukabil, A.s. Karşı karşıya gelen, karşılık, bir şeye karşı yapılan...

murât, A.i. İstek, maksat.

Mushaf, A.i. Kur'ân-ı Kerim.

miti, A.s. İsnat eden, bağlı, rahat ve uslu.

mücrim, A.s. Suçlu, suç işlemiş.

müderris, A.i. Ders veren, profesör, medrese hocası.

mülk, A.i. Toprak, emlâk, mal, devletin ülkesi.

mümin, A.s. İslâma inanmış iman etmiş.

münafık, A.s. İki yüzlü, dine inanmayan.

münevver, A.s. Aydınlık, aydın.

münezzeh, A.s. Arı, temiz.

münkir, A.s. İnkâr eden, inanmayan.

mürtet, A.s. Dinden dönmüş.

müşk, A.s. Bak misk.

N

nâm, F.i. Ad, ün, lâkap.

nasip, A.i. Pay, bir kimsenin elde edebildiği şey, Tanrı'nın verdiği.

nazar, A.i. Bakma, göz atma, düşünme, iltifat, göz değme, bir türlü kakul, yan bakış.

nefs, A.i. Ruh, can, hayat, insanın ihtiyaçları, kişi kendi, asıl, maya, döl suyu, nefs-i emmâre: İnsanı kötülüğe sürükleyen nefis, duygular.

ney, (nay), R.i. Kamış, kamıştan yapılan müzik âleti, bir enstrüman.

nidem, T.e. Ne yapayım.

nice, T.e. Nasıl, ne kadar, kaç, nite.

O

od, T.i. Ateş.

oldur, T. odur.

olgıl, T.o

okuyuban, T, Okuyarak.

oluban, T. olarak.

onulmaz, T. İyi olmaz, iyileşmez.

oynayuban, T. Oynayarak.

Ö

öküş, T.e. Çok, fazla.

özeniben, T.e. Özenerek.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

P

pâk, F.s. Temiz.

perâkende, F.s. Dağınık, karışık, parça, dağıtma.

perişân, F.s. Karışık, kederli, kaygılı, dağınık.

pervâz, F.i. Uçma.

pes, F.i. Şimdi, art, arka.

peymâne, F.i. Büyük kadeh, bardak.

pişirgil, T.f. Pişir.

pür, F.s. Dolu.

R

renc, F.i. Sıkıntı, illet, ağrı, sızı.

riyâ, A.i. İki yüzlülük, yalancılık.

ruşen, F.s. aydın, parlak, meydanda.

S

sâdık, A.s. Doğru, gerçek, bağlı

sağınç, T.i. Kâr, kazanç.

sahre, A.i. Ova, kır, çöl, yaban.

salât, A.i. Namaz, anma duası.

secde, A.i. Namazda eğilip yere yüzünü dokundurma.

sayrı, T.s. Hatsa.

seher, A.i. Sabah vakti.

sermâye, F.i. Ana mal, maloluş değeri, bilgi, ustalık.

sepek, T.i. Değirmen taşının dili.

server, A.s. Baş, başkan, reis, en ileri gelen kimse.

sımak, T.f. kırmak.

sır, A.i. Gizli söz, gizli iş.

sırça, i. Cam eşya.

sin, A.i. Ölü gömülen yer, mezar.

sofu (sufi), A.i. Tasavvufa düşkün, tasavvufla uğraşan, dinin buyruk ve yasaklarına uyan kimse.

söylegil, T.f. söyle.

sulayın, T.e. Su gibi.

Suret, A.i. Dıştan görünen şekil, yüz, dış çehre, gidiş, yol, resim, kopya, nüsha, aksilik, yüz ekşiliği.

Ş

şâd, F.e. Sevinçli, neş'eli.

şâdi, F.s. Gönül ferahlığı, sevinç.

şar. T.i. Şehir.

şaşı, T.s. Gözlerinin doğrultusu ters olan, şehlâ.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

şeh, Padişah, hükümdar, dal, budak.

şekeristan, A.i. Şeker yetişen yer.

şer' A.i. Din kuralları, kanun.

şerh, A.i. açıklama, Açma, yayma.

şeriat, A.i. Doğru yol, Tanrı buyruğu, âyetlerle, hadislerle kurulmuş temel düzen.

şeş, F.s. Altı, altı yön, altı taraf.

şeyh, A.i. Yaşlı adam, tekkenin reisi, aşiret reisi.

şirk, A.i. Tanrı'ya eş koşma, ortaklık.

şirin, F.s. Tatlı, sevimli, hoş.

şol, T.e. Şu, işaret edilen.

şule. A.i. Ateş, ateş alevi.

T

taalluk, A.i. ilişik, ilgili, takılı.

taât, A.i. İbadet, Tanrı buyruğuna uymak.

tâc, F.i. Hükümdar, kral, şeyh ve dervişlerin başlarına giydikleri başlık, gelin başlığı.

tahtes-serâ, A.i. Yerin altı.

tama'lık, A.i. Doymazlık, isteme, aç gözlülük.

tamar, T.f. Damlar, akar.

tamu, T.i. cehennem.

tapdur, T.f. Ayağa kalk.

tarikat, A.i. Tanrıya ulaşmak için tutulan yol, meslek.

taş, T.i. Dış, dışarısı.

taşra, T.i. Belli bir yörenin dışı. teberrük, A.e. Uğur sayma.

tecelli, A.i. görünme, Tanrı'nın kudret ve sırrının insanda ve eşyada, varlıkta görünmesi.

tefsir, A.i. Açıklama, Mânayı genişletme, Kur'ân'ı açıklama, yazılmış eserler.

tekebbür, A.i. kibirlenme, böbürlenme.

tesbih, a.i. "Subhanallah" sözünü söyleme, bunun için çekilen tesbih.

teşviş, A.i. Karıştırma.

tiken, T.i. diken.

tiryak, A.i. Afyon, panzehir, uyuşturucu.

tuş, T.e. Denk düşme, karşılaşma.

tut, T.e. Farzet, kabul et ki.

tüte, T.f. tütsün, yansın.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

U

uçmak, T.i. cennet.

uğur (uğrı), T.i. Hırsız.

ulemâ, A.i. Bilginler, din bilginleri.

umman, A.i. Büyük deniz, okyanus.

urasım, T.e. vurasım.

urucağız, T.e. vuracağız.

us, T.i. Akıl, düşünme yeteneği.

uşmak, T.f. Kırmak.

ut, T.i. Utanma, utanma duyusu.

utmak, T.f. Üst olmak, oyunda üst.

uyakmak, T.f. Batmak, gurup etmek.

Ü

ün, T.i. Ses, şan, şöhret.

üstât, F.i. Bilgi ve kültürü ile tanınmış, ehliyetli ve yetenekli kişi.

ütmez, T.f. Geçmez.

üzmez, T.f. Kırmaz, kesmez, koparmaz.

üzüşmek, T.f. Karışılıklı kırmak, koparmak.

V

vasıf, A.i. Nitelik, durumu tarif etmede kullanılan özellik.

vasl, A.i. Ulaşma, kavuşma, birleşme.

veli, A.i. Ermiş, sahip, hâmi, çocuğun sorumlu büyüğü, lâkin, fakat.

virâne, F.i. Yıkılmış yer, eski, yıkılmağa başlamış.

virip, T.zf. verip.

Y

yâd, F.i. Anma, hatırlama.

yanılıban, T.zf. Yanılarak.

yâren, F.i Dostlar.

yat, T.i. Kat, ind, yan, nezd.

yavı, T.i. düşman.

yavlak, T.i. çok, fazla, pek çok.

yavuz, T.i. Kötü, fena.

yelmek, T.f. Koşmak.

yeltemek, isteklendirmek, kışkırtmak, teşvik etmek.

yumak, T.f. Yıkamak.

yumuş, T.f. Hizmet, yardım.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Z

zâhir, A.z. Elbette, şühresiz, eğer, açık, belli, açık.

zâr, F.s. Arık, zayıf, inleyen, bitkin, ah çekip inleyen.

zâhit, A.s Dinin yasaklarına uyan, dinin buyruklarını titizlikle yerine getiren, çok inançlı.

zari, A.i. Ağlayıp sızlanma.

zavada, A.i. Yol ağzı, yol bineği.

zemheri, A.i. Kara kış.

zindân, F.i. Yer altı hapishanesi, pek karanlık, sıkıcı yer.

zirâ, F.e. Dolayısıyla, bundan ötürü, çünkü.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ISBN 975 - 400 - 091 - 3

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TEKNİK EĞİTİM FAKÜLTESİ
DÖNER SERMAYE İŞLETMESİ
MATBAA BİRİMİNDE BASILMIŞTIR.